

GÜLŞEN BORAK

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ
ANABİLİM DALI

OCAK 2024

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

ÇİN'İN KÜRESEL DÜNYA SİSTEMİ
İÇERİSİNDEKİ YÜKSELİŞİ (EKONOMİK-
POLİTİK-ASKERİ GELİŞMESİNİN ARKA
PLANI)

GÜLŞEN BORAK

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ
ANABİLİM DALI

OCAK 2024

T.C
VAN YÜZÜNCÜYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

ÇİN'İN KÜRESEL DÜNYA SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ YÜKSELİŞİ
(EKONOMİK-POLİTİK-ASKERİ GELİŞMESİNİN ARKA PLANI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
GÜLŞEN BORAK

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ABDULLAH EROL

VAN-2024

KABUL VE ONAY

Gülşen Borak tarafından hazırlanan “Çin’in Küresel Dünya Sistemi İçerisindeki Yükselişi (Ekonomik-Politik-Askeri Gelişmesinin Arka Planı) adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Doç. Dr. Abdullah EROL Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.
Başkan: Prof. Dr. Ergin GÜNEŞ Munzur Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.
Üye: Doç. Dr. Abdullah EROL Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.
Üye: Doç. Dr. Hakan KARAASLAN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Devletler Hukuku Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.
Tez Savunma Tarihi:	18/01/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada ;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (18.01.2024)

Gülşen BORAK

Yüksek Lisans Tezi

Gülşen BORAK

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak, 2024

ÇİN'İN KÜRESEL DÜNYA SİSTEMİ İÇERİSİNDEKİ YÜKSELİŞİ (EKONOMİK-POLİTİK-ASKERİ GELİŞMESİNİN ARKA PLANI)

ÖZET

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dönemsel ekonomik krizler yaşarken Çin istikrarlı bir biçimde büyümeye devam etti. GSMH oranları bakımından ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ülkesi haline geldi. Çin'in içerisinde yer almadığı veya doğrudan karşı olduğu küresel bir denklemin belirlenmesi artık oldukça zor görünüyor. Çin, dünyada kendisini halen 'sosyalist' olarak tanımlayan bir kaç ülkeden biridir. Batı tarafından otoriter bir rejim olarak tanımlanmakta, kendileri ise 'işçi sınıfının' iktidarını temsil ettiklerini iddia etmektedirler. Sosyalist bir devlet ama ucuz iş gücünü en yüksek düzeyde kullanarak küresel sermayenin merkez üssü haline gelmeyi temel bir ilke olarak benimsedi. Hem küresel sermayeyi ülkeye çekmeyi başardı hem de kurdukları şirketler 20 yıl içerisinde dünyanın büyük 10-20 şirketeri içerisinde yer almaya başladılar. Batının 200 yıldan fazla bir sürede tamamladığı sanayişme hamlesini 40 yıllık bir sürede bilişim teknolojisinin kullanıldığı bir aşamaya gelmiş olması, küresel rekabette başa geçen bir kaç ülkeden biri olmayı başardı. Bugünün ekonomik gelişme yönü dikkate alınarak önümüzdeki yıllarda ABD'yi geride bırakarak en büyük ekonomik güç haline geleceği tahmin edilmektedir. Çalışmanın bütünü Çin'in küresel güç ilişkilerindeki gelişmesini inceleme konusu yapmaktadır. Öncelikli olarak Asya'yı ekonomik ve politik olarak etki altına alan Çin, askeri gücüyle kıtasal tehdit gücü haline geldi. Ancak küresel rekabeti askeri değil ekonomik strateji üzerinde yürütmeye başladı. Bundan da önemli oranda başarılı oldu. Bu çalışmada Çin'in küresel dünyada ekonomik, politik ve askeri yüklenişini inceleme konusu yapmaktadır. Geri bir tarım ülkesinden çıkıp küresel dünyanın güç dengelerini belirleyen bir konuma gelmesinin politik arka planını tartışmaktadır. Çin 1,3 milyar nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesidir. Aynı şekilde 9,5 milyon metre kare karasal toprakla Rusya'dan sonra dünyanın ikinci büyük ülkesidir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olarak uluslararası ilişkilerde politik-diplomatik dengeleri de belirliyor.

Anahtar Kelimeler : Çin, Rusya, ABD, Japonya, Küreselleşme, Askeri Güç.

Sayfa Sayısı : X+80

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Abdullah EROL

M.Sc. Thesis

Gülşen BORAK

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

January, 2024

**CHINA'S RISE WITHIN THE GLOBAL WORLD SYSTEM(BACKGROUND
OF ECONOMIC-POLITICAL-MILITARY DEVELOPMENT)**

ABSTACT

This study examines China's economic, political and military burden in the global world. It discusses the political background of leaving a backward agricultural country to a position that determines the balance of power in the global world. China is the most populous country in the world with a population of 1.3 billion. Likewise, with 9.5 million square meters of land, it is the second largest country in the world after Russia. As a member of the United Nations Security Council, it also determines the political-diplomatic balances in international relations. China, which primarily affected Asia economically and politically, became a continental threat power with its military power. However, global competition began to run on economic strategy, not military. It was also significantly successful. While developed and developing countries experienced periodic economic crises, China continued to grow steadily. In terms of GDP ratios, it has become the second largest country in the world after the USA. It now seems quite difficult to determine a global equation that China is not involved in or directly opposed. China is one of the few countries in the world that still defines itself as 'socialist'. It is described by the West as an authoritarian regime, while they claim to represent the power of the 'working class'. It is a socialist state, but it has adopted as a basic principle to become the epicenter of global capital by using its cheap labor at the highest level. It succeeded in attracting global capital to the country, and the companies they founded began to take place among the 10-20 largest companies in the world within 20 years. I have succeeded in being one of the few countries wrestling with the global competition, with the industrialization move that the West has completed in more than 200 years and has reached a stage where information technology is used in 40 years. Considering the current direction of economic development, it is predicted that it will become the largest economic power, leaving the USA behind in the coming years. The whole study examines China's development in global power relations.

Key Words: China, Russia, USA, Japan, Globalization, Military Power.

Quantity of Page: x + 80

Supervisor: Assoc. Dr. Abdullah EROL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	VIII
ÖN SÖZ	IX
GİRİŞ	1
A. Çalışmanın Arka Planı ve Amacı	1
B. Çalışmanın Soruları	2
C. Çalışmanın Önemi	2
D. Çalışmanın Kapsamı.....	3
1. ÇİN'İN SOSYO-POLİTİK YAPISI	4
1.1. Ülkelerin Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu.....	5
1.2. Çin'in İdari Yapısı.....	7
2. ÇİN'İN KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ VE ASYA'DA ARTAN ÇİN GÜCÜ	16
2.1. Çin'in Asya Stratejisi	16
2.2. Küresel Rekabette Çin ile ABD İlişkileri.....	20
2.3. Japonya İle Çin Arasında Artan İlişkiler	32
2.4. Çin ve Rusya Arasında Stratejik İş Birliği	36
3. ÇİN'İN ASYA MERKEZLİ KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	40
3.1. Asya'da Küresel Kalkınma Bankası.....	40
3.2. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN).....	43
3.3. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (APEC)	44
3.4. Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ)	46
4. KÜRESEL ASKERİ REKABET VE ÇİN'İN ARTAN GÜCÜ	50
4.1. Dünyadaki Askeri Harcamalar ve Çin.....	50
4.2. Çin'in Askeri Durumu.....	52
4.3. Dünyanın Nükleer silah Gerçeği ve Çin.....	56
5. ÇİN'İN DÜNYA EKONOMİSİNDE ARTAN GÜCÜ	61
5.1. Çin'in Ekonomik Gelişme Stratejisi.....	61

5.2. Ülkelerin Ekonomik Gücü ve Çin'in Yükselişi.....	65
5.3. Asya Küresel Ekonomisinin Gelişmesinin Üç Temel Unsuru	68
5.4. Çin'in Sanayi / Endüstriyel Ürünlerde Artan Rolü	71
5.5. Küresel Şirketlerde Çin'in Artan Gücü	77
6. SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, alfabetik olarak açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
Age	: Adı geçen eser
AKB	: Asya Kalkınma Bankası (AKB)
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği veya Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu
Bkz	: Bakınız
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
ŞİÖ	: Şangay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ)
UHK	: Ulusal Halk Kongresi

TABLolar DİZİNİ

Tablo- 1: Dünyanın yüzölçüm büyüklüğü ilk 6 ülke.	6
Tablo-2: Dünyanın nüfus bakımından yoğunluğunda ilk 10 ülkesi.....	7
Tablo-3: Çin'deki 5 özerk bölge.....	10
Tablo-4: Çin'in 23 Eyaleti.....	12
Tablo-5: Asya kıtası ülkelerinde farklı dinlerin etkisi	14
Tablo-6: 10 ülkenin askeri harcamaları Pay/Milyar Dolar-2020.....	51
Tablo-7: Nüfus Ve Asker Sayısına Göre Askeri Harcama/Dolar.....	53
Tablo-8: Askeri Savaş Araçları.....	55
Tablo-9: Dünya'da Nükleer Silah Gücü ve Asya /2020.....	57
Tablo 10: Çin Nükleer Gücü.....	59
Tablo-11: Dünyanın ilk 10 ülkesinin GSMH/ Trilyon dolar.....	66
Tablo-12: Kişi başına Milli Gelir/2020- Bin dolar.....	67
Tablo-13: Asya'nın Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerinde Çalışabilir Nüfusun Sektörel Yüzde Dağılım/2018.....	68
Tablo-14: Sanayi/Endüstriyel Ürünler, (doğal gaz milyar m3, gümüş, altın ve uranyum ton, değerleri milyon).....	72
Tablo-15: Enerji üretimi ve Tüketimi.....	74
Tablo-16: Dünyanın en büyük ilk 10 küresel şirket/2021.....	78
Tablo-17: Küresel Geliri En yüksek 10 şirket	79

ÖN SÖZ

Tez çalışması, teorik-politik alan değerlendirmesi üzerinde yapıldı. Bu nedenle Asya'nın yeni lider gücü olarak ön plana çıkan Çin'in askeri, politik, ekonomik olarak küresel sistemin ilişkilerini etkileyecek bir güce ulaşmasını incelemektedir. Bugünkü gelişmeler objektif olarak incelendiğinde dünya küresel sermayenin çekim merkezi haline gelen Asya ve özellikle Çin, aynı zamanda azami kar bakımından da önemli bir rol üstlenmektedir. Çalışmanın bütünü Çin'in küresel güç ilişkilerindeki gelişmesini inceleme konusu yapmaktadır. Öncelikli olarak Asya'yı ekonomik ve politik olarak etki altına alan Çin, askeri gücüyle kıtasal tehdit gücü haline geldi. Ancak küresel rekabeti askeri değil ekonomik strateji üzerinde yürütmeye başladı. Bundan da önemli oranda başarılı oldu. Bu çalışmada Çin'in küresel dünyada ekonomik, politik ve askeri yüklediğini inceleme konusu yapmaktadır. Geri bir tarım ülkesinden çıkıp küresel dünyanın güç dengelerini belirleyen bir konuma gelmesinin politik arka planını tartışmaktadır.

Bu çalışma esnasında danışmanlığımı üstlenmiş bulunan hocam Sn. Abdullah Erol'a, değerlendirmeleriyle bana öneri sunan Sn. Doç. Dr. Hakan Karaaslan, Sn. Dr. Mustafa Peköz'e, Prof. Dr. Ergin Güneş'e, bölüm arkadaşlarıma ve her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

GÜLŞEN BORAK

VAN, 2024

GİRİŞ

Dünya tarihinin bugünkü halini almasında ve şekillenmesinde birçok toplumun etkisi olmuştur. Ancak bazı toplumlar tarihe yön vermekte ve şekillendirmekte daha fazla etkili olmuştur. Bu etkiye sahip toplumlardan biri de Asya toplumdur. Asya'nın önemli bir parçası olan Çin, 3000 yıllık yazılı tarihi ve köklü medeniyet geleneği ile dünyanın tarih saahnesinde önemli bir rol oynamıştır. Bilindiği üzere Çin dünyanın en büyük nüfusuna ve beşinci büyük yüzölçümüne sahip olmakla birlikte gelişme eğilimi 1960 yılından itibaren aşamalı olarak başladı. 1980 yıllarından itibaren nitel bir sıçrama yaptı. 2000'li yollardan sonra da küresel dünya pazarının merkez üssü haline gelerek uluslararası ilişkiler üzerinde önemli bir etki yaratmaya başladı.

Son yıllarda yaptığı atılımlarla Çin, küresel dünyanın hegemonik güçlerinden biri haline geldiği artık kabul görüyor. Çin'in, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip olması, Çin'in gelecekteki gücü bakımından bize somut veriler sunmaktadır. Nasıl ki 1850'li yıllarda İngiltere dünyanın üretim atölyesi olarak işlev görüyorduydu, 2000'li yıllardan itibaren Çin de aynı işlevi görmektedir. Nasıl ki, 19.yüzyılın ortalarında İngiltere, 20.yüzyılın ortalarında Amerika dünyanın hegemonik gücü haline gelmişse, 21.yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Çin bu sürece doğru ilerliyor. Çin'in İngiltere ve ABD'den farklı olarak, 21.yüzyılın ortalarındaki hegemonyasını askeri olmaktan çok, "ekonomik güce dayalı bir dünya hegemonyası" kurama çabasıdadır (New LeftReview dergisi, 2009: 32).

A. Çalışmanın Arka Planı ve Amacı

Bu Tez çalışması, teorik-politik alan değerlendirmesi üzerinde yapıldı. Bu nedenle Asya'nın yeni lider gücü olarak ön plana çıkan Çin'in askeri, politik, ekonomik olarak küresel sistemin ilişkilerini etkileyecek bir güce ulaşmasını incelemektedir. Bugünkü gelişmeler objektif olarak incelendiğinde dünya küresel sermayenin çekim merkezi haline gelen Asya ve özellikle Çin, aynı zamanda azami kar bakımından da önemli bir rol üstlenmektedir. Çin'in elinde toplanan trilyon dolarlarla ifade edilen sermaye fazlalığı, küresel sistemin diğer bölgelerine aktarılmaktadır. Çin'in küresel çapta hegemonyasını sağlayan en önemli

özelliklerden biri bu realitedir. Asya merkezli Çin, dünya küresel sistem bakımından stratejik bir öneme sahiptir. Dünya çapındaki hareket halindeki sermayenin özellikle Asya'da yoğunlaşması, Asya içerisinde Çin ve Hindistan'ın dünyanın küresel pazarının merkezi haline gelmeleri, önümüzdeki yıllarda uluslararası güç ilişkilerini alacağı biçim konusunda bize çok daha somut bir fikir vermektedir.

Çin'nin rekabet halinde olduğu ülkelerin başında ABD gelmekle birlikte aynı zamanda karşılıklı bağımlılıkları da söz konusudur. Bugünkü veriler dikkate alındığında Çin, Asya kıtası dışında ithalat ve ihracatının önemli bir kısmını ABD ile yapıyor. İkinci sırada ise AB bulunuyor. Çin'in dünya ekonomisi içerisinde artan gücü aynı zamanda uluslararası güç dengelerinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır (Chin, 2017:151-172). Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla küresel sermayenin hemen hemen bütün taleplerine uyması, sermaye akışının yoğunlaşmasında önemli bir etken oldu. Bu durum Çin'in ekonomik büyüme hızını etkilediği gibi kısa sürede dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline getirdi. Bu ekonomik gelişme, Çin'in küresel sistemin ekonomik ve politik kurumlarındaki etki gücünü de arttırıyor. İMF ve Dünya Bankasındaki finansal payının artmasıyla, bu iki kurumdaki ağırlığı da buna paralel artmaya başlamış bulunuyor. Bu bakımdan küresel sistemin bu iki kurumundaki etki gücü, 2030'lı yıllara doğru Asya'ya ve dolayısıyla Çin'e kayacağına dair önemli tartışmaların ve öngörülerin bulunduğu söyleyebiliriz (Kissenger, 2015:126).

B. Çalışmanın Soruları

Bu araştırma aşağıdaki soruları cevaplamaya yöneliktir.

1. Asya bölgesindeki Çin'in bölgeye ve dünyaya etkileri nelerdir?
2. Çin'in ekonomik ve askeri anlamdaki büyümesinin dünya üzerindeki etkileri nelerdir?
3. Dünya ülkelerinin birçoğunun Çin'deki yatırımları dünya ticaretini nasıl etkileyecek?

C. Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi; Çin ekonomisinin ve askeri gücünün ne şekilde büyüdüğünü ve diğer ülkeleri ne derecede etkileyeceğini analiz ederek yeni bir perspektif sunmayı sağlamaktadır.

D. Çalışmanın Kapsamı

Uluslararası güç ilişkilerinde artık tek başına bir faktör belirleyici olmamaktadır. Ne sadece askeri ne ekonomik ne de politik güç belirleyicidir. Küresel sistemin ilişkilerinde jeo-strateji, jeo-ekonomi, jeo-politika ve jeo-coğrafya gibi faktörler bütünlüklü olarak ele alındığında Çin artan rolü çok daha fazla önem kazanmakta ve küresel dengeleri belirlemedeki rolü belirleyici bir şekilde ön plana çıkmaya başladı.

Bu tezin konusu Çin'in küresel dünya sistemi içerisindeki artan rolünü analiz ediyor. Daha çok Çin'in bölgesel ve küresel düzeyde artan artan rolünü analiz etmeye ve 21.yüzyılın güç dengelerini belirlemede nasıl bir rota izleyeceğine dair temel bir yaklaşım sunacağız. Çin üzerinde yapılan çok sayıda araştırma, bilimsel makaleler bulunuyor. Birbirinden farklı eğilimler ve perspektifler olmasına rağmen hepsinin ortak yönü Çin'in önlenemez düzeyde küresel dünya ekonomisinin ve politikasının belirleyici bir gücü haline geldiğini belirtmiş olmalarıdır (Akdağ,2019). Tez hem Çin hem Asya üzerinde artan mutlak hakimiyeti hem de küresel düzeyde 21.yüzyılın oyuncusu haline geldiğini ortaya koyuyor. Böylelikle Çin ile rekabetin askeri olmaktan çok ekonomik-politik merkezli olmaya başladığını bunu da dünya küresel sistemin ilişkilerini değiştirmeye başladığını ortaya koymaya çalışacağız. Çin, Asyatik bir oyunca olmaktan çıkarak küresel dengeleri belirleme gücüne dönüşmesinin temel noktalarını irdelemek çalışmanın ana konusunu oluşturuyor. Çin üzerine kapsamlı bilimsel araştırmalar yapılmasının ötesinde Çin'in gelecekte oynayacağı rol üzerine de çok yönlü stratejik senaryolar ortaya konuldu. Bu nedenle Çin deyince çok kapsamlı konular içerdiğini biliyorum. Bu tezde daha çok belirli noktalar dikkate alınarak Çin'in küresel çapta gelişme eğilimine dair temel bir perspektifler ortaya konuldu.

1. ÇİN'İN SOSYO-POLİTİK YAPISI

Asya kıtasının dünya bakımından önemi onun coğrafik ve nüfus potansiyeli ile doğrudan ilişkilidir. Hem uluslararası güçlerin, hem de uluslar üstü küresel sermayenin Asya kıtasındaki rekabet ve çatışması onun jeo-coğrafik ve nüfusun yarattığı pazar alanıyla bağlantılıdır. Uluslararası ilişkilerde jeopolitik ve jeo-ekonomik ilişkiler bakımından nüfus yoğunluğunun ve coğrafyanın tayin edici bir rolü vardır. Bu bakımdan Asya kıtası dünyanın en önemli merkez alanını oluşturuyor. Coğrafik özellikleri nedeniyle kendi içerisinde birkaç bölüme ayrılan Asya kıtasının her bölgesinin jeo-coğrafik analizi farklılıklar göstermektedir.¹

Uluslararası ilişkiler bakımından Asya'nın bazı bölgelerinin öncelikli olarak ön planda tutulması ve rekabetin merkez alanları haline gelmesi Asya'nın bütün kıtalar içerisindeki önemini çok ciddi oranda artırmaktadır. Bunun belirlenen önemli faktörlerin başında coğrafya ve demografik yapıdır. Kıtalar arasındaki ilişkinin kavranması bakımından da bu nokta oldukça önemlidir. Kıtalar arasındaki jeopolitik ve jeo-ekonomik ilişkilerin stratejik arka planında coğrafyanın ve demografik yapının ciddi bir etkisi bulunuyor (Kurecic, 2015: 32).

Toplumların kültür, sosyal, etnik ve dil, yapıları bakımından dünyanın en zengin fakat aynı zamanda da en karmaşık yapısını oluşturan bölge Asya kıtasıdır. Asya kıtasının bu karmaşık toplumsal yapısı hem uluslararası ilişkilerde hem de bölge ülkeleri arasında çok yönlü bir biçimde hesaba katılmaktadır. Fazlaca etnik grup ve milletleri barındıran yapısı ile dikkat çeken Asya kıtasının tarihsel ve kültürel değerleri yönünden de önemli ortak yanları bulunmaktadır (Human Geography, 2018)

Uluslararası ilişkilerde en etkili öğelerden biri de dindir. Asya bölgesindeki dinsel farklılıklar ise tarihsel bir zenginlik olarak görülmektedir. Dünyanın bir çok yerinde semavi dinler olan tek tanrıya inanan Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam dünya genelinde kabul görmekle birlikte, Asya kıtasının sosyal, kültürel ve tarihsel değerlerini yansıtan özgün dinsel grupları da vardır. Bu özgün dinsel gruplar tek tanrılı dinlerin dışında olan fakat Asya'nın gerçek tarihsel değerini oluşturmaktadır.

Hem nüfus yoğunluğu hem de coğrafik konumu Asya'nın geleceğinde önemli bir etki yaratmaya devam etmektedir. Bu nedenle Çin'in sosyo-tarihsel gelişme

¹ <https://pressbooks.pub/worldgeo/chapter/east-and-southeast-asia/> Erişim Tarihi: 10.09.2023.

eğilimi dikkate alındığında sadece geçmiş üzerinden değil aynı zamanda bugünde değişimin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan Asya'nın sosyolojik tarihsel gelişimi içerisinde Çin'in oynadığı rol Asya kıtasının bütününde etkili olmaktadır.

1.1. Ülkelerin Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu

Konumuz bakımından ele aldığımızda Asya kıtası dünya yüz ölçümünün yaklaşık olarak % 30'nu oluşturmaktadır. Asya dünyanın en stratejik merkezlerini içinde barındırır. Uluslararası rekabete olan Asya kıtası üzerine yapılan analizler ve belirlenen stratejiler dikkate alındığında rekabet ve çatışmanın merkezinin Asya olduğunu görebiliriz. Asya kıtasının coğrafik büyüklüğü yanında, stratejik enerji yataklarının da merkezi olması nedeniyle küresel güçlerin yoğunlaştığı bir merkezdir. Asya kıtasının diğer ayırt edici özelliği de dünyanın toplam nüfusundan yaklaşık olarak % 58'ni içinde barındırmasıdır. Çin'in komşularından Japonya ve Güney Kore gelişmiş ülkeler statüsünde bulunuyor.² Ayrıca Hindistan gibi ülkelerin bu bölgede bulunması, nüfusun önemli bir pazar alanı oluşturması ulus üstü sermayenin yoğunluklu olarak bu bölgeye yönelmesi yol açmaktadır.

Asya kıtasının merkez üssü haline gelen Çin'in öneminin anlaşılması için bazı karşılaştırmalar yapmak gerekir.

Bu bölgede dünyanın en geniş yüzölçümlü topraklarına sahip 10 ülkesi var. Bu oran dünya yüzölçümünün % 45'ine eşittir. Ayrıca Asya kıtasında bulunan Rusya'nın büyüklüğü kıtanın stratejik önemini arttırmaktadır. Rusya, Çin ve Hindistan, dünyanın yaşanabilir karar parçasının % 20'sini oluşturuyor. Rusya, Çin ve Hindistan'ın doğal zenginlikleri de hesaba katıldığında küresel sistem içerisinde en çok gelişen 3 ülke olmasının da bir tesadüf olmadığını görebiliriz.³ Küresel ilişkileri içerisinde oluşan ekonomik ve politik ilişkilerde coğrafyanın giderek önemli bir rol oynadığı görülüyor. Bu üç ülke arasındaki çok yönlü ilişkilerin gelişmesinde Çin öncelikli olarak ön plana çıkmaktadır.

² https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf. Erişim Tarihi: 15.09.2023.

³ <https://www.statista.com/statistics/262955/largest-countries-in-the-world/>. Erişim Tarihi: 15.09.2023.

Sıra	Ülke	Toplam Alan km ²	Karasal Alan km ²
—	Dünya	510.072.000	148.940.000
1	Rusya	17.098.242	16.377.742
2	Kanada	9.984.670	9.093.507
3	Çin	9.706.961	9.569.901
4	ABD	9.629.091	9.158.960
5	Brezilya	8.515.767	8.460.415
6	Avustralya	7.692.024	7.682.300

Tablo- 1: Dünyanın yüzölçüm büyüklüğü ilk 6 ülke.

Yukarıdaki tabloya göre, Çin dokuzbuçuk (9,5) milyon metre karelik karasal alanla Rusya'dan sonra dünyanın ikinci büyük ülkesidir. Çin'in coğrafik konumu onun tarihsel önemini artıran önemli faktörlerden biridir. Coğrafik konumu ve nüfus yoğunluğu hasebiyle dünya küresel sisteminin bütün dikkatini verdiği bir ülke özelliğine sahiptir. Çin'in coğrafik büyüklüğüne paralel olarak yatırım alanlarının coğrafik genişliği ve nüfusun arz-talep ilişkisindeki gelişme dengesi küresel ekonomideki rolünü artırmaktadır. Çin kendi nüfusunun iç potansiyelini karşılaması için dahi ciddi düzeyde yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Gelişme limiti bakımından henüz doyuma ulaşmamış Çin ekonomisinin gelişmesinde nüfusun çok ciddi bir rolü olduğunu biliniyor. Bu bakımdan coğrafya ve nüfus ile jeo-strateji ile jeo-ekonomi arasındaki bağa en somut örneklerden biri Çin'dir.

Ülke	Nüfus
Dünya	7.911.322.000
Çin Halk Cumhuriyeti	1.407.692.960
Hindistan	1.376.238.018
ABD	331.449.281

Endonezya	271.350.000
Brezilya	225.200.000
Pakistan	213.057.783
Nijerya	211.401.000
Bangladeş	170.566.060
Rusya	146.171.015
Meksika	126.014.024

Tablo-2: Dünyanın nüfus bakımından yoğunluğunda ilk 10 ülkesi.

Dünyanın nüfus yoğunluğu bakımından ilk 10 ülkesinin 6'sı Asya kıtasında bulunuyor. 6 ülkenin toplam nüfusu ise yaklaşık olarak 3,6 milyar olup dünya nüfusunun % 45,7'sini oluşturuyor. Bu ülkeler içerisinde Çin ve Hindistan dünya nüfusunun yaklaşık olarak %35,1'ini oluşturuyor. Bu iki ülkelinin nüfus yoğunluğu küresel ekonomik ilişkileri bakımından da önem arz ediyor. Bugünkü verilere göre uluslar üstü sermayenin yoğunluklu olarak aktığı bölgeler içerisinde Asya'nın ön plana çıkmasının nedenlerinden biri nüfusun çok önemli bir pazar oluşturmasıdır. Uluslararası sermayenin özellikle Çin ve Hindistan'da yoğunlaşması küresel şirketlerin hem ucuz işi gücü hem de karın maksimal düzeye çıkmasında nüfus yoğunluğunun çok önemli bir etki yaptığı bilinmektedir.

1.2. Çin'in İdari Yapısı

Asya'nın stratejik konumunu belirleyen Çin, coğrafik olarak Asya'nın doğusunda yer almaktadır. Doğusunda Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ; güneydoğuda Makao, güneyde, Birmanya, Laos, Vietnam, Hindistan, Bhutan, Nepal; batıda Afganistan, Pakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan; kuzeyde Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ile komşudur. Çin'in doğusunda Doğu Çin Denizi ve güneydoğusunda Güney Çin Denizi yer almaktadır. Çin'in kara sınırlarının toplam uzunluğu 20 000 km'den fazla olup Çin kıtasının toplam sahil uzunluğu ise 18 000 km'nin üzerindedir. Çin, çok geniş bir coğrafi alana sahip olmasından kaynaklı soğuk kara ikliminden subtropik iklime kadar geniş bir iklim kuşağına

sahiptir. Ülkenin başlıca şehirleri Şanghai (22 milyon), Pekin (18,1 milyon), Guanco (10 milyon), Shenzhen (11 milyon) civarındadır.⁴

Kendisini ‘Sosyalist’ olarak tanımlayan Çin’in idari veya yönetim yapısı önemlidir. Dünyanın güç dengelerini belirleyen bir ülkenin politik-toplumsal örgütlenme modeli ile gelişme eğilimi arasında önemli bir ilişki vardır. Çin’in nüfus yoğunluğu ve dünyanın karasal topraklar açısından ikinci büyük ülke olması aynı zamanda idari yapısı üzerinde de önemli bir etki oluşturmaktadır. Çin’in idari yapısının bilinmesi aynı zamanda Çin’in politik gerçekliğinin anlaşılmasında da yardımcı olacaktır.

Çin, 1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedung liderliğinden 1921 yılında kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP), ülkede gerçekleştirdikleri devrimle Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)’nin kurulduğunu ilan etti. 1949 yılına kadar Çin bir imparatorluk tarihi olarak bilinir. Ancak 1949 yılında hem imparatorluğu son verildi hem de Rusya’dan sonra ‘Sosyalist’ bir rejimin kurulduğu ikinci ülke oldu (Çakı-Fidan, 2020 :372)

ÇKP ülkenin tek politik hakim gücü olup 96 milyonu aşkın üyesi bulunmaktadır. Tek iktidar gücü olan parti devletle bütünleşmiş olup, devlet politikası doğrudan partinin bütün birimleri tarafından uygulanır. Bu nedenle parti-devlet ilişkisi nedeniyle ülkenin en küçük bölgesinde partinin kurumsal yapıları bulunur. Parti-devlet ilişkisinin en somutlaşmış biçimi Devlet Başkanının ayrıca ÇKP’nin Genel Sekreteri olmasıdır. ÇHC’nin bugün yürürlükte olan Anayasası 1982 yılında onaylanmıştır.

Devletin merkez organları Anayasaya göre şöyledir ;

- Ulusal Halk Kongresi (UHK),
- ÇHC Devlet Başkanlığı,
- Devlet Konseyi,
- Merkezi Askeri Komisyon,
- Yüksek Mahkeme ve Başsavcılıktır.

⁴https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profili_18_nisan_2021.pdf; Erişim Tarihi: 08.08.2023.

Meclis (Ulusal Halk Kongresi) üyeleri ÇKP' nin seçtiği temsilcilerden oluşmaktadır. Çin'de genel seçim uygulaması yoktur. Hükümet (Devlet Konseyi), devlet idaresinin ve yürütme erkinin en üst organıdır. Hükümet işlerini Devlet Konseyi takip etmektedir. Devlet Konseyi 4 Başbakan Yardımcısı, 4 Konsey üyesi, 25 Bakan'dan oluşmakta ve başında Başbakan bulunmaktadır. Devlet Konseyi, idari mevzuata ilişkin yasama işlemlerini gerçekleştirmeye yetkili olan erklerdir. Bu erk aynı zamanda Ekonomiyi ve diplomatik ilişkileri yönetir ve toplumsal konuları ele alır.⁵

Devlet Başkanı, başbakanı atama ve görevden alma yetkisine sahiptir. Ayrıca, ÇKP liderliğinde siyasi danışma ve istişarelerin yapıldığı "Çin Halkının Siyasi Danışma Konferansı" (ÇHSDK) adlı bir mekanizma da mevcuttur. Partinin en yüksek organı olan Çin Komünist Partisi Ulusal Kongresi kurumsal olarak beş yılda bir toplanır. Ülkeyi ve Partiyi yöneten en üst yönetim organı işlevine sahip Merkez Komitesi. Belirlenen adaylar içerisinde Ulusal Kongre üyeleri tarafından seçilir. Komünist Partinin yetki dağılımı Parti tüzüğüne göre şöyledir;

Merkez Komitesi şu birimlerden oluşur

- Çin Komünist Partisi Politbüro Yürütme Komitesi 9 üyeli
- Çin Komünist Partisi Politbürosu 24 üyeli (Çin Komünist Partisi Politbüro Yürütme Komitesi üyeleri de dahildir)
- Sekreteryaya, Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri'nin başkanlık ettiği bu yapı *Çin Komünist Partisi*'nin ana idari mekanizmasıdır (Jinping, 2017).

ÇKP Merkez Komitesi'ne bağlı olan Politbüro Daimi Komitesi Devlet yönetiminin en yetkili organı olmakla beraber Hükümetin de üzerinde bir kurum olup, ülkeyi ilgilendiren önemli konularda son söz sahibidir. Daimi Komite Yedi üyeden oluşmaktadır ve Xi Jinping bu Komitenin Devlet başkanıdır. Komitenin üyeleri arasında Başbakan da yer almaktadır. Komitenin bütün üyeleri aynı zamanda devlet lideri olarak kabul edilmektedir.

Devlet Başkanı Xi Jinping, 2013'ün Mart ayında göreve başlamakla beraber 2018 yılındaki seçimlerin sonrasında ömür boyu Başkan olarak kalmasına karar verilmiştir. ÇHC'de meclisin görevi daha çok temsilidir. Burada önemli bir ayrımı ise Ulusal Halk Kongresi (UHK) adındaki meclis üyeleri halk tarafından değil,

⁵ <https://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa>: Erişim Tarihi: 08.08.2023.

ÇKP tarafından belirlenmektedir. Üyelerin seçiminde geniş tabanlı temsiliyet gözetilmektedir. UHK her yıl bir kez Mart ayında toplanmakta ve Hükümet programını ve ihtiyaca göre hazırlanan yeni yasaları onaylamaktadır. Onay işlemi UHK'nın 2987 üyesinin onayıyla sonuçlanmaktadır.

Çin ana kara ile birlikte Hong ve Macao Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir parçasıdır ve 'Tek Ülke İki Sistem olarak nitelendirilmektedir. Ancak Hong Kong ve Macao Özel İdari Bölge olarak tanımlanmakta ve ana karadan farklı olarak bu bölgelerde serbest ticaret rejimi uygulanmaktadır. Çin kara parçası idari olarak, 22 eyalet, 5 özerk bölge ve 4 belediyeye ayrılmıştır. Bu yapıların hepsi eyalet seviyesinde birimler olarak kabul edilmektedir. Çin Tayvan'ı 23. Eyalet olarak kabul etmektedir.⁶

Eyaletler	Yüz ölçüm km ²	Nüfus	Başkent	Yönetici	Yönetim Yapısı
<u>Guangxi Zhuang Bölgesi</u>	236.700	48.890.000	<u>Nanning</u>	<u>Lu Bing</u>	Özerk Bölge
<u>Ningxia Huizu Bölgesi</u>	66.000	9.880.000	<u>Yinchuan</u>	<u>Chen Jianguo</u>	Özerk Bölge
Sincan Uygur Bölgesi	1.828.418	19.630.000	<u>Urumçi</u>	<u>Nur Bekri</u>	Özerk Bölge
<u>Tibet Bölgesi</u>	66.000	5.880.000			Özerk Bölge
İç Moğolistan	1,183,000	23,840,000	Hohhot		Özerk Bölge

Tablo-3: Çin'deki 5 özerk bölge. (Peköz, 2021 : 3).

Tabloda görüldüğü üzere azınlık etnik gruplar nüfusun yüzde 8'ini oluştururken, Han Çinliler ülke nüfusunun yüzde 92'sini oluşturmaktadırlar. Dünyada Hanlar, yaklaşık olarak 1,1 milyar nüfusıyla Çin'in 56 etnik grubu arasında en kalabalık nüfusa sahiptirler.

Çin'in azınlık etnik grupları arasında 49 milyon nüfusıyla Zhuang en büyük etnik grubu oluşturuyor. Bu etnik grup Çin'in güneyinde yer alan 'Zhuang' Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. 9,8 milyon nüfusaa sahip olan Hui'ler 'Ningxia Hui' Özerk Bölgesi'nde yoğunluklu olarak yaşamaktadırlar.

⁶https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profili_18_nisan_2021.pdf. Erişim Tarihi: 08.08.2023.

İç Moğolistan Özerk bölgesi 24 milyon nüfusa sahip olmakla beraber 1,1 milyon m² yüzölçümü ile dünyanın onlarca ülkesinden daha büyük bir alana sahiptir. ‘Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi ve ‘İç Moğolistan’ Özerk Bölgesi de kendi içinde Qinghai, Gansu, Heilongjiang, Jilin ve Liaoning eyaletleri bulunmaktadır. ‘İç Moğolistan’ bölgesi özellikle coğrafik olarak Moğolların yaşadığı alan olması nedeniyle özerk bölgesi olarak tanımlanmıştır. Bölgede nüfusun 18,5 milyonu yani % 79’u Han ulusundan, 4 milyonu % 17’si yaklaşık Moğollar, 500 bini yani % 2’si Mancur azınlığı, 210 binini yani % 0,9’unu Hui azınlığı, %0,33’ünü Daur, % 0,11’ini Evnak, % 0,09’nu Koreliler ve % 0,02’sini ise Ruslar oluşturmaktadır. Buradaki bölgesel özerklik, milletlerin veya etnik azınlıkların nüfus yoğunluklarından ziyade, o bölgede yaşayan kadim halkların tarihsel durumunu esas almaktadır.

Eyalet adı	Kısa adı	Eyalet merkezi
Hebei	Ji	Shijiazhuang
Shanxi	Jin	Taiyuan
Liaoning	Liao	Shenyang
Jilin	Ji	Changchun
Heilongjiang	He	Haerbin
Jiangsu	Su	Nanjing
Zhejiang	Zhe	Hangzhou
Anhui	Wan	Hefei
Fujian	Min	Fuzhou
Jiangxi	Gan	Nanchang
Shandong	Lu	Jinan
Henan	Yu	Zhengzhou
Hubei	E	Wuhan
Hunan	Xiang	Changsha
Guangdong	Yue	Guangzhou
Hainan	Qiong	Haikou
Sichuan	Chuan ya da Shu	Chengdu
Guizhou	Qian ya da Gui	Guiyang
Yunnan	Dian ya da Yun	Kunming

Shanxi	Shan ya da Qin	Xian
Gansu	Gan ya da Long	Lanzhou
Qinghai	Qing	Xining
Taiwan	Tai	Taipei

Tablo-4: Çin'in 23 Eyaleti. (Peköz, 2021: 29).

Bu tabloya göre Çin'deki ayeletler 'özerk bölgelerinden farklı olmamakla birlikte, Tibet ve İç Moğolistan Çin sınırları içerisinde özerk yapıya sahip olup, hem iç politikada hem de uluslararası ilişkilerde oldukça gündemde olan bölgelerdir. Bu iki bölgenin iç siyasi yapısı yani yönetsel sistemi de bu yönden ilgi uyandıran ve merak edilen bir durumdur.

Bölgelerin birbirlerine yakınlığı şöyledir ; 'Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Güneyde Tibet Özerk Bölgesi, güney doğuda Çinghay ve Gansu eyaletleri, doğuda Moğolistan, kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Kazakistan ve batıda Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan kontrolündeki Keşmir bölgesiyle komşudur. 1.646.700 km² yüzölçümüyle Sincan Uygur bölgesi Çin Halk Cumhuriyeti'nin en geniş yönetim yeridir. Mao'nun önderliğinde, 1949 Devriminden sonra kurulan ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı özerk olan Sincan Uygur Bölgesi'nin başkenti Urumçi'dir. Bu bölgenin nüfus yapısı da oldukça değişkendir. Bu bölgenin nüfusu dağılımı şu şekildedir ; yaklaşık olarak 20 milyon nüfusunun % 45'i yani 8,5 milyonu Uygur, % 40'ı yani 7,5 milyonu Hun Çinliler, geriye kalan nüfusun % 15'ini de Kazaklar, Huiler, Kırgızlar, Oyratlar, Tunğşanlar, Tacikler, Şibeler, Mançular, Tuçailer, Ruslar Miaolar, Tibetler, Çunaglar, Tatarlar, Salarlar gibi azınlıklar oluşturmaktadır. Yani sadece Uygurlar Sincan bölgesini oluşturmuyor. Hun Çinliler ile Uygurların nüfusu hemen hemen birbirine yakındır. Bu bölgede genel olarak 20 etnik grup yaşamaktadır (Jinping, 2017).

Ülke	Müslüman %	Hıristiyan %	Hindu %	Budist %	Sihizm	Ateist e	Animist %	Diğerleri %
GÜNEY ASYA ÜLKELERİ								
Pakistan	97							3
Hindistan	12	2	82					

Bangladeş	83		16					1
Afganistan	99							
Sirlanka	7	8	15	70				
Nepal			86	8				6
DOĞUVE GÜNEY DOĞU ASYA ÜLKELERİ								
Çin						---		
Endonezya	88	8	2					2
Japonya,				84	14			2
Leos				60				
Maldiev								
Mongolie	4	6		50				
Kamboçya				95				5
Myanmar	4	4		89				
Singapur								
Tayvan								
Tayland								
Doğu Timur				95				5
Vietnam	4							
Filipinler	5	92		3				
Bhoutan			25	75				
Brunie	67	10		13				10
Kore- Güney		26		26				
<u>Kore-Kuzey</u>						--		
<u>Malezya</u>	61	9	6	19				
ORTA ASYA VE KAFKASYA ÜLKELERİ								
Moğolistan	80							
Özbekistan	88	9						
Azerbaycan	93	5						

Kazakistan	47	44						
Tacikistan	85	5						
Kırgızistan	75	20						
Türkmenistan	89	9						
Rusya	15	80				--		
Moldavi		98						
Ermenistan		95						
Azerbaycan	93	5						
Beyaz Rusya		80 s						
Gürcistan		80						
OKYANUS ÜLKELERİ								
Avustralya		66						
Gine		66					34	
Yeni Zelanda		61						
Fiji	8	47	38					7

Tablo-5: Asya kıtası ülkelerinde farklı dinlerin etkisi (Peköz, 2021 :4-6).

Çin, Toplumsal tarih bakımından ele alındığında en yaygın ve hala inanılan dinin Budizm olduğu görülür. Çin toplumu ilk defa birinci yüzyılda Budizm ile tanışmış, fakat fiilen dördüncü yüzyılda etkin bir din haline gelmiştir. Çin'in ayrı ayrı bölgelerinin sosyal, kültürel ve tarihsel durumuna göre Budizm'in farklı alt kolları olmakla birlikte, toplam olarak Çin'de 220 bin rahip, 13.500 tapınak, 46 Budizm okulu ve 60'a yakın dergi, gazete gibi yayın türü yayılmaktadır (Peköz, 2021 :7).

Tarihsel-toplumsal yapısıyla Çin'de bugün farklı birçok dinsel grupların var olduğunu görebiliriz. Bunlardan biri ikinci üzyılda ortaya çıkmış Taoizmdir, 1800 yıllık bir geçmişi olan Taoizm, doğa dinleri diye tanımlanan, daha çok doğaya ve kendi geçmiş atalarına tapmak olarak bilinir. Quanzhen ve Zhengyi Taoizm'in iki ayrı koludur. 1500'den fazla Taoizm tapınağı ve 25 bin rahibi bulunuyor (Peköz, 2021 :7).

Çin'e sonradan giren ve kısmi bir yayılma gösteren İslamiyetin Çin'e giriş dönemi 7. Yüzyıldır. Bugünkü verilere bakıldığında Çin'in Uygur, Hui, Tatar, Kırgız, Kazak, Özbek, Dongxiang, Sala, Bao bölgelerinde 22 milyon civarında kişinin İslam dinine mensup olduğu ya da inandığı görülmektedir. Çin'de bugün 30 binden fazla caminin olduğu ve bu camiler için görevlendirilmiş 40 bini aşkın imam vardır (Peköz, 2021 :7).

Hıristiyanlık, Çin'de yoğunlukla faaliyet yürüten dinlerin başında gelmektedir. Özellikle Çin'in sosyal-kültürel ve geleneksel yapısına uyumlu bir Hıristiyanlaştırma yönünde misyonerlik faaliyeti çok boyutlu olarak devam etmektedir. 7. Yüzyıldan bu yana kesintisiz bir biçimde faaliyet yürüten Hıristiyan-Katolikliklerinin bugünkü verileri dikkate alındığında 100 Katolik bölge, 5000'e yakın kilise, 5 milyon Katolik ve bununla birlikte 12 de Katolik okulu bulunuyor. "Son 20 yılın içerisinde 1500'den fazla genç papaz yetiştirildi ve bunların 100'den fazlası din eğitimi görmeleri sebebiyle yurtdışına gönderildi. Bunun yanı sıra Çin Katoliklik Derneği'nde 3200 genç rahibe bulunmaktadır. Her yıl 50 binden fazla kişi Katolik kiliselerinde vaftiz olurken, aynı zamanda 3 milyondan fazla İncil basılmakta." Çin'de hızla artan Hıristiyanlaştırma faaliyetleri hemen hemen bütün dünyanın dikkatini çekiyor. Bugünkü verilere ya da tahmini rakamlara bakıldığında Çin'de 31 milyon Hıristiyan, 18 binden fazla papaz ve 12 bini aşkın kilise ile 25 bin dini faaliyet yürütebilen yer bulunuyor (Peköz, 2021 :8).

2. ÇİN'İN KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ VE ASYA'DA ARTAN ÇİN GÜCÜ

Samuel P. Huntington (2006:42) şunları söylüyor (Hun. "İstisna artık bütün Asya'dır. Asya deyince merkezinde Çin bulunur. Batının kalkınmışlıkla ve Batılı olmayan ülkelerin geri kalmışlıkla özdeşleştirilmeleri yirminci yüzyılı aşamayacaktır. Çin ekonomisi 1980'lerde ve 1990'ların ilk yarısında ortalama % 8 hızla büyürken, Kaplanlar (Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore) Çin'i çok yakından izlemişlerdir. Dünya Bankası 1993 yılında "Çin Ekonomik Bölgesinin Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Almanya'dan sonra dünyanın "dördüncü kalkınma gücünü" oluşturduğunu ilan etmiştir. Tahminlerin birçoğuna göre, yirmi birinci yüzyılın başlarında Çin ekonomisi dünyanın en büyük ekonomisi olacaktır. 1990'larda dünyanın en büyük ikinci ve üçüncü ekonomilerine sahip olan Asya, 2020 yılında dünyanın en büyük beş ekonomisinden dördüne ve en büyük on ekonomisinden yedisine sahip olacaktır. Bu tarihte Asya toplumları küresel ekonomik üretimin yüzde kırkıdan sorumlu olacaklardır. Büyük bir olasılıkla en yarışmacı ekonomiler yine Asya'da yer alacaktır.' Asya'daki ekonomik gelişmenin daha kısa bir süre içinde ve sert bir biçimde duracağı düşünülse de bu kalkınmanın Asya ve dünya için ortaya çıkmış olan sonuçları yine de çok önemli ve büyüktür." Çin, Huntington'un yıllar önce ileri sürdüğü öngörüsünü aşarak 2020 yılında dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü haline geldi. Çin Asya merkezli büyüme stratejisi doğal olarak Asyanın bütün alanlarını etkiledi. Bu nedenle Asya denilince ilk akla gelen ülke Çin olması, kıta düzeyinde artan ekonomik ve politik gücüdür.

Huntington yıllar önce ileri sürdüğü öngörüsünü aşarak 2020 yılında dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü haline geldi. Çin Asya merkezli büyüme stratejisi doğal olarak Asyanın bütün alanlarını etkiledi. Bu nedenle Asya denilince ilk akla gelen ülke Çin olması, kıta düzeyinde artan ekonomik ve politik gücüdür (Chin, 2017:151-172).

2.1. Çin'in Asya Stratejisi

Çin, Japonya, Güney Kore gibi hatta Rusya ve Hindistan'ın bölgede olması nedeniyle Asya, dünya küresel sistem bakımından oldukça önemli bir alandır. Avrasya, Orta Asya, Doğu Asya ile birlikte dünyanın kalbi olarak

değerlendirilmesinin anlaşılır bir yönü bulunuyor. Bu bölgenin merkez gücü ise Çin olarak herkes tarafından kabul görülüyor. Bu bakımdan bölgenin özellikle ön plana çıkmış Çin merkezli küresel güçleri arasındaki ekonomik, politik ve askeri ilişkilerin boyutları bütün uluslar arası güçler tarafından dikkatle izlenmekte ve çok kapsamlı politik stratejiler geliştirilmektedir. Avrasya, Orta Asya ve Doğu Asyanın her birinin jeo stratejik önemini ön plana çıkmasında Çin'in izlediği stratejinin çok ciddi bir etkisi ve rolü var (Peköz, 2014:53).

Küresel kapitalist ilişkileri içerisinde, bugün açısından, bu tek bir Asya ekonomisinden bahsetmek henüz mümkün değil. Ancak Asya ülkelerinin ekonomilerinin çok daha iç içe geçtiği ve bununda Asya kıtasında 'zorunlu' bağımlılık ilişkisini geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Asya-Avrasya kıtasında küresel sistemin en çok gelişen ve bütün dünya dengelerine etkileyen Çin, bölgenin en önemli jeopolitik ülkesidir. Gelişen ekonomik potansiyeli, nüfus yoğunluğu nedeniyle çok önemli bir pazar olması, enerjiye duyduğu zorunlu ihtiyaç nedeniyle Avrasya bölgesi ile yakın ilişki içindedir. Avrasya ve Asya genelinde etkin bir güç olarak hızla gelişme eğilimi içinde olan Çin'in Avrasya ülkeleri ile geliştirdiği yakın ilişkiler çok yönlüdür. Rusya ile yarattığı ekonomik ve askeri ortaklık, Avrasya kıtasında önemli bir işleve sahiptir. Avrasya doğal gazı ve petrolünün 5000 km bir boru hattı ile Çin ve oradan Japonya'ya taşınması için söz konusu proje'nin tamamlanması için somut adımların atılması Çin'in Avrasya politikasının çok önemli bir halkasını oluşturmaktadır (Gökbel-Turbanbaveya, 2021:9).

Ayrıca Çin'in sadece sınır bölgelerine değil, Kafkasya dâhil olmak üzere Rusya'nın iç derinliklerine doğru akan Çin göçü ilişkilerin çok farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Rusya ile Çin arasındaki ticari ilişkilerde gelişen büyük ilerlemeler karşılıklı bağımlılık ilişkilerini önemli oranda etkilemektedir. Çin-Rusya ortaklığı aynı zamanda Avrasya üzerinde yürütülen rekabet bakımından önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Çin'in ayrıca Türkmenistan, Tataristan vb ülkelerle olan ilişkileri Çin'in bölgesel ilişkilerdeki rolünü çok daha aktif olarak artırmaktadır. Böylece Çin hesaba katılmaksızın hiçbir küresel gücün Avrasya stratejisinin başarılı olma şansı yoktur (Ahrari,2011).

21. yüzyılda bütün küresel güçlerin yoğunlaştıkları en önemli uluslararası politiklardan birisi de Avrasya stratejisi ekseninde Orta-Asya'nın denetim altına alınmasıdır. Çin, bu stratejinin belirleyici gücü olarak ön plana çıkıyor. Orta Asya'yı önemli kılan bazı temel noktalar Çin için ön plana çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz bakımından oldukça önemli enerji yataklarına sahip olması birinci etkidir. İkinci etken, Dünya küresel askeri güçleri tarafından işgal edilen Afganistan'a sınır olmasıdır. Afganistan işgal stratejisinin devreye girmesinde Orta-Asya tarihsel değerinde bir öneme sahiptir. Üçüncü etken, enerji yatakları yanında enerji geçiş yollarını kapsamaktadır. Dördüncü etken ise Asya bölgesinin küresel güçleri olarak bilinen Çin, Japonya, Rusya ve Hindistan'ın tam merkezinde bulunmaktadır. Orta Asya'nın geleceğinde Çin ile bölgesel ülkeler arasındaki ilişki hayati derecede önem arz ediyor (Peköz,2014:321).

Orta Asya, Çin'in en çok ve de yakından ilgilendiği bir bölgedir. Sınır bölgesi olmasından dolayı politik, ekonomik ve askeri yönden önemli ilişkilere sahiptir. 21. Yüzyılda Asya'nın sürekli gelişen bölgesel küresel güç olarak bölge ülkeleriyle sınır olması ilişkiler için çok önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Çin, her geçen gün gelişen bir güç olarak sınır komşu ülkeleriyle olan ticari ilişkiler bakımından çok önemli bir etki yaratmış durumdadır. Özellikle de Rusya ile yaklaşan ilişkiler Çin'in bölgesel etkinliğini önemli bir ölçüde arttırmaktadır. Her geçen gün Yükselen Çin'in, önümüzdeki 20 yıl içerisinde dünya'daki enerji kullanımının %30'undan fazlasını kullanacağı öngörülmektedir. Bu bakımdan Orta Asya ile olan ilişkiler Çin için stratejik öneme sahiptir. Çin petrol ihtiyacında özellikle Ortadoğu'ya bağımlıdır. Ortadoğu petrollerini kontrol eden Çin ile ABD arasında bu konuda hassas bir denge oluşmuş durumda. Dahası ABD'in Ortadoğudaki etkinliği Çin'in hareket alanını sınırlamaktadır. Hem Asya kıtasında hem de uluslararası ilişkilerde Çin, küresel lider ülkelerden biri olmak için özellikle enerji sorununu çözmek zorunda olduğunu ve dahası ABD'den kurtulması gerektiğinin bilincindedir. Bundan dolayı, Çin-Rusya arasındaki doğal gaz ve boru hattı projelerinin başarıyla tamamlanması, Çin'in 2025'li yıllar stratejisi bakımından oldukça önemlidir.

Çin'in şu anki gelişme potansiyeli dikkate alındığında, 2020 yılında, Çin'in petrol bakımından yıllık ihtiyacının yaklaşık 600 milyon ton olduğu ve bunun %55-

60'nin de ithal etmek zorunda kalacağı tahmin ediliyor (Ertekin, 2016:189-222). Bu nedenle Çin, petrol ve doğal gaz zengini olarak bilinen Orta Asya komşularıyla çok yönlü ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmekte ve bölgesel gücünü pekiştirmeye çalışmaktadır. Çin'in özellikle Kazakistan şirketlerinin petrollerine yönelik ilgisi biliniyor. Çin'e ait olan China National Petroleum Company, Kazakistan'ın Aktobe Munaygaz şirketindeki hisselerin önemli bir kısmını ve Petro Kazakistan şirketini tamamen satın almış bulunuyor. Bu bakımdan Çin'in Orta Asya stratejisi düşünüldüğünden çok daha derin ve kapsamlıdır. Çin'in bu stratejisi, küresel güç olma politikasıyla da doğrudan ilişkilidir.

Orta Asya'nın her ülkesi bölgesel ilişkilerde farklı etkilere veya rollere sahiptirler. Bu nedenle tek tek ülkelerin hem küresel merkez ülkeleriyle hem de kendi aralarında farklı düzeylerde ilişkiler gelişmektedir. Her birinin konumundaki farklılıkları bölgedeki ilişkileri de etkilemektedir. Bunların bir kısmı, bölge ülkelerinin kendi iç ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Rusya dışındaki bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler ise lider olma çelişkisidir. Özellikle Türkmenistan ile Özbekistan arasında çok belirgin bir rekabet söz konusudur. Bu sebeple bölgede belirgin bir etkinliğe sahip olan Rusya ve Çin ile yakın ilişkilerin korumaya özen gösterirlerken aynı zamanda ABD ile yakın ilişkilere özel bir önem vermektedir. Konu kapsamında uluslararası ilişkilerin önemi çok daha ciddi olarak ön plana çıkmaktadır.

Çin'in Asya'nın Doğusunda artan ekonomik sorumluluğuna paralel olarak, 'liderlik' gücünde pekişmektedir. Amy Chua yapmış olduğu bir değerlendirmede şunları belirtiyor: "Filipinler'de nüfusun % 1'ini oluşturan Çinliler ekonominin %60'nın kontrol ediyor. Endonezya'da nüfusun %3'ünü oluşturan Çinliler serbest pazarın yaklaşık olarak %70'nı kontrol ediyor. Çinliler buna benzer rolleri Güneydoğu Asya'da ve Burma'da oynuyorlar" (Aktaran Peköz, 2002) Böyle bir Çin'in bölge ilişkilerinin politik dengelerinde sorun yaratan değil, tersine çözüm gücü olan bir ülke olarak rol oynayacaktır.

Çin, Doğu ve hatta Uzak Doğu Asya üzerindeki ekonomik gücünü pekiştirirken, ABD'nin Asya'daki etkinliğini azaltacak uzun vadeli bir strateji uygulamaktadır. ABD'nin önde gelen politik ve askeri stratejisiyenleri de Doğu Asya'nın en önemli gücü olan Çin ile çatışmaya girilmesinin ABD'nin ulusal çıkarlarına zarar vereceğini vurguladı. Bu bakımdan ABD'nin Doğu Asya bölgesine

yönelik oluşturacağı politikaları, uzlaşa yönü giderek ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar ülkeler arası geçmişe dair bir kısım önemli sorunlar olsa da, küresel kapitalist sistemin ortaya çıkardığı ‘yeni’ zorunlu ilişkiler, sorunların eskiden olduğu gibi tek yanlı değil, çok yönlü ‘karşılıklı bağımlılık’ içerisinde çözmeye yöneltiyor. Bu durum bir bakıma rekabet-uzlaşa biçiminde kendini yansıtıyor. Bunun tipik örneklerinden biri, Uzakdoğu Asya’nın deniz geçiş yolları üzerinde sağlanan fiili anlaşmalardır. Örneğin Singapur’un etkinlik alınanda görünen Malaka Boğazı, Uzakdoğu Asya’nın hem deniz yoluyla Avrupa’ya giden ticaretin giriş ve çıkış kapısı özelliğine sahiptir. Ayrıca Ortadoğu petrolünün boğazdan geçerek bölgeye akış merkezinin en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu bölge üzerinde Japonya, Çin, Hindistan gibi ülkelerin tek başına bir etkinlik sağlaması mümkün değildir. Singapur, Güney Kore, Malezya gibi küresel sistemin geliştirdiği model ülkelerden biri olmakla birlikte son yıllarda Çin’in çok önemli ekonomik yatırımları söz konusudur. Ancak Malaka Boğazı’nın bölge ülkelerinin bütünlüklü çıkarları nedeniyle herhangi bir ülke tek başına kontrol etme şansına sahip değildir.⁷ Özellikle Uzakdoğu’da bulunan ülkelerin ekonomilerinin nerdeyse iç içe geçmiş olması nedeniyle bölge ekonomisini olumsuz yönde etkilemesinden kaçınmaktadırlar. Kıta ekonomisinin uluslararası bağlantıları nedeniyle son derece önemli olan deniz geçiş yollarının kontrolünde, bir bakıma politik-askeri bir denge oluşturulmuş görünüyor.

2.2. Küresel Rekabette Çin ile ABD İlişkileri

Küresel dünya sisteminin belirleyici iki güç arasındaki ilişki sadece Asya kıtasındaki politik, ekonomik ve askeri dengeleri etkilemiyor aynı zamanda dünya çapında bütün dengeleride etkiliyor. Küresel ilişkileri belirleyen ABD aşamalı olarak Çin ile güç paylaşımına yönelmektedir. Bu nedenle Çin’in küresel dünya çapındaki gelişmesinin doğru okunmasının önemli unsurlardan biri de ABD ile olan ‘zorunlu’ ilişkisinin boyutu olacaktır. Bu nedenle dünyanın birinci ve ikinci ekonomik güçleri arasındaki politik ilişkiler dünya çapında önemli etkiler yaratacaktır.

⁷ <https://www.ankasam.org/malakka-bogazinin-guneydogu-asyadaki-stratejik-onemi/>. Erişim Tarihi: 15.08.2023.

Küresel sistem güçleri, Çin'in sadece Asya'nın lider gücü olmasının ötesinde dünya çapında liderlik rolünü kabul etmiş bulunuyorlar. Bugünkü jeo-politik ilişkilerde küresel dünyanın lideri konumunda olan ABD, kıtaya yönelik oluşturduğu stratejilerin merkezinde Çin bulunuyor.

Çin kendisini "Uzakdoğu'da yükselen ideolojiyle ve yoğunlaşan milliyetçilikle "devrimsel" bir güçten ziyade Asya'nın sözde lideri olarak tanımlamaya başlamıştır. Çin, birçok Güneydoğu Asya devletlerinin ticaretini elinde tutmakta ve eskiden Rusya'nın hâkim olduğu Orta Asya bölgesinde de siyasi ve ekonomik varlığını giderek artan ölçüde hissettirmektedir. Çinli yetkililer Asya'nın giderek yükselen rolünden bahsetmekte ve Asya'nın geleceğini Çin ile bağdaştırmaktadır.(Brzezinski, 2004:160)

Çin'in Asya'daki ekonomik ve politik gücü başta dünyanın küresel kapitalist lideri olarak bilenen ABD'yi oldukça yakında ilgilendirmektedir. Bu bakımdan Çin ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişme boyuta esasen dünya kapitalist sistemin ilişkileri bakımından son derece önemsenmektedir. Uluslararası ekonomik ve politik gelişmelerin gösterdiği temel olgu, Çin'in ABD ile belirleyeceği yeni ilişkilerin düzeyi bir bakıma Asya'nın geleceğini belirleyecektir. Pentagon yöneticileri de stratejik bir değişime giderek Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 'soğuk savaş' sürecinin devamı olarak Sovyetlerin yerine kendilerine yeni bir düşman oluşturmaya karar verdiler. Bu da Asya kıtasının lideri haline gelmeye başlayan ve ekonomik olarak da gelişmekte olan Çin'di. Böylece Pentagon, belirlediği stratejik düşmana karşı, 'yeni' askeri stratejilerin ve askeri araçların geliştirilmesi için harıl harıl çalışmaya başladı. ABD'nin özellikle hava ve deniz kuvvetlerinin Doğu Asya'daki gücünün yeniden gözden geçirilmesi, bölgedeki stratejik silahların yenilenmesi ve askeri üslerin mevcut kapasitesinin artırılması için askeri politikalarını bir bakıma yenilediler. Sovyetlerin yıkılması, Pentagon'da ABD'nin uluslararası politik bir zaferi olarak görülse de esas başarının ABD'nin artık erişilmez tek askeri gücü olarak dünyanın her bölgesini denetleme gücüne sahip olması olarak gösterilmesiydi. Böylece, 'yeni' stratejik düşman olarak görülen Çin'e karşı elde edilebilecek bir zafer, onun kayıtsız şartsız dünyanın tek imparator gücü yapacaktı. Pentagon'un gizli koridorlarından hazırlanan 21. Yüzyıl askeri savaş stratejisinin merkezinde esasen Çin bulunuyordu. Bu bir bakıma onların deyimiyle

komünizme karşı verilen mücadele olarak tanımlanan ‘soğuk savaş’ın son halkası olacaktır. Çin ise ABD ile askeri bir rekabete girme yolunu tercih etmedi. Bunun kendisi bakımından ciddi sorunlar doğuracağını görüyor, dikkatini esasen ekonomik/teknolojik gelişmeye vermiştir.

1980’lerden itibaren gelişen ancak 2010’li yıllara girişte netleşen bu askeri strateji Pentagon’da öncelikli olarak ön plana çıkartıldı. Baba ve oğul Bush’ların Beyaz Saray’a çıkartılmasında, ABD’nin dünyanın tek küresel imparatoru olma stratejisi vardır. İmparatorluk önündeki en önemli engel küçük ‘haydut’ devletler ile yükselen Çin bulunuyordu. Küçük ‘haydut’ devletlere haddini bildirmek, onları yerle bir etmek, hatta işgal ederek haritadan silmek ABD için ‘çocuk’ oyuncağı olarak görülüyordu. Ancak Çin için bunun söylenmesi olanaksız olduğu için, çok daha kapsamlı bir askeri strateji gerekliydi. ABD’nin küresel imparatorluk tezini işleyen stratejisyenler ile Pentagon generallerinin geliştirdiği askeri politika, Çin’i Doğu Asya’da askeri olarak çok yönlü kuşatmak ve geliştirilmiş güçlü askeri silahlarla durdurmak, gerekirse bir çatışmayı göze almaktı (Peköz, 2014: 125-126).

ABD’nin Çin politika Obama ve Trump döneminde de esasen değişmedi. Aynı şekilde ABD’nin bir çok stratejisiyeni Çin ile Asya pasifik bölgesinde açık bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedirler. Bütün bu çatışma olasılıklarına rağmen Çin’in ABD’ye karşı belirlediği stratejide askeri olarak güçlenme politikası olmasına rağmen ekonomik güç dengesini kurmak ve teknolojik gelişmeyle rekabette aşamalı olarak bir üstünlük sağlayarak dengeyi oluşturma yöneliminin de önemli ölçüde başarılı olduğunu söylenebilir (Kirshner, 2017: .173-193).

Yine ABD’nin bir küresel imparatoru olarak dünyanın farklı bölgelerini işgal etmesi gerektiğini belirten, Afganistan ve Irak gibi askeri işgalleri savunan oğul Bush ekibinin beyin takımından biri olarak tanınan neoconcu yazar Rober Kagan’ın da aynı şekilde “Çin’in liderleri dünyayı bir asır önce Kayser II. Wilhelm’in gördüğü şekilde görüyorlar...Ayrıca Çin’in liderleri üzerlerindeki kısıtlamalardan rahatsızlar ve uluslararası sistemi, bu sistem onları değiştirmeden önce değiştirmeleri gerektiği kaygısını güdüyorlar” (Barnett, 2005).

Bu politikanın bir sonucu olarak dünya imparatorluğunun yeni ‘Roması veya Kartacası’ olarak görülen ABD’nin en tehlikeli stratejik düşmanı Çin olarak ilan edilmişti. Böylece ABD, Asya’daki kontrolünü güçlendirmek için gelişmekte olan

Çin'e karşı gerektiğinde savaş ilan edilmesi gerektiğine çok özel bir vurgu yapılıyordu (Peköz, 2014: 68).

Çin, Asya bölgesinde mutlak güç olmak için oldukça sakin bir politika izledi. ABD'nin kışkırtmalarına gelmeden, gerektiği yerde bir tutum belirledi. Böylelikle Çin çevresinde yeni bölgesel bir krizin çıkmasına izin vermeyerek bölgesel etki alanını ciddi oranda arttırdı. ABD, Tayvan Cumhurbaşkanı Lee'nin ABD'ye gelmesini sağladı. Tibet'i "işgal altındaki egemen bölge" ilan etti, Tayvan'a 15 adet F-16 uçağı sattı, Çin'i insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle kınadı, 2000 Olimpiyatlarının Pekin'de yapılmasına karşı çıktı, Vietnam'la ilişkilerini normalleştirici, Çin'i İran'a kimyasal silah bileşenleri satmakla suçladı, Pakistan'a güdümlü füze teçhizatı satışları nedeniyle Çin'e ticari yaptırımlar dayattı ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesini engellemesiyle eşzamanlı olarak Çin'e ekonomik meseleler konusunda fazladan yaptırımlar getirme tehdidinde bulundu. Her iki taraf da diğerini kötü niyetlilikle suçladı Amerikalılara göre, Çin güdümlü füze ihraçlarına, düşünsel mülk haklarına ve mahkum emeğine ilişkin anlayışları ihlal etti. Çinliler, ABD, Balkan Lee'nin ABD'ye gitmesine izin verilmesine ve gelişmiş savaş uçaklarının Tayvan'a satılmasına ilişkin anlaşmaları ihlal ettiğini düşünmekte. (Huntington, 2006:331)

ABD'nin alandaki bu çabaları, Çin'in özellikle uluslararası ilişkilerini nispeten etkilemekle birlikte, beklenen bir etkiyi yaratmadı. Böylece Çin politikaları ABD'nin bölgedeki ilişkilerini çok daha ciddi olarak etkilemeye başladı. Brzezinski, ve Scowcroft'in belirttiği gibi ABD'nin agrasif politikasına karşı Çin'in bölgeye yaptığı ekonomik yatırımlar, tersine Çin politik gelişme eğilimini hızlandırdı (Brzezinski, 2009).

ABD'nin kendisine göre kurduğu ve yaşama geçirmek istediği planların, bölgesel ilişkilerin gerçeğine hiç uymadığı ve ABD'nin önemli oranda güç kaybettiğini ABD'nin politik yöneticileri, askeri ve politik stratejisiyenleri, uluslararası uzmanları tarafından çok net olarak görüldü. Çin ile çatışmanın, Çin'e çok önemli kayıplar verebileceği gerçeğine rağmen, aynı zamanda ABD'nin özellikle Asya kıtasında çok önemli bir güç kaybına uğrayacağı ve belki de kıtadan tamamen uzaklaşacağı olasılığının yüksek olduğu, bunun da ABD'nin dünyanın küresel lideri vasfını dahi yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı çok açık olarak vurgulandı

(Yurttançıkma, Reziwanguli ve Emsen, 2020:469-667). ABD'nin dünyanın tek hâkim gücü olma politikasından küresel liderliğe dönüş sürecine paralel olarak, Çin'in de küresel liderliğe ortak olma staretjisi arasındaki denge uluslararası ve bölgesel ilişkilerini yeniden şekillendirirken özellikle, küresel sistem güçlerinin merkezi durumunda olan Asya politikasında Çin'i lider konuma getirdi denebilir. Çin'in ekonomik gelişme düzeyine paralel olarak politik etki alanını ve askeri gücünü gören ABD, Çin ile uzlaşır politikaya yönelmek için bir kısım önemli adımlar atmak zorunda kalacağına dair önemli verilerin ortaya çıktığını görebiliriz. Obama, Trump ve Biden yöntemi Çin'in küresel dünyadaki gelişmesini engellemek için diplomatik, politik, ekonomik gücünü kullanmaya çok daha fazla ön plana çıkartmaya başlasa da askeri seçeneğin masa da olduğuna dikkat çekilmektedir. Çin ise ABD'nin iç dinamiklerini ekonomik olarak etkilemeye odaklanmış bulunuyor. Bu nedenle Çin ile ABD arasında uzlaşmaz gibi görünün çelişkilere rağmen iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat oranları en yüksek düzeyi oluşturuyor. Özellikle Çin'in ABD'yle ihracatı tahmin edilenden çok daha yüksektir.

Şayet ABD, resmen üstün bir pozisyon için ısrar edip ve bir numara olduğunu, geri kalan herkesin ise önemsiz olduğunu ileri sürüyorsa, bu büyük bir tehlikenin kapıda olduğunun işareti olduğu düşünülmektedir. Fakat uzun zamandır böyle bir tavrın sergilenmediği de düşünülmektedir. Örneğin, enerji konusunda, dünyada az miktarında kaynak ve bu miktarında talep olduğu varsayılmakta ve bu kaynakların bölüştürülmesi için herkese açık olan bir sistemin geliştirilmesi desteklenmektedir. ABD'nin bu yönlü değişimin arkasında, artık kendisinin dünyanın tek hakim gücü olamayacağı gerçeğini farkında olmasıdır. Yani 'ya bendesin ya karşı taraftasın' dayatmasının artık pratik olarak işlemediğini ve aksine bu politikanın ABD'nin gücünü kırmaya başlayan bir politika olduğu pratikte görüldü. Böylece ABD diğer uluslararası küresel sistem güçleriyle 'uzlaş ve ittifak' politikasına yönelmek zorunda kaldı. 'Soğuk Savaş' döneminin devamı olarak 21. yüzyılın en büyük en tehlikeli düşmanı olarak gördüğü Çin ile olan ilişkilerinden temel bir değişime uğramaya başlaması ise bunun en somut yansıması olarak da görülebilir (Peköz, 2014:81).

Zbigniew Brzezinski ve Brent Scowcroft (2008:149-158), birlikte yapmış oldukları değerlendirmede bunu çok açık olarak ifade etmektedirler. Brzezinski ve

Scowcroft “ticaretteki rekabetin soğukkanlı olmayı gerektirdiğini ve çatışmanın kimseye bir fayda vermeyeceğine dikkat çekerek aslında her iki ülkenin de bunun farkında olduğu vurguladı.” Bu değerlendirmeye paralel olarak, Çin ile nasıl başa çıkılması konusunda bazı düşünceler ortaya atılmıştır. Bu düşünceler şu şekilde ifade edilmiştir; Çin’e ilk başta saygı gösterilmesi gerekir ve Çin toplumu, kabadayılıklarla ya da nutuklarla kolay kolay ayak uydurabilecek bir toplum değildir. Çinlilerin doğal olarak derinden bağlılıkları olan bir tarih ve kültür bilinci var. Çin, dünyanın en köklü tarih ve kültürüne sahip toplumlarından biri olduğundan dolayı, şayet kendilerini nasıl idare edecekleri gerektiği noktasında öğüt verilecekse, istenilen cevabın alınamayacağı düşünülmektedir. Bir diğeri ise, Çinlilerin zeki bir toplum olduğu ve yönetimde de gerçekten yetenekli oldukları düşünülmekte. Daha genel bir çerçeveden bakıldığında, Çinlilerle dostça bir ilişki kurabileceği düşünülmektedir. Üstenci ya da kibirli bir davranışın karşı tarafı ters çevreceği ve söylenecek hiçbir şeyin Çinliler tarafından dikkate alınmayacağına farkına varılmasıdır (Brzezinski Ve Scowcroft, 2008 :158) ABD’nin dış ilişkiler uzmanları ve akademisyenleri, Çin ile olan ilişkiler konusunda ABD yönetimlerinin çok hassas ve dengeli bir politika izlemeleri ve Çin’in ‘düşman’ değil, bölgesel bir ‘ortak’ olarak görülmesi gerektiğine çok özel bir vurgu yaptılar. ABD’nin bölgedeki etkinliğinin devam etmesi için bunun bir bakıma zorunlu olduğunu, başka bir alternatifin olmadığını belirttiler. Çin, 1.4 trilyon doları aşan ABD devlet tahvil sentlerini elde bulunduruyor.⁸ Ayrıca Çin ABD’nin karşı karşıya kaldığı ve küresel bir boyuta ulaşan finans krizinin etkisini azaltmak için milyarlarca dolar borç verdi.⁹

Bunun arka planında ABD ile Çin arasındaki ekonomik bağımlılık ilişkileri ve Çin’de çok büyük yatırımlar yapan ABD patentli küresel şirketlerin etkilenmesini asgari düzeyde tutmaktı. Küresel ilişkilerde Çin ile ABD arasında karşılıklı çıkarları, ortaklık ilişkilerini geliştirmektedir.

Brzezinski ve Scowcroft (2008:158) Çin’in, Asya’daki en önemli ortak, Japonya’nın ise en önemli Büyük Okyanus ortağı olduğunu düşünmektedirler. Japonya’nın uluslararası güvenlikte onlarla daha fazla bağlantı kurduğunu, fakat direk bağlantı kurmak yerine ağır adımlarla hareket ettiğini, Çin de bu şekilde hareket

⁸ <https://t24.com.tr/haber/hangi-ulkenin-ne-kadar-abd-tahvili-var,341208>; Erişim Tarihi: 12.09.2023

⁹ https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/cin-abd-ye-neden-borc-veriyor_ID674474; Erişim Tarihi: 12.09.2023.

etmeye başladığını ifade etmişlerdir. Şu anda, Çin kuvvetleri BM'nin Afrika ve diğer ülkelerdeki barışı koruma görevlerine hizmet verdiklerini belirtmişlerdir (Brzezinski ve Scowcroft, 2008:158).

Böylelikle 'ortak' olarak görülmeye başlanan Çin'in rolü daha çok Asya'nın küresel gücüyle sınırlamaya çalışırken, Japonya daha çok dünyanın küresel gücü olarak değerlendiriliyor. Ancak son 15 yılın verilerine baktığımızda ABD'nin bu yöndeki planlarının pek tutmadığı da görülüyor ve Çin'in İMF, DM, DTÖ gibi uluslar arası küresel kurumlar içerisindeki etkinliğinin ve sorumluluğunun artmasına paralel olarak dünyanın giderek küresel güçlerinde biri olmaya başladı ve henüz G-8'ler içerisinde yer almamakla birlikte küresel dengeleri belirleyen bir güç haline geldi.

Çok az tarihsel amaç önümüzdeki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in stratejik ortaklığı gibi geniş çaplı araçlar, meşru kılmaya bu kadar yaklaşmıştır. Bu yüzyılda, bu ortaklık, küresel istikrarı, yirminci yüzyıldaki Amerikan-İngiliz stratejik ortaklığına benzer bir şekilde tanımlayacaktır. Yürütülmesi de o denli önemli olacaktır, bağları o denli değerli olacaktır, etkileri o denli büyük olacaktır. Küresel barış planı, birleşik bir Çin-Amerikan belgesi olacaktır. Bunun bir alternatifi yoktur. Çin, Doğu için, Amerikanın Batı için taşıdığına benzer bir öneme sahip olacaktır. Değerleri, Doğu'yu, Amerikan değerlerinin –iyisi ve kötüsü ile– Batı'yı tanımladığına benzer bir şekilde tanımlayacaktır. Amerika, bugünkü durumuna, kendi sıkletinden daha yukarıdaki sıkletler ile dövüşmeyi öğrenerek ve bu kapasiteyi on yıllarca koruyarak ulaşmıştır. Aksine, Çin, benzer bir etkiye, bir ekonomik güç olarak, birkaç yüzyıl boyunca kapasitesinin altında kaldıktan sonra, artık, sadece kendi sıkletinde dövüşmeyi öğrenerek ulaşacaktır. Böylesi bir gücün yükselişini görmek, Batı'da, doğal olarak, korku uyandıracaktır. Fakat bu, yanlış yönlendirilmiş bir korkudur. Burada karşı karşıya olduğumuz, öncelikle, barışçı yollardan büyümek istediğini, açık bir şekilde beyan eden Çin'e cevaben, Çin'i, küreselleşmenin işleyen Merkezi'nde barışçı bir şekilde büyütme için, benzeri görülmemiş bir tarihi fırsattır. (Barnett, 2005:184)

Çin'in Asya kıtasında artan küresel bir güç olması, aynı zamanda ABD'nin bölgesel ve uluslararası stratejilerini birçok yönden etkilemektedir. ABD, Asya kıtasının özellikle ekonomik kaynakları bakımından ve yoğun nüfus ile dünyanın

bütün diğer kıtalarıyla eş değer bir potansiyeli ve jeo-stratejik öneme sahip olduğunu bilek ve Çin dış politikasının önemli ve hassas noktalarını tespit ederek, 'stratejik ortaklık' kurmak için çok belirgin tavizler veren politikalar geliştirmektedir. Bunun en somut örneği ise Tayvan'dır. ABD, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Tayvan'ı Çin devrimine karşı destekleyip ve askeri olarak çok kapsamlı bir biçimde silahlandırdıktan sonra Tayvan'a yönelik ABD politikalarında belirli değişiklikler oluşmaya başladı. Küresel sistemin yükselen yeni Asyatik gücü Çin'in küresel bir 'ortak' olarak kabul edilmesinden sonra, Tayvan konusundaki denge politikası da aşamalı olarak değişmeye başladı. Tayvan'ın ABD tarafından askeri olarak desteklenmesi kararını Çin sert bir tepkiyle karşıladı (Peköz, 2014:93).

Amerika'nın, Tayvan'ı, her ne pahasına olursa olsun korumasının ve bu konuyu, Çin'i, zaman içinde, düzgün davranmaya zorlamakta kullanmasının gerekli olduğunu, elbette ki, ben de söylemek isterim. Fakat bu, uzun vadede, sürdürülebilir bir strateji değildir. Bu, olsa olsa, Kuzey İrlanda meselesinde, Büyük Britanya'ya karşı, İrlanda'yı tercih etmek kadar gerçekçidir. Bir nesil sonra, Çin, küresel ekonomiye, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nin hâkim olduğu ölçüde, hâkim olacaktır. Bunu durdurmanın tek yolu, bu çağın küreselleşme versiyonunun sonunu getirmektir ki Tayvan da buna değmez. Eğer Taipei, Çin ile savaşmakta kararlı ise, bunu kendi hesabına yapmalı, Amerika'yı ya da küreselleşmenin işleyen Merkezi'ni, bu ise dâhil etmemelidir (Barnett, 2005:184).

Robert Wright'in da söylediği gibi, "dünyayı yönetmeye çalışmanın ilk kuralı, kaçınılmaz olandan kaçınmaktır. Tayvan, günün birinde, daha büyük bir ekonomik ve nihayetinde siyasal bir birlik içinde, Çin'e katılacaktır. Bunu, Güneydoğu Asya'daki pek çok küçük ulus da yapacaktır." Amerikalı teorisyen, bölgede gerçekleşecek böylesi bir uzun dönemli birleşmeyi filizlendirmek yerine, stratejik hedeflerinin bu birleşmeye yön vermemel olduğunu savunmaktadır. Wright'a göre "Tayvan'ın, bu gidişle, diğer ülkelerden daha hızlı bir şekilde katılması şart da değildir. Fakat sürecin gidişine çomak sokup, Çin ile çatışmasının muhtemel bir sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri'ni, bölgedeki kötü adam durumuna düşürme yetisine de sahip olmamalıdır" (Barnett, 2005:206-207).

ABD, yükselen küresel Çin ile bölgesel 'ortaklık' temelinde geliştirilecek ilişkilerin karşılığında bu düzeyde taviz vermesi, ABD'nin bölgesel etkinlik

alanlarını tek başına koruyamayacağı kanısına varmış olmasıdır. Bütün bu yönelimlere rağmen ABD ile Çin arasında beklenen düzeyde bir küresel ilişki henüz kurulmuş değildir. Karşılıklı güvensizlikler hala ciddi oranda varlığını korumaktadır. Özellikle uluslararası ve bölgesel askeri ilişkiler sorunu halen çözümlenmiş değil. Asya kıtasının birçok bölgesinde ABD askeri üslerinin bulunması Çin'i rahatsız eden en önemli konulardan biri olarak çözüm bekliyor (Yıldızoğlu, 2021).

Her iki tarafın gördüğü nokta; Asya kıtasında ne ABD, Çin olmaksızın bir etki gücü yaratabilir, ne de Çin, ABD'yi bölgeden çıkararak tek başına bölgesel hâkim güç olur. Küresel sermayenin bölgedeki konumlanması ve yüksek çıkarları da dikkat alındığında, iki gücün birbirlerine 'zorunlu' olarak ihtiyaç duymalarıdır. Özellikle Obama'nın başkan olmasıyla başlayan süreç, ABD'nin dış politikasında Asyanın ve özellikle Çin'in özel bir yer tuttuğunu ortaya koyuyor.¹⁰ ABD, Çin ile küresel stratejik bir ittifak kurarak 21.yüzyılın 'yeni' küresel güçlerin merkezleri olmayı, böylece Çin'in onayını alarak dünya küresel sistemin liderliğini sürdürmeyi hesaplamaktadır. Trump, Obama'nın başkanlık dönemine yönelik izlediği politikalar karşı olmasına rağmen Obama'nın Çin politikasını esasen devam ettirdi. Böylelikle başkanların kim olduğundan ziyade ABD'nin küresel stratejisinde Çin'in artık önemli ve etkili bir ülke olduğu gerçeğinin kabul edilmesidir (Erdoğan, 2019).

Barnett, (2005:234) ABD'nin Çin dış politikasını değerlendirirken şunu belirtir. "Çin ile kuracağımız. Uzun süreli bir stratejik ittifak, yirmi birinci yüzyılın küresel stratejik düzeninin temel taşı olacaktır. Çin'i bir kere sağlama alırsak, söyleyin hangi merkez gücü, sadece davetiyle ile gidilen bu kulübün dışında kalmak ister." Kapitalist güçlerden hiç kimse, küresel sistemin dışında kalmak istemez. Ancak, ABD'nin öncelikli olarak Çin'i kazanması ve küresel güç ilişkilerini AB, Japonya, Rusya Çin ile paylaşmaya hazır olmasıdır. Küresel stratejik dengelerin Çin üzerinde yükselmeye başladığını, dünyanın bugünkü kapitalist sistemini lideri ABD, komşusu süper küresel güç Japonya, dünyanın küresel merkezi AB'de görüyorlar ve kabullenmiş bulunuyorlar.

Yükselen küresel bir merkez ülke olarak Çin, bölgesel ve uluslar arası ilişkileri belirlemede etkin bir ülke olmakla birlikte, ekonomik, teknolojik ve bilimsel gelişmeler konusunda diğer sistem ülkelerinden geri olduğunun farkındadır. Ancak

¹⁰ <https://dergipark.org.tr/pub/sbe/issue/77117/1288185>. Erişim Tarihi: 17.09.2023.

bugünkü mevcut gelişme düzeyini dikkate aldığımızda, söz konusu farkı 10-15 yıl içinde kapatması mümkündür. Bu açıklığın kapanması bölgesel ve uluslar arası güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi zorunlu hale gelecektir. ABD bu gerçeği gördüğünden, ABD'nin özellikle İngiltere, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerle kurduğu stratejik ittifakların yerine ABD-Çin ittifakını geçirmek için ön hazırlıklar yapmaktadır (Akdağ, 2019). Barnett bunu şöyle tanımlamaktadır. “Bir nesil sonra, Çin'in küresel ekonomideki etkisinin, Amerika'ya rakip olacağı açıkça görülüyor. Bundan dolayı eğer küreselleşme tarihsel yayılmasını, 21. Yüzyılda da devam ettirecekse, Çin ve Amerika'nın, derin bir stratejik ortaklık yapmak zorunda olduklarını söylemek, stratejisi için mantıksal bir sıçrama olmayacaktır.” Barnett (2005:183-184) bunun bir tercih değil de, bir hakikat olduğunu ve bu sonuca engel olmanın, küreselleşmenin vaat ettiklerinden, bütün insanlığın faydalanacağı bir geleceğin önüne geçmek anlamına geldiğini de vurgulamaktadır.” Oğul Bush'un özellikle ikinci döneminde, ABD, Çin ile dengeli bir politika geliştirdi. Obama ile başlayan Trump dönemiyle esasen devam eden süreç, Çin'in en azında Asya kıtasının küresel bir gücü olduğu ve Çin olmaksızın uluslar arası ekonomik-politik ilişkilerin dengelenmeyeceği kabul görmeye başlandı. Brzezinski Çin'in artan bölgesel gücünü ve ABD-Çin ittifakının hem kaçınılmaz olduğunu hem de ortaya çıkacak olası sonuçlarının kabul edilmesi gerektiğini belirtiyor.

Çok önemli bir jeo-stratejik konuda temel bir güç olarak Çin'in ortaya çıkmasıdır. Bunun en cazip sonucu serbest piyasayı benimseyen ve demokratikleşen bir Çin'in daha büyük bir Asya çevresel işbirliği içine alınması olabilir. Varsayalım ki Çin demokratikleşmedi fakat ekonomik ve askeri güç bakımından büyümeye devam etti, o zaman komşularının arzuları ve hesapları ne olursa olsun, 'Büyük Çin' ortaya çıkabilir. Bu gelişmeyi önlemek için harcanan her çaba Çin ile yoğun bir çatışmayı da beraberinde getirecektir. Bu yönlü bir çatışma ise Japonya-Amerika ilişkilerinde gerginlik yaratabilir. Çünkü Çin'i bastırmak için Japonya'nın Amerika'yı takip edip etmeyeceği kesin olmaktan uzaktır. Böylelikle Tokyo'nun yapacağı tanımların Japonya'nın bölgesel rolü için potansiyel olarak devrimci sonuçlar verebilir. Kısmen de Amerika'nın Uzak Doğu'daki mevcudiyetinin bitmesi ile sonuçlanabilir. (Brzezinski, 2005:82)

Fakat Çin’le anlaşmanın da bir bedeli vardır. Bölgesel bir güç olarak Çin’i kabul etmek sadece bir sloganı dile getirmek değildir, aynı zamanda bu tür bölgesel üstünlüğün bir öznesi olması gerekir. Dünya ilişkilerine Çin’i başarıyla ortak edecek bir politikanın parçası olarak Amerika, Çin’in etki alanını hangi büyüklüğe kadar ve nerelerde kabul edeceği doğrudan söylenebilir. Çin’in halen siyasi çapının dışında olan hangi bölgeler yeniden yükselen Kutsal İmparatorluk’un toprakları olarak bırakılmalıdır (Brezinski, 2005:82).” Bunun artık kaçınılmaz bir durum olduğu görülüyor. Çin, sadece bölgesel ilişkiler bakımından değil, aynı zamanda dünya ekonomisi üzerinde yarattığı etkiyle de dikkatleri üzerine çekmektedir. Öyle ki dünya küresel kapitalist krizin aşılmasında ABD ve AB gibi merkez küresel güçler, Çin’den finansa yardım almaktadırlar. Brzezinski (2005:84), Çin’in büyümesinden korkulmaması gerektiğine özel bir vurgu yapar ve barışçıl temelde gelişen Çin’in dünya kapitalist ekonomisine önemli katkılar yapacağını söyler. Barnett ayrıca şöyle der; “Çin, benzer bir etkiyle, bir ekonomik güç olarak, birkaç yüzyıl boyunca kapasitesinin altında kaldıktan sonra, artık, sadece kendi sıkletinde dövüşmeyi öğrenerek ulaşacaktır. Böylesi bir gücün yükselişini görmek, Batı’da, doğal olarak, korku uyandıracaktır.” Fakat bunun yanlış yönlendirilmiş bir korku olduğunu da vurgulamaktadır. Buradaki önemli hususlardan biri, öncelikle barışçı yollardan büyümek istediğini, açık bir şekilde beyan eden Çin’e en uygun cevabın, Çin’i, küreselleşmenin işleyen Merkezi’nde barışçı bir şekilde büyütme için, benzeri görülmemiş bir tarihi fırsat olduğu düşüncesidir (Barnett, 2005:184).

Çin’in ekonomik yükselişi aynı zamanda politik gücünün ve etkinliğinin gelişmesi anlamına gelmektedir. ABD ve AB bu gerçeği son 10-15 yıldır kabul etmeye başladığı gibi, Çin ile olan stratejik ilişkilerini, yükselen Çin gerçeğine göre yeniden düzenlemektedirler. Çin ve çevresi dikkate alındığında, dünya küresel tekellerin en önemli yatırım alanları olarak ön plana çıkıyor. Bugün yüzlerce ABD ve AB kökenli küresel tekel 1, 3 milyarlık Çin nüfusunu büyük bir Pazar olarak kullanmaktadır. Bu bakımdan ABD’nin Çin dış politikası kaçınılmaz olarak değişmek zorundadır ve değişmektedir. “Küresel piyasalarla, ani bir hızla gelişen dış bütünleşme konusunda, dünya da Çin ile aynı hıza erişmiştir. Bu süreci birinin yönetebileceği nokta da çoktan geçilmiştir. Bundan nedenle, Çin’in yükselmesi kontrolden çıkmış bir 'lokomotifi akla getirir. Söz konusu olan, herhangi bir şeyi

durdurmak değil, hızını, kontrol edilebilir bir noktaya çekmektir (Barnett, 2005:186).”

Çin, ABD ve AB'nin göstermiş olduğu 200 yıllık ekonomik gelişmeyi 30-40 yılda tamamladığı gibi çok daha ileriye doğru gitmektedir. Yani Çin'in dünya küresel kapitalist ekonomisiyle birleşme, bütünleşme gibi bir sorunu yok. Tersine onun önemli küresel gücü haline gelmiş bulunuyor. Amerika ve Avrupa dâhil olmak üzere dünyanın dört bir yanına yaptığı yatırımlarla küresel kapitalist ekonomiye nefes aldırıyor. Çin'in dış bütünleşme süreci, yani küresel ekonomiye nasıl ekleneneceği, iç bütünleşme süreci, yani bölgenin ne kadar zaman içinde, siyasal ve ekonomik olarak bir araya geleceği, yanında bir süre daha kalacağı benzerdir. Amerika'nın iç bütünleşme süreci göz önünde bulundurulduğunda, Çin, ulaştırma ve iletişim ağındaki gelişmelerin, ülkeyi, benzeri görülmemiş bir şekilde birleştirdiği on dokuzuncu yüzyıl sonları gibidir. Tarihteki yolculuğumuza devam edersek, Çin, Amerika'nın, yirminci yüzyılın ilk yıllarında, 'koca sopa'sını kırmayı seçtiği ve 'yumuşak bir şekilde konuşma'yı denediği noktaya, hızlı bir şekilde yaklaşmaktadır (Barnett, 2005:187).”

Bu süreci aşan Çin, küresel ilişkilerde bir güç haline gelmiştir. ABD, yükselen Çin olmaksızın, özellikle küresel sermayenin merkezi haline gelen Asya'da dengeler üzerinde oynayamaz. Çin, küresel sistemin merkez kurumlarındaki yeri pekiştikçe, dünya ekonomisine vereceği katkı arttıkça, ABD, Çin gerçeğini kabul ederek, doğrudan çatışma yerine, bölgesel uzlaşma ve rekabet eksininde bir yönelim içerisine girecektir.

ABD, halen küresel sermayenin lider gücüdür, ekonomik ve politik yaşlılık, yorgunluk onu bir gerileme sürecine sokmasına rağmen halen dünyanın stratejik dengelerinde belirleyicidir. Örneğin ABD'nin yıllık askeri bütçesi 750 milyar dolar, Çin'in ise yaklaşık 300 milyar dolar civarındadır. Askeri bütçe karşılaştırılması dahi Çin ile ABD arasındaki orantısızlığı ortaya koyuyor. Çinli politik yöneticileri de, bu gerçeğin farkındadırlar. Bu bakımdan çatışmalı bir yönelimden uzak durarak, yumuşak/uyumlu bir politika ile uluslar arası alanda güç olmaya çalışmaktadırlar.¹¹

¹¹ Askeri harcamalar 2021'de rekor düzeye çıkarak 2,1 trilyon dolara ulaştı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61218317>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

Dünyanın en büyük dolar rezervine sahip iki ülkesi ABD ve Çin, ikili ilişkilerini yeni bir çerçeve geliştirerek güncelleyecek. Ağustos 2009 yılında Washington'da 'ABD-Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalog' başlığıyla iki ülke arasında yapılan toplantı, bir bakıma küresel ekonomik ilişkilerin yeni düzenlenmesi olarak algılandı. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler tahmin edilenden çok daha güçlüdür. Örneğin Çin'in ihracatının yaklaşık olarak %20'si, ithalatının yaklaşık olarak % 12'si ABD ile yapmaktadır. İki ülke arasında bir bakıma zorunlu bir ilişki bulunmaktadır (Peköz, M, 2014).

Çin'in güvenli ve sürekliliği olan bir ekonomik büyümeyi koruyabilmek için ABD pazarına ihtiyacı var. 2009 yılı verilerine göre doların, Çin'in toplam döviz rezervlerindeki payı yaklaşık olarak yüzde 60'dı. 2019 yılında Çin'in döviz rezervi büyüklüğü 3,1 trilyon dolar civarındadır.¹²

Çin'in ABD politikası askeri bir çatışma olmayıp daha ekonomik ve teknolojiktir. Çin ABD ile askeri bir çatışmaya girmeden bölgesel ve küresel güç haline gelmede önemli başarılar elde etti denebilir. Özellikle ABD ile kurduğu ekonomik ve parasal ilişki Çin'i önemli avantajlar sağlamaktadır. ABD merkezli küresel şirketlerin önemli bir kısmının Çin'e yatırım yapması da ayrı önemli bir avantajı oluşturuyor. ABD'nin özellikle Pasifik bölgesinde Çin'e karşı yeni bir blok oluşturmak için önemli bazı adımlar atmış olsada Çin'in durdurulmasının pek mümkün olmadığı görülüyor. Bu neden Çin, ABD ile çok zorunlu olmadıkça Tayvan hariç askeri bir rekabete girmeden ABD'yi ekonomik ve finansal olarak önce dengelemeyi sonra kontrol etmeyi esas alan bir politik strateji izlemektedir. Çin ile ABD arasında 'ortak' stratejilerin oluşturulması esasen Çin'in küresel çapta gelen gelişen gücünü gösteriyor (Sar ve Demirkıran, 2023).

2.3. Japonya İle Çin Arasında Artan İlişkiler

Çin'in küresel dünya sisteminin önemli bir gücü haline gelmesi ile Asya'nın en gelişmiş ülkesi olan ve dünya ekonomisi içerisinde yer alan Japonya arasındaki ilişki de son derece önem arz ediyor. Özellikle ikinci dünya savaşının yıkıcı sorumluluğu, Japonya ve Almanya üzerine yüklendi. Uzun yıllar uluslararası ilişkilerde en arka planda tutuldular. Bu iki ülkenin ortak özelliği,

¹² <https://www.statista.com/chart/14471/china-holds-the-most-foreign-currency-reserves/>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

uzun yıllar ABD'nin politik yörüngesinde kalmalarıydı. Ancak ikisinin yine ortak özelliği sesiz ve derinden yoğun bir çalışmayla ekonomik olarak kendilerini sürekli geliştirdiler, yenilediler ve kısa sürede dünyada Amerika'dan sonra önemli ekonomik gücü haline geldiler. Japonya, tek başına Asya kıtasının en büyük ekonomik gücü haline geldi. Çin, ekonomik olarak geri olmasına rağmen ikinci dünya savaşında 'galipler' grubunda yer almasıyla Asya'da etki alanı arttı (Kaya, 2023).

Teslim olmayı kabul eden Japonya'ya atom bombasını atan ABD'nin amacı, hem Sosyalist Sovyetler Birliği'ne çok açık bir gözdağı vermektir, hem de Japonya'yı denetim altına alarak, uluslararası alanda ve Asya bölgesinde tek hâkim güç olmaktır. Bundan çok uzun süre başarılı oldu denebilir. Japonya'nın nükleer silahların elde edilmesi ve yabancı ülkelere asker göndermesi yasaklandı. Mevcut askeri gücü bir bütün olarak ABD'nin denetimine alındı. Başka ülkelere askeri göndermesi yasaklandı. Böylece Japonya hem Asya kıtasında hem de uluslararası ilişkilerde, askeri ve politik olarak uzun bir süre izole edilirken, ekonomik olarak ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü haline geldi.¹³

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile uluslararası küresel ilişkilerin yeniden şekillenmeye başlamasıyla Japonya, dünya genelinde ekonomik, politik ve askeri ilişkilerine daha aktif olarak müdahale etmeye başladı. Öncelikli olarak Anayasanın 9.maddesi 'Nükleer silah edinemez ile başka bir ülkeye asker gönderemez' maddelerini yürürlükte kaldırıldı.¹⁴ Bu süreçten sonra Japonya askeri harcamalarını çok ciddi oranda arttırdı. İkinci dünya savaşından bu yana ABD'nin askeri üssü durumunda olan Japonya, giderek kendi askeri gücünü oluşturma ve güçlendirmede önemli adımlar attı. Hem Birleşmiş Milletler hem de kendi hükümeti kararıyla başka ülkelere asker göndermeyi fiilen uygulamaya koydu. Böylece dünya küresel ekonomik sisteminin en önemli ülkelerinden biri olan Japonya, giderek daha çok dünya siyaseti içerisinde yer almaya başladı. BM'lerin giderlerini karşılaması, İMF ve Dünya Bankasına para aktarması,

¹³ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinden-abd-ve-japonyanın-nukleer-silahlanma-aciklamasina-tepki-738651.html>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

¹⁴ https://www.cfr.org/all-cfr-presents?topics=338®ions=All&sort_by=field_display_date_value&sort_order=DESC&_wrapper_format=html&page=3. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

Dünya Ticaret Örgütü içinde gücünün artırması, Japonya'nın dünya siyasetinde etkinliğini hızla arttı. G-8'lerin içindeki ekonomik gücü dikkate alındığında, Asya'nın ekonomik-politik dengelerinde önemli bir rol oynayacağı biliniyor.

Örneğin Japon Dışişleri ve Savunma Bakanlığı'nda yüksek komite başkanı Japonya'nın küresel dünya sistemi içerisindeki yeni rolünü açıklarken şunları belirtiyor: "Japonya Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası topluluğun sorumlu bir üyesi olarak yeni tehditlere tepki veren bir rol üstlenmelidir. Ardından biz de canımızı, malimizi ve toprağımızı geleneksel tehditlerden (başka ülkelerden saldanlar gibi) koruyacak bir sistem oluşturmalıyız. Son olarak Doğu Asya'da genel askeri dengeyi sağlamak için vazgeçilmez olan Japonya-ABD ittifakının düzgün işlemesi için yasal çerçeveler oluşturacak uyumlulaştırma çalışmaları yapmalıyız (Takemi, 2001)." Brzezinski (2005:150), Japonya'nın bu alandaki yönelimlerini değerlendirirken şunu belirtiyor: "Japonya pasif ve barışçı bir duruştan yalnızca barış korumayı değil ayrı zamanda da Irak'ta olduğu gibi barışı sağlama operasyonlarında Japonya'nın da doğrudan katılımını içerecek olan daha aktif bir katılıma doğru ilerliyor." Japonya'nın uluslararası askeri ilişkilerde giderek daha aktif rol almasına yönelik yapılan bu değerlendirmeler, Japonya'nın artan gücüyle bir paralellik izlemektedir.

Özellikle 1980'lerden başlayan süreç, Japonya'nın stratejilerinde ve temel politikalarında bir kısım değişikliklere yöneldi. ABD'nin en yakın müttefiki konumunda olmasına rağmen, Japonlar Horishima'ya atılan atom bombasının unutmüş değiller. Son derece modern bir Asya toplumu olarak, kültürel ve ruhsal olarak kendilerini hiç bir zaman Batılı görmeyen Japonlar, Asyalılık stratejisinden vazgeçemediler.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla özellikle Asya'da ortaya çıkan yeni politik durum Japonya'da 'Asyalılık' yönelimini ortaya çıkardı.¹⁵ Kendisini Batılıdan çok Asyalı gören Japonya'nın bölgesel ilişkileri de hızla değişti ve yeni döneme ilişkin politikalar geliştirdi. Japonya bakımından önemli olan Rusya ve Çin ilişkilerindeki değişik stratejik öneme sahiptir. Japonya'nın Rusya ile çözümlenmemiş adalar yani toprak sorununun bulunması, Çin'in Japonya tarafından işgal edilmesinin getirdiği 'güvensizlik' veya iki ülke arasında deniz sularının kullanılması gibi jeo-politik

¹⁵ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254327>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

sorunlar güncelliğini korumasına rağmen, Japonya, bölgesel güç ilişkilerinde yeni stratejiler geliştirdi.

Çin gibi dünyanın en hızlı gelişen ülkesi ve dünya ekonomisinin ikinci büyük gücü haline gelmesi, Japonya bakımından stratejik öneme sahiptir. İki ülke arasındaki ithalat ve ihracat ilişkileri tahmin edilenden çok hızlı bir şekilde gelişiyor. Devlet başkanları düzeyinde yılda birkaç kez düzenli olarak yapılan toplantılar, ilişkileri giderek güvenli bir zemine doğru kaydırmaktadır. Modern teknoloji üstünlüğüyle tanınan Japonya, elindeki teknolojiye Çin'e vermekten büyük bir sakınca görmemektedir.” Japonya'nın Çin'deki ekonomik yatırımları oldukça yüksektir. İki ülke'nin aynı tarihsel ve kültürel geleneği sahip olması, aynı zamanda iki toplumda 'Asyalı' olma bilincini geliştirmektedir. Bunun bir başka anlamı, kıtasal düzeyde ortak tarihsel-kültürel değerler temelinde bir 'Asyalılık' milliyetçiliğinin tohumlarının atıldığını gösteriyor. Pek dikkate alınmayan bu tarihsel eğilim, iki ülkenin Asya politikalarının giderek birbirine benzemeye başladığını gösteriyor. Asya'nın küresel sistemin merkezi haline getirilmesinde iki ülkenin ortak stratejisi oluşturulması, bütün Asya ülkelerini etkileyen temel bir faktördür (Peköz, 2014:104-105).

Çin ile Japonya arasında gelişen ekonomik ilişkilerin, politik ilişkileri pozitif olarak etkilemesi, aynı zamanda tarihteki 'politik güvensizliklerin' filin son bulmasını sağlıyor ve daha korkusuz ve cesurca adımları atıyorlar. Çin ve Japonya yaklaşması ABD'nin politik stratejisinde ciddi sorunlar gündeme getirmektedir. Japonya ile Çin'in artan ekonomik ilişkileri giderek 'gönüllü-zorunlu' bir bağımlılığa dönüşmektedir. İki ülkenin ekonomik gücü dünya ekonomisinin can damarı haline gelmiş bulunuyor. Bu iki gücün ittifakı Asya'yı küresel sistemin merkezi haline getirmede önemli bir rol oynayacaktır. Bu bakımdan küresel liderliğin ABD ile Çin-Japonya ittifakı arasında paylaşılacağına dair önemli veriler ortaya çıkmış bulunmaktadır. İki ülkenin ABD'nin merkez bankasında aldıkları tahvil senedinin değeri yaklaşık olarak 3 trilyon dolar civarındadır. Bu pratik durum, hem ABD'nin Asya'nın iki deviyle olan bağlarının da değişmek zorunda olduğunu gösteriyor, hem de küresel liderliğin paylaşımından önemli bir faktör haline getiriyor. Çin, Japonya ve ABD ilişkisini analiz eden Brzezinski (2004:154), şu değerlendirmeyi yapıyor: “Aynı zamanda, giderek yoğunlaşan, sık sık rastlanan ve oldukça mütevazı ve

çoğunlukla resmi olmayan biçimlerde görülen ABD-Japonya-Çin üçlü güvenlik tartışmalarına ek olarak, üç ülke düzenli bir askeri resmi danışma konseyi oluşturmalıdır.”

ABD, Çin ile Japonya ittifakının gelişmesinin kaçınılmaz olduğunun farkındadır. Japonya'nın ABD ve Çin'e çok dikkatli bir şekilde geliştirdiği politikası, orta dönem içerisinde Çin lehine değişeceği tahmin ediliyor. ABD; bu gelişme eğilimini gördüğü için Asya politik denklemini üçlü bir oluşumu temsil edecek bir 'konseyden' söz etmektedir. Ancak ittifak ve müttefiklik eğiliminin ve içeriğinin çok hızla değiştiği böylesi bir oluşuma ne Çin ne de Japonya sıcak bakıyor. Bu bakımdan özellikle Japonya, Çin ile ABD arasında oluşturduğu yeni bir denge politikasını bir süre devam ettirmeyi tercih ediyor. Fakat gelişme eğilimi de 'Asyalılık' yönünde ilerleyecek gibi görünüyor. Çin ile Japonya arasında halen ciddi güvensizlikler ve adalar gibi sınır sorunları olmasına rağmen çok yönlü gelişen ekonomik ilişkiler, politik ilişkileri etkilemekte ve yönlendirmektedir. Çin ile Japonya arasında ikinci dünya savaşına benzer bir savaşın olma olasılığı pek mümkün görünmezken tarihsel değerlerin ekonomik ilişkilerle hızla geliştiği ve 'Asya Birliği' gibi bir politik stratejinin tartışılmaya başlaması özellikle Asya'nın geleceği bakımından önemseniyor.¹⁶

2.4. Çin ve Rusya Arasında Stratejik İş Birliği

Çin ve Rusya bir bakıma önce Sosyalist sistem adına ama 1990'lı yıllardan sonra fiilen Asya adına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olarak bir misyon yüklendi. Çin, Rusya ile arasındaki tarihsel ilişki nedeniyle küresel sistemde birlikte hareket etmeye özen gösteriyorlar. İki ülke arasında ekonomik, politik ve askeri ilişkileri oldukça kapsamlıdır. Çin ve Rusya arasındaki ilişkinin uluslararası alanda ciddi ve önemli bir etki yarattığını belirtiliyor.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Asya'da ortaya çıkan yeni politik durum, dünya dengelerini çok önemli oranda etkiledi. Hem Çin'in Rusya gibi ciddi politik sorunlarla karşı karşıya kalacağı beklentisi oluştu, hem de jeo-grafik, jeo-politik ve jeo ekonomik bakımdan Asya'nın çok önemli iki ülkesi, dünyanın yeniden

¹⁶ <https://www.dw.com/tr/g%C3%BCneydo%C4%9Fu-asya-uluslar-birli%C4%9Fi-asean/t-19127557>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

dizaynetmeye karar veren kapitalist sistemin merkez güçleri tarafından hesaba katılmak istenmiyordu. Ancak beklenenin ötesinde Rusya ve Çin ilişkileri, bu tarihsel süreçte çok yönlü gelişti. Rusya, güçlü enerji yatakları, dünyanın en geniş topraklarına sahip bulunuyor. Çin'in dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ve kapitalist sistemin finans krizlerine aldırılmadan dünyanın en hızlı gelişen ikinci ekonomisine sahiptir. Bu iki ülke, Asya'nın stratejik çıkarları için birçok alanda ortak ittifaklar kurdular, kuruyorlar. Aralarındaki ilişkinin gelişmesi aynı zamanda dünya küresel kapitalist sistemin ekonomik ve politik dengelerini de çok yönlü etkilemekte ve yönlendirmektedir. (Peköz, 2014:425).

Çin'in yüksek gelişme eğilimi dikkate alındığında enerjiye ciddi oranda ihtiyaç duydu. İşte Rusya. Çin'in büyük bir ihtiyaç duyduğu enerji ihtiyacını Rusya'dan karşılamaya yöneldi. İki ülke arasında yapılan enerji anlaşmaları sonucunda hem 5000 km varan boru hattının döşenmesi için anlaşma yapıldı hem de Rusya, Çin'e Batı'ya oranla doğal gazın fiyatını düşük tuttu. Böylece Çin, Rusya'nın en büyük doğal gaz müşterilerinden biri haline gelmeye başladı.¹⁷ Rusya ile Çin arasında diğer önemli bir anlaşmada, malların gümrüksüz geçişine izin verilmesidir. Çin malları Rusya'nın en ücra köşelerine kadar gidiyor. Sınır bölgelerinde, Rus kentleri adeta Çin şehirleri görünümüne dönüşmüş durumdadır. İki ülkenin ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde kimse rahatsız olmuş değil. 2008 yılında Rusya'dan Çin'e ihracat 16,7 milyar dolar, Çin'den ithalat 22,8 milyardır. Çin ve Rusya arasındaki ticaret hacmi, her yıl bir artma eğilimi içerisinde ve 2010'de bu oran 80 milyar civarındadır. 2018 yılındaki ticaret hacmi yaklaşık 110 milyar dolar olarak belirlenmiş.¹⁸

Her geçen gün ve özellikle de son dönemlerde doğalgaz ihtiyacı önemli ölçüde artmakta olan Çin, 2000 yılında yıllık ortalama 24,5 milyar metreküp, 2008 yılında ise 80 milyar metreküp doğalgaz kullanırken, günümüzde ise bu rakam 129 milyar metreküpe ulaşmış bulunuyor. Çin, doğal gaz ihtiyacını özellikle Rusya ve Orta Asya'da karşılamaya çalışıyor. Petrol'de olduğu gibi doğal gaz için de komşularından almayı tercih eden ve buna yönelik stratejik politikalar geliştiren Çin,

¹⁷ <https://www.dunyaenerji.org.tr/rusyadan-cine-ikinci-bir-petrol-boru-hatti/>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

¹⁸ <https://tr.sputniknews.com/20190225/rusyanin-en-buyuk-ticaret-partneri-cin-oldu-1037862431.html>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

hem Orta Asya'ya açılmış olacak hem ABD'nin denetiminde olan Ortadoğu'nun petrol ve doğal gazına olan bağımlılığını da asgari düzeye çekmiş olacak. Bu bakımdan Rusya ile olan ilişkilere son derece önem vermektedir. 2020 yılı verilerine göre Rusya'dan Çin'e yapılan petrol ihracatı yaklaşık 584 milyon varil olarak belirlenmiş.¹⁹

Çin ile Rusya'nın geçmişten beri olan ve son yıllarda gelişerek stratejik ilişkilerin en önemli halkasını oluşturan 'Askeri İşbirliği' anlaşmalarıdır. Çin ile Rusya arasında silah alımları konusunda da önemli bir ilişki bulunuyor. Rusya, silah teknolojisini önemli oranda Çin ile paylaşmaktadır. Çin, askeri teknolojinin kaynağı önemli oranda Rusya'dır ve aralarındaki askeri ticari ilişkisinin yıllık değeri 3-4 milyar dolardır. Her iki ülkenin ortak askeri tatbikatlar yapması, Asya'nın askeri gücünü test etmeye ve özellikle NATO'ya yönelik verilen bir güç mesajı olarak algılanmaktadır. Peköz (2014:425), Çin ile Rusya arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekerken şunları belirtiyor Rusya ve Çin için en ciddi sorun ABD'nin Orta Asya ve Doğu Asya'ya yönelik geliştirmeye çalıştığı hâkimiyet politikasıdır. Bu noktada iki ülkenin stratejik çıkarları bakımından bir tehlike oluşturmaktadır. ABD'nin Rusya ve Çin politikalarından belirli bir değişiklik olmasına rağmen, bölgesel rekabet çok ciddi oranda devam ediyor. Ayrıca ele alacağımız gibi Orta ve Doğu Asya'daki stratejik çıkarlarını korumakta kararlı olan iki ülkenin insiyatifinde oluşturulan Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün kurulması, Asya kıtasında atılmış önemli askeri ve politik hamlelerden biridir. ŞİÖ'nün kuruluşundaki politik hedef Asya kıtasında küresel Asyalı güçlerin nüfuz alanlarını genişletmek, ekonomik çıkarlarını korumak ve özellikle enerji yataklarının olduğu bölgeleri kontrolü süreklileştirmek, ABD ile askeri gücü dengelemek' olarak tanımlamak mümkündür. Rusya ve Çin'in ortak planı olarak ortaya çıkan ŞİÖ "tarafılığın çokluğuna atıfta bulunarak yeni uluslararası sistemde evrensel bir örgüt olarak BM'nin rolünün güçlendirilmesi" olarak tanımlarken, ABD'nin Asya'daki egemenlik politikalarına karşı oluşturulmuş en önemli Asya örgütlenmesinden biridir. Bunun Çin ve Rusya'nın belirlediği ortak bir karar olması bakımından da son derece önemlidir. Çin-Rus stratejik ittifakının ve ŞİÖ'nün işlevli kılınması, Asya'nın politik, ekonomik ve askeri yapısını yeniden şekillendirecektir. Rusya ile Çin arasındaki stratejik işbirliğinin önemli halkalarından

¹⁹ <https://www.sde.org.tr/enerji/suudi-arabistan-ve-rusya-cinin-petrol-tedarikcisi-olmak-icin-yarisiyor-haberi-20157>. Erişim Tarihi: 18.09.2023.

biri de uluslararası ilişkilerde birbirine benzer politikalar oluşturmaları ve ortak hareket etme eğiliminin giderek güçlenmesidir. Rusya politik, askeri ve özellikle enerji gücünü, Çin ise gelişen ekonomik gücünü kullanarak uluslararası ilişkilerdeki dengeleri belirlemeye çalışırken, ortak hareket ederek birbirini tamamlamaya çalışmaktadırlar. Böylece Asya'nın küresel oyuncularını olarak özellikle Asya'nın sınır bölgelerindeki sorunlara karşı sessiz veya ilgisiz kalmayacaklarını belirtmiş oluyorlar (Peköz, 2014:425).

Bunun en somut örneği Irak ve Suriye'de ortak bir tutum geliştiren Asya'nın iki önemli askeri gücü, özellikle Ortadoğu politikalarında birlikte hareket etmeleri, Çin ve Rusya'nın uluslararası ilişkilerde çok daha etkin olmak istediklerini gösteriyor. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde, Suriye ve Rusya'ya yönelik ileri sürülen bütün kararların veto edilmesi, bölgesel ilişkilerde izledikleri stratejiyle doğrudan ilişkilidir. Rusya'nın çok daha aktif, Çin'in nispeten pasif olarak geliştirdiği Ortadoğu politikaları, önümüzdeki süreçte uluslararası güçlerin ilişkilerini de etkileyecek durumdadır.

Rusya ve Rusya ilişkisi esasen Asya'nın bütünlüklü bir güç olarak hareket etmesinin alt yapısını oluşturuyor. Buna Hindistan, Çin ve hatta İran'ın dâhil edilmesi, stratejik dengeleri bütünlük olarak değiştirecektir. Kafkasya'yı bütünlüklü olarak onu denetleyen Rusya arasındaki sorunlar ya arka plana itilmiş durumda ya da derin bir uykuya bırakılmıştır.²⁰

²⁰ <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/82932/330302.pdf?sequence=1>.
Erişim Tarihi: 18.09.2023.

3. ÇİN'İN ASYA MERKEZLİ KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Çin'in ayırt edici ve dikkat çekici önemli özelliklerinden biri bölgesel ve uluslararası alandaki küresel ölçekli kurumlarda artan özelliğidir. Özellikle Asya kıtasını kapsayan ekonomik, politik ve askeri kurumsal yapıların tamamında Çin'in artan bir etkinliği bulunuyor.

Küreselleşmenin giderek geliştiği ve bütün kıtaları etki alanına almaya başladığı yerlerde bu tür kurumsal yapıları oluşturarak bölgesel merkezileşmeye doğru hızla ilerlemektedir. Bunun en somut yeri Asya'dır. Asya gibi dünyanın küresel merkezi olmaya aday bölge olarak, söz konusu bölgesel kurumların oluşması, hızlı olduğu kadar karmaşık bir şekilde ilerliyor. Geçmişten bu yana Asya ülkeleri arasında çok önemli politik sorunlar yaşanmış ve bunlar bir biçimiyle devam etmektedir. Japonya ve Çin gibi birbirleriyle komşu olan birçok ülke uzun yıllar savaş halinde oldular. Halen toprak sorunları devam ediyor. Bütün bunlara rağmen küreselleşmenin Asya'daki muazzam etkisi bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri yeniden biçimlendirmektedir. Giderek merkezileşen bölgesel kurumsal yapılar oluşmaya başlaması bir tesadüf olmayıp Asya kıtasının dünya çapında artan etkinliğiyle doğrudan ilişkilidir. Bunların zamanla gelişerek kıta ülkeleri üzerinde bir etki gücüne dönüşmeleri de kazanılmazdır, özellikle farklı ekonomik birliklerin ön plana çıkması, bunların zamanla gelişerek politik birliklere doğru evrilmesi 'Asya Birliği' gibi kıtasal-merkezi bir oluşumun ön hazırlıkları olduğu görülüyor (Peköz, 2014:130).

Peköz, bu gelişmenin 'kaçınılmaz ve zorunlu' olduğuna dikkat çekiyor: "Asya kıtasında birçok 'birlik' oluşmuş bulunuyor. Fakat biz bütün bunlar içerisinde Asya için stratejik öneme sahip olan ve Asya kıtasının ekonomik, politik, toplumsal ve askeri durumunu değiştirme potansiyeline sahip olan birkaç tanesi üzerinde durmak istiyoruz. Bunlar Asya kıtasının önümüzdeki süreçte nasıl oluşuma doğru evirileceği konusunda ön fikirler verecektir."

3.1. Asya'da Küresel Kalkınma Bankası

Merkezi Filipinler'in başkenti Manila'da bulunan ve Asya bölgesinin finans ilişkilerini şekillendiren Asya Kalkınma Bankası (AKB) ABD, İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, İsveç, Norveç, Güney Kore ve Japonya tarafından,

Sovyetler Birliği ve Çin'i ekonomik olarak kuşatmak amacıyla 1966 yılında kuruldu. AKB, kıta coğrafyasında uzun yıllar İMF ve Dünya Bankası'nın bölgedeki rolünü oynadı. Öncelikli olarak Doğu Asya ülkelerini ekonomik olarak finansa etmede önemli bir rol üstlenen ve Doğu Asya ekonomik modelin oluşmasında ciddi katkıları olan 'Asya Kalkınma Bankası'na üye ülke sayısı 67'dir. Asya'da 48 ülke, Ağırlıkla AB ülkelerinden olmak üzere Asya dışında ise 19 ülke Asya Kalkınma Bankası üyesidir.²¹

Asya Kalkınma Bankasına en büyük katkı payını Japonya yapmaktadır. Bu bakımından AKB'nin başkallığına sürekli bir Japon getirilir. Ayrıca 12 tane başkan yardımcısı bulunuyor. Bunlardan 8'i Asya kıtasını temsil etmekte, 4'ü de AKB üyesi Asya dışı ülkelerden seçilmektedir. Yaklaşık olarak 2500 kişi personeli bulunuyor. 2010 yılı verilerine göre 20 milyar dolara yakın bir bütçeye sahip olan banka bunu özellikle geliştirmekte olan Asya ülkeleri için kredi olarak kullanmaktadır²².

AKB'nin Asya dışındaki üyeleri Almanya (1966), Avusturya (1966), Belçika (1966), Kanada (1966), Danimarka (1966), İspanya, ABD (1966), Finlandiya (1966), Fransa (1970), İrlanda (2006), İtalya (1966), Lüksemburg, Hollanda, (1966) Portekiz, İngiltere (1966), Norveç, İsveç (1966), İsviçre(1967) ve Türkiye(1991)

Üye Asya Ülkeleri:Afganistan (1966), Ermenistan(2005), Avustralya(1966), Azerbaycan (1999), Bangladeş (1973), Bhoutan (1982), Myanmar (1973), Brunei (2006), Kamboçya (1966), Çin (1986), İles Cook (1976), Güney Kore (1966), Fildişi (1970), Gürcistan (2007), Hong Kong (1969), Hindistan (1966), Endonezya (1966), Japonya (1966), Kazakistan (1994), Kırgızistan (1994), Kiribati (1974), Laos (1966) Malezya (1966), Maldives, Marshall Adaları (1990), Micronésie (1990), Moğolistan (1991), Nauru (1991), Nepal (1966), Yeni-Zelanda (1966), Özbekistan (1995), Pakistan (1966, Palaos (2003), Papouasie-Nouvelle-Guinée (1971) Filipinler (1966), Salomon (1973), Samoa (1966), Singapur (1966), Sri-Lanka (1966), Tayvan (1966), Tacikistan (1998), Taylande (1966), Doğu-Timurl (2002), Tonga (1972), Türkmenistan (2000), Tuvalu (1993), Vanuatu (1981), Vietnam (1966)²³

²¹ <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=14106>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

²² "ADB Annual Reports". Asian Development Bank 13 Temmuz 2017 tarihinde Wayback Machine sitesinde arşivlendi.. adb.org. Retrieved 2015-11-26. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

²³ <https://www.worlddata.info/alliances/adb-asian-development-bank.php>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

Asya ve Okyanus ülkelerinin hemen hemen tamamını kapsayan AKB, bölgesel ekonomik ilişkileri organize eden ve özellikle finans sektöründe ağırlığı önemli oranda arttı. Dünyadaki küresel sistemin Asya merkezli ülkeleri olarak bilinen Hindistan, Japonya ve Güney Kore'den sonra Rusya, Çin ve Vietnam'ın da AKB'ye üye olmaları Bankanın ekonomik ve finanssal gücünü uluslararası düzeye çıkardı. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çin'in daha 1980'li yıllarda çok hızla kapitalist restorasyona girmesi, karşıt ekonomik güç olarak sosyalist bloğun dağılması, Asya'nın bütünlüklü olarak küresel sisteme dâhil olmasıyla birlikte AKB'nin sermaye hareketlerinin yönlendirilmesindeki etki alanı arttı.²⁴

Dünya küresel sistemin güçlü ekonomisine sahip olan Japonya ve son yıllarda dünya ekonomik dengelerini tamamen yeniden şekillendiren Çin gibi iki ülkenin Asya ekonomisini şekillendirmede oynadıkları rolün en önemli verilerden biri de hem Asya finans sermayesini arttırdılar hem de AKB'nin ciddi bir rol üstlenmesine olanak tanıdılar.

Çin'in dünya ekonomisi içerisinde etkinlik alanının artmasıyla AKB'nin Asya çapında finans ilişkilerini düzenleyen bir kurum haline gelmeye başladı. Uzak Doğu ve Doğu Asya bölgelerinde 'Asya'ya özgü ekonomik modeller geliştirmeleri ve bunun giderek dünya ekonomisi ile bütünleşmeleri ve Asya'nın artan ekonomik gücünün önemli bir halkası da AKB'dir.

Asya kıtasının belirleyici finans gücü olma yolunda hızlar ilerleyen AKB, özellikle Dünya Bankası ve İMF'nin Asya kıtasındaki etkinlik alanlarına hızla girmekte ve Asya eksenli bir finans ve kredi sektörü oluşturmaktadır. Bu yönelim aynı zamanda Asya kıtasının 'Uluslararası Finans Kurumları'nda etkinliğinin çok ciddi düzeyde artmasına hizmet etmektedir. Böylelikle Asya kıtasının önemli güçleri AKB ile uluslararası finans ilişkilerine müdahale etmektedirler. Asya kıtasının İMF ve Dünya Bankası gibi küresel kurumlarda güçlerinin artmasında AKB'nin çok önemli bir rolü bulunuyor. Hem küresel kurumları hem de AKB'yi finanse eden üye ülkelerin, uluslararası ve bölgesel küresel sistemin makro-ekonomik sektörel politikaların oluşturulmasında belirli bir ağırlıkları söz konusudur. AKM'nin kredi potansiyelinde Çin ve Japonya'nın çok önemli ve özel bir rolü

²⁴ <https://www.dunya.com/ekonomi/cinin-buyuk-donusumu-yeni-bir-dunya-duzeni-mi-haberi-332678>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

bulunmaktadır. Bu etkinlik aynı zamanda İMF ve DB içinde geçerlidir. Özellikle Çin'in dünya çapında artan ekonomik gücü aynı zamanda ABK'nın küresel ilişkilerde daha aktif rol üstleninin önünü açmış görünüyor (Peköz, 2014:416).

Son birkaç yıldır Çin'in AKB'na verdiği ekonomik destek hızla artıyor. Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde Çin'in AKB yapacağı katı bütün Asya ülkelerinin toplamına eşit olacak gibi görünüyor. Ancak Çin, AKB'nın başkanlığını Japonya'dan devralmak gibi bir yaklaşım içinde değil. Bunun temel nedeni Japonya ve Çin'in ekonomik ilişkilerinin çok yönlü gelişmesi ve özellikle gelişmiş Japon teknolojisini en üst seviyede kullanma isteğidir. Başkan Japonya'da olsa, Çin'in artan ekonomik yardımı AKB içindeki gücünü orantısız bir şekilde geliştirecektir. Böylelikle başkanın kim olduğundan çok kredileri en fazla veren ülkenin karar mekanizmasında daha çok söz sahibi olmasıdır. Ayrıca AKB'nin artan etkinliği ile Çin'in kıtasal gücü arasında bir orantı bulunuyor (İzol, 2022).

3.2. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği veya Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu (ASEAN), 1967 yılında Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland ve Singapur'un katılımıyla kuruldu ve yıllar içerisinde gelişerek etkin bir güç olmaya başladı. ASEAN'ın kuruluşundaki temel mantık, yine Asya bölgesinde Sosyalist Çin'e karşı ekonomik bir blok oluşturmaktı. ASEAN, daha sonraları Asya Kaplanları' olarak tanımlanan ülkelerin 'yeni' bir ekonomik gelişme modeli temelinde örgütlenmesi olarak ortaya çıktı. Tayland tarafından hazırlanan taslakta, 'komünizme karşı mücadeleye atıfta bulunarak Doğu Asya ülkeleri arasında işbirliğinin esas alındığını' belirtmektedir. ASEAN, ilk yıllarda çok ciddi bir etki gücü oluşturmadı ancak 1990'lı yıllardan sonra Asya kıtasında etki gücü hızla artarak bölgesel bir yapı haline geldi.²⁵

1984 yılında Brunei ASEAN üyesi oldu. 1992 yılında üye ülkeler arasında yapılan anlaşmayla 'Ekonomik İşbirliğini Geliştirme Çerçeve Anlaşmasıyla ASEAN Serbest Ticaret Alanı oluşturuldu. 1995'de Vietnam, 1997'de Laos ve Myanmar

²⁵ <https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

(Burma) üye oldu. İlk ASEAN+3 Zirvesi Malezya'da yapıldı. 1998'de Doğu Asya Vizyon Grubu kuruldu, 1999'de Kamboçya üye oldu.²⁶

ASEAN'ın bölgesel ve uluslararası etkisini arttırmaya başlayan süreç esasen, Çin, Japonya ve Güney Kore'nin de üye olmasıdır. Asya kıtasının bu üç ülkesi aynı zamanda dünya küresel sistemin önemli güçleri olmaları ASEAN geleceğe yönelik stratejilerini önemli oranda etkiledi. Özellikle Çin'in üye olmasıyla 1,9 milyarlık bir nüfus potansiyeli oluşturması, Pazar alanı bakımından önemli bir hamle olarak görüldü.

Çin geçmişte ASEAN'ın ticari bir ortağı olarak rol oynarken, bu kez aktif bir üyesi ve giderek liderliğe oynayan bir duruma geldi. ASEAN söz konusu ülkeler arasında sadece ekonomik işbirliğine dayanan bir kurumsal yapı değil. Esasen Doğu Asya'nın ekonomik/politik biçimlenmesi bakımından son derece önemseniyor. 25 Ekim 2009 yılında Taylan'da yapılan ve Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan devlet başkanlarının katıldığı toplantıda ASEAN için stratejik öneme sahip kararlar alındı. Dünya GSMH'nin % 33'ünü bugünkü ASEAN ülkeleri temsil ediyor.²⁷

Birlik üyesi ülkeler arasında ithal edilecek malların yüzde 90'ına ithalat vergisinin kaldırılması, serbest ticaretin fiilen başlaması, özellikle ihracatının yaklaşık olarak % 60'ını Asya ülkeleriyle yapan Çin bakımından önemli bir avantaj oluşturuyor. Bu aynı zamanda Doğu Asya ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin merkezileşmesi anlamına geliyor. ASEAN'ın ekonomik ve politik birliğe doğru evrilmesi, ABD'nin bölgedeki ilişkilerinde belirli bir gerilemeye yol açabilir ve Çin'in gücü çok daha artabilir. Bu bakımdan ASEAN'a sonradan giren Çin'in bir anda birliğin en aktif üyesi olarak rol alması, bölgesel çıkarlarıyla doğrudan ilişkilidir. Böylelikle, ABD tarafından Çin ve benzeri ülkelere karşı kurulan ASEAN, bugün Çin'in bölgesel güç olmasının bir aracı haline geldi (Kissinger, 2016: 37).

3.3. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (APEC)

Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC) örgütü, Asya , Okyanus bölgesi, Afrika ve Latin Amerika'nın bazı ülkeleri kapsayan daha çok ekonomik iş birliğini

²⁶ Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) / T.C. Dışişleri Bakanlığı (mfa.gov.tr). Erişim Tarihi: 25.09.2023.

²⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/guneydogu-asyanin-siyasi-ve-ekonomik-dengesi-asean/875355>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

esas alan bir oluşumdur. 1989'da, "Avustralya , Kanada, Çin, Tayvan ,Singapur, Hong Kong (Çin Özel Yönetimi) Tayland, Endonezya , Güney Kore , Japonya , Malezya, Meksika, Yeni Zelanda , ABD , Papua Yeni Gine , Rusya , Filipinler, Vietnam, Brunei Sultanlığı, Peru ve Şili "den oluşan 21 üyeli APEC, Dünya milli gelirinin yüzde elli altısını, dünya nüfusunun yüzde kırkını ve dünya ticaret hacminin de yüzde kırk sekizini oluşturuyor.²⁸

APEC, Asya ile Amerika kıtası arasındaki küresel ilişkilerin düzenlenmesinde bir bakıma önemli bir işleve sahiptir. Oluşan blok örgütlerin birinci derecedeki özelliği sermayenin hareket alanını genişletmek ve sermayenin bölgeler arası akışının önündeki engelleri kaldırmasına yönelik kararlar almasını sağlamaktır. APEC bünyesinde, "yatırımları ve ticareti izleme, ulaştırma ve turizm, balıkçılık, enerji, teknoloji transferi, insan kaynaklarını geliştirme, telekomünikasyon, deniz kaynaklarının korunması" alanında özel anlaşmalar yaparak küresel şirketler hareket alanına büyük bir kolaylık sağlamaktadır.²⁹

Asya ve iki Amerika kıtası arasında ithalat ve ihracat oranlarının yüksek olmasının önemli faktörlerinden biri APEC çerçevesinde yapılan anlaşmaların önemli bir etkisi bulunuyor. Özellikle gümrük vergilerinin minimum düzeye çekilmesi, sermaye ve meta akışını önemli oranda hızlandırdı. İki kıtanın stratejik gücü olan egemenlik mücadelesine sahana olan APEC içerisinde oluşan bloklaşmalar bir bakıma kıtasal dengelerin yeniden şekillenmesinin küçük bir fotoğrafını vermektedir. Hindistan'ın henüz üyeliğe alınmaması, aynı zamanda bölgesel ilişkilerde güç ilişkilerinin değişmesine yönelik izlenecek politikaların bir yansıması olarak görülüyor. Çin, APEC'in çok daha aktif rol oynayabilmesi için bütün ekonomik ve politik gücünü kullanmaktadır. Çin için APEC esasen Amerika kıtasına açılma ve ekonomik-sermaye ihracıyla etkinlik alanını genişletme planını uygulamak önemlidir.

APEC'in daha etkin bir kurum olarak rolünü oynayabilmesi için üst düzey komiteleri oluşturuldu.

- Liderler Zirvesi
- Ticaret ve Yatırım Komitesi

²⁸ <http://www.apec.org>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

²⁹ <https://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-ismirligi-forumu.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

- Ekonomik Komite
- Üst Düzey Yetkililer Ekonomik ve Teknik İşbirliği İcra Komites
- Bütçe ve Yönetim Komitesi
- APEC'in diğer önemli kurumu İş Dünyası Tavsiye Konsülü, iş dünyası perspektifinden raporlar hazırlamaktadır.

Çin ve Amerika ilişkilerinin somutlaşmış biçimi olan APEC, aynı zamanda iki küresel gücün birbirleriyle olan zorunlu ilişkisini de ortaya koymaktadır. Hindistan'ın APEC üyesi olduktan sonra neredeyse dünyanın 3/2'sini kapsayan bir birliğe dönüşmüş olacağı gibi dünyanın belki de tek pazarının oluşmasının önünü açmış olacaktır. ABD ve Çin'in rekabeti bir bakıma APEC üzerinde gelişecek gibi görünüyor. Örgütün henüz, beklenildiği gibi iki katı arasında bir etki yaratmış değil, ancak küresel sermaye ilişkileri bakımından önemli bir işlev göreceği, özellikle sermayenin bölgesel akışında oynayacağı rol önemseniyor. Bu bakımdan önümüzdeki süreçte hem Asya hem de iki Amerika kıtasında birçok ülke APEC üyeliği için başvuracaklardır. Hindistan ve Brezilya'nın üye olmasıyla, dünyanın küresel ülkelerinin önemli bir kısmını bünyesine katmış olacak olmasının ötesinde Çin'in artan ekonomik gücüyle APEC üzerinde önemli bir etkinlik sağlayacaktır.³⁰

3.4. Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ)

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Asya'nın güç dengeleri bakımından önemsenen ve etkinlik alanı hızla artan bir askeri örgüt olarak tanımlanabilir. ŞİÖ, 26 Nisan 1996'da Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan, Çin'in Şanghay kentinde toplanarak 'Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşmasını' imzaladılar. Kamuoyunda 'Şanghay beşlisi' olarak bilinen Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne 2001'de üye sayısını Özbekistan'ın da katılımıyla altıya çıkarttı. 9 Haziran 2017'de Nur-Sultan'da yapılan zirvede Hindistan ve Pakistan'ın örgüte katılması ile üye sayısı sekize çıktı. İran Gözlemci statüsü ile 17 Eylül 2021'de Şanghay İşbirliği Örgütüne tam üye olarak kabul edildikten sonra üye sayısı dokuza çıktı.³¹

³⁰ https://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-_apec_sanghay-13_uncu-bakanlar-ve-9_ncu-zirve-toplantilari.tr.m. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

³¹ http://www.news.cn/english/2021-09/18/c_1310196298.htm. Erişim Tarihi: 25.09.2023.

ŞİÖ'nün değer kurumsal yapılardan önemli bir farkı politik ve askeri özellikleri ön plana çıkan bir örgüt özelliğine sahip olmasıdır. Özellikle üye ülkeler arasında askeri ve politik ilişkileri geliştirmek, bir bakıma Asya'nın ilk askeri gücü olmak gibi bir misyon yüklenmiş bulunuyorlar.

ABD'nin Avrasya ve Orta Asya politikasına karşı oluşturulan ŞİÖ'nün 2005 yılındaki toplantı sırasında ABD'nin 'Orta Asya'daki askeri varlığına son vermesi uyarısı yaptıktan sonra, ABD, Özbekistan'daki askeri güçlerini geri çekti. Rusya Devlet Başkanı Putin, 'Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 2007'nin Ağustos Bişkek Zirvesi'nde "tek kutuplu dünya kabul edilemez" açıklamasıyla özellikle NATO'ya karşı Asya'da ŞİÖ var olduğunu belirtti (Alakbarzada, 2023).

Özellikle gözlemci statüsündeki ülkeler de hesaba katıldığında Doğu-Batı-Güney ve Orta Asya bölgesinin tamamını kaplamaktadır. Avrasya'dan Ortadoğu'ya, Pasifik Okyanusundan Hürmüz boğazına kadar bir alanı kontrol etme şansına sahiptir. Bir başka ifadeyle 37 milyon km² bir alanı kontrol ediyor. Çin ve Rusya'nın İran ve Suriye politikalarına ortaklaşması, ŞİÖ için belirlenen stratejinin önemli bir etkisi bulunuyor. Ayrıca 2,7 milyar nüfusa sahip olup dünya nüfusunun % 40'ını oluşturmaktadır. Sadece üye 6 ülkeyi hesapladığımızda hâkimiyet alanı 30 milyon km² ve 1.45 milyar nüfusuyla dünya nüfusunun ¼'üne eşittir. Bu olgular ŞİÖ'nün stratejik önemini arttırdığı gibi üye ülkelerden Çin ve Rusya'nın aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olmalarıdır. Bu iki ülkenin etkisiyle ŞİÖ'nün Aralık 2004'te BM'de üye gözlemci statüsü kabul edilmiştir. Ayrıca dünya nükleer silah gücüne sahip 4 ülke de ŞİÖ içerisinde bulunuyorlar. Asya'nın yeni NATO'su olarak gösterilen ŞİÖ, askeri ve politik kararlarıyla ön plana çıkmakla birlikte, ekonomik ilişkilerde özellikle enerji alanda stratejik kararlar almada belirli bir etkinlik sağlamaktadır (Peköz, 2014:426).

Çin olmaksızın Asya kıtasında oluşturulan kıtasal örgütlerin pek işlevi olmayacağı ve etkin bir rol üstlenmeyeceği biliniyor. Ancak ŞİÖ'nün stratejik yönelimleri diğerlerinden oldukça farklıdır. Bu örgütün esas işlevi askeri ve bölgesel politik kararlar almaktır. Küresel rekabette, bu tür oluşumlar, ülkelerin uluslararası ve bölgesel gücü ve etkinliği bakımından oldukça önemlidirler. Böylelikle küresel güçler arasındaki rekabette güç hâkimiyeti daha belirgin bir biçimde ön plana çıkmaktadır. Rusya Kafkasya ve Orta Asya'da, Çin ise Orta, Doğu ve Uzak doğu

Asya’da önemli bir etkinlik alanı yaratmış iki ülkedirler (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012).

ŞİÖ üyelerinin almış oldukları karara göre, 2020 yılına kadar üye ülkeler arasında tam serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğüne konulacaktır. 2020 yılında dünya GSYİH’nın % 30’nun üye ülkeler tarafından teşik etmesi, örgütün bölgesel ve uluslararası gücünü çok ciddi oranda artıracığı gibi, bölge ülkelerinde çok daha geniş bir katılım sağlayacaktır. Çin’in önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisinde belirleyici bir güç haline gelmesi doğal olarak ŞİÖ’un askeri ve politik işlevini çok daha fazla arttırtacaktır.

Rusya’ya bağımlı olarak oluşturulan ‘Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) ve Güneydoğu Asya’da, Çin’in egemenlik alanına giren Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği(ASEAN) gibi Asya’yı bütünlüklü içine alan iki kurumun liderliğini Rusya ve Çin’in yapmış olması, ayrıca ŞİÖ ile Rusya’nın inisiyatifinde olan Kolektif Güvenlik Anlaşması (CSTO) Örgütü arasında yapılan güvenlik işbirliği anlaşması, ŞİÖ etki alanını çok daha hızlı geliştireceğine dair önemli verilerdir. New Directions in Iran's Foreign Policy adlı kitabın yazarı Kaveh L Afrasiabi, ABD’nin Avrasya ve Orta Asya’ya doğru genişlemek istemesi ve bölgeyi NATO’nun müdahale alanını dönüştürmesine karşılık, Rusya ve Çin’in ‘siyası ve askeri işbirliğine dayanan’ bir oluşuma ihtiyaç duyduklarını belirtiyorlar (Afrasiabi, 2016).

Matin Sieff de, Çin’in Asya kıtasının bir bütününde çok taraflı işbirliği modelleri geliştirdiğini, Şanghay İşbirliği Örgütü’nün oluşumunda Çin etkin bir rol almasının Çin’in bölgesel alanda ‘özgüven’ kazanmasının bir sonucu olduğunu belirtmektedir (Aktaran Peköz). Kanada Carlton Üniversitesi’nin araştırmacısı Robert Cutler’ Şanghay İşbirliği Örgütü’nün stratejik yöneliminin Rusya ve Çin’in ‘Orta Asya’da etkisini yaymaya’ yönelik olduğunu belirtir (Ramirez, 2006).

Asya NATO’su olarak tanımlanan ŞİÖ, Asya kıtasının stratejik denklemine belirlemeye aday bir kurumsal yapıdır. Henüz bütünlüklü oturmuş bir işlevi bulunmuyor ama ciddi bir etki yaratacağı ve uluslararası dengeleri belirlemede önemli bir işleve sahip olacağı hemen herkesin kabul ettiği bir durum. ŞİÖ’üne üye olma koşulu coğrafik bağıdır. Bu bakımdan önümüzdeki birkaç yıl içinde başta Japonya, Güney Kore, Vietnam, Endonezya olmak üzere diğer bazı Asya ülkesi ŞİÖ’ne üye olmak için başvurabilir. ABD ve AB ülkelerinin de ŞİÖ üye olmaları,

coğrafik nedenlerden dolayı zor görünüyor. Ancak ‘Stratejik İşbirliği Anlaşması’ yaparak gözlemci olarak katılmaları mümkündür. Küresel dünyanın ekonomik lider gücü haline gemleye başlayan Çin aynı zamanda ŞİO’nün de geleceğinde belirleyici güç olacaktır (Arslan, 2019:289-330).

4. KÜRESEL ASKERİ REKABET VE ÇİN'İN ARTAN GÜCÜ

Dünyadaki askeri harcamalar önemli bir risk oluşturmaya başladığına dair çok sayıda değerlendirme ve analizler var. Askeri rekabet hem kıtalar arasındaki dengeleri etkilemekte hem de tek tek ülkelerin hegemonya mücadelesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle askeri harcamaların oranları sürekli artma eğilimindedir.

Dünyanın en büyük ekonomik gücü olan ABD ile hem Asya'nın hem de dünyanın yükselen yeni ekonomik gücü Çin arasındaki rekabetin somutlaşmış örneklerinden biri de askeri harcamaya ayrılan paydır. Bu bakımdan Amerika/ABD, Asya/Çin ve Avrupa/AB merkezli askeri rekabet eğilimi önümüzdeki yılların politik dengelerini de etkileyecek bir faktördür. Silahlanmaya ayrılan parasal oranlar dünya ekonomisinin en önemli yanını oluşturuyor. Çin'in küresel ekonominin motor gücü haline gelmesiyle Asya ve dünya çapında askeri gücünü arttırması arasında doğrudan bir ilişki bulunuyor. Çin öncelikli olarak Asya kıtasında askeri gücünü pekiştirmek ve kıtaya kabul ettirmek daha sonra küresel çapta bir rekabete yönelmek gibi bir planı bulunuyor. Bu nedenle Asya kıtasında ekonomik-askeri ilişkileri, küresel çapta ise daha çok ekonomik ilişkileri ön plana çıkartan bir strateji izliyor. Ekonomik büyüme oranlarıyla dünyanın en istikrarlı ülkesi olan Çin aynı zamanda askeri harcamalarındaki yüksek artışıyla rekabet gücünü arttırmaya devam ediyor.

4.1. Dünyadaki Askeri Harcamalar ve Çin

Dünya'da genelinde rekabetin en fazla arttığı alan silahlanma yarışıdır. Dünyadaki askeri harcamaların boyutu sadece savaş tehlikesi için değil esasen dünya kaynaklarının sorumsuzca tüketilmesini de ortaya koyan önemli bir faktördür. Her ülkenin ulusal güvenliğini sağlama ve gerekli önlemleri alma sorumluluğu mutlak. Ancak temel sorun bunun çok ötesinde bulunuyor. Savunmanın bütünüyle siyah ticaretine dönüşmesinden dolayı askeri harcamalar tahmin edilmeyecek düzeyde artmış görünüyor. Somut veriler sorunun ciddiyeti bakımından bize bir fikir vermektedir.

Ülke	Toplam askeri harcama	GSYİH % oran	Dünyadaki harcama içinde oranı
ABD	778	3,7	39,0
Çin	252	1,7	13,0
Hindistan	72,9	2,7	3,7
Rusya	61,7	3,4	3,1
İngiltere	59,2	2,5	3,0
S.Arabistan	57,5	7,2	2,9
Almanya	52,8	1,2	2,7
Fransa	52,7	1,9	2,7
Japonya	49,1	1,0	2,5
Güney Kore	45,7	2,5	2,3
TOPLAM	1,481		

Tablo-6: 10 ülkenin askeri harcamaları Pay/Milyar Dolar-2020.

Dünya genelindeki askeri harcamanın toplamı yaklaşık 2 trilyon dolardır. 10 ülkenin toplam askeri harcaması yaklaşık 1,5 trilyon dolar olup %74'üne tekabül ediyor. 10 ülkenin 5 tanesi (Çin, Hindistan, Rusya, Japonya ve Güney Kore) Asya kıtasında, 3 ülke (İngiltere, Almanya, Fransa) Avrupa kıtasında S. Arabistan Ortadoğu/Afrika ve ABD ise Amerika kıtasında bulunuyor. Asya kıtası genel olarak askeri silahlanmada ciddi bir artış içinde olduğu görülüyor.

ABD tek başına GSYİH'nin %3,7'sini yani 778 milyar dolar harcamayla dünya askeri harcamalarının %39'unu oluşturuyor. Küresel dünyanın yükselen ekonomik gücü olarak ön plana çıkan Çin, GSYİH'nin %1,7'sini yani 252 milyar dolar ayırdığı görülüyor. Bu oran dünyadaki toplam harcamanın %13'üne denk gelmektedir. Bugünkü askeri harcamalar dikkate alındığında ABD'nin mutlak bir üstünlüğünden bahsedebiliriz. Çin'in askeri harcamaları 252 milyar dolar iken, ABD'nin askeri harcaması 778 milyar dolardır. Yani ABD'nin askeri harcaması Çin'nin 3 katından fazladır. ABD'nin askeri harcaması GSYİH'nin %3,7'sini oluştururken Çin'de bu oran %1,7 olarak verilmiş. Askeri harcamalar alanında ABD ile Çin arasında halen çok ciddi bir fark bulunmasına rağmen, dikkat çeken temel husus, ABD'nin askeri harcamaları yıllara göre ciddi bir değişim göstermemesine rağmen Çin'in sürekli

yükselme eğiliminde olduğu görülüyor. Yani Çin, ekonomik alanda artan etki gücüne paralel olarak askeri alanda da önemli bir güç olma yolundadır. Dünya genelinde askeri harcamaları en yüksek olan 10 ülkenin 5 tanesi Asya kıtasında olup bunların toplam askeri harcamaların dünya genelindeki askeri harcamaların yaklaşık %26,1'ini oluşturuyor. Bu oranlar Asya kıtasının küresel silah rekabetinin önemli bir gücü haline geldiğini ve bunun merkezinde Çin'in olduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Çin'in Askeri Durumu

Coğrafik büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu bakımından dünyanın merkezi sayılan Asya kıtasının askeri gücü, dünya küresel kapitalist sistemin uluslararası ve bölgesel ilişkileriyle doğrudan orantılıdır. Asya bölgesinin stratejik konumu, bölgesel güçlerin izlemiş olduğu politikalar, çatışma ve rekabet ilişkilerini askeri alanda çok daha önemli kılmaktadır. Asya kıtasının askerileştirilme politikası, bölgesel ilişkilerin çok daha ciddi olarak karmaşıklaşmasına yol açtığı biliniyor.³²

İkinci dünya savaşının öncesinde başlayıp süreklileşen uluslararası emperyalist kapitalist sistem güçlerinin Asya kıtasına yönelik gerçekleştirdiği askeri işgaller ve bunlara karşı örgütlenen direnişler, savaşlar ve özellikle gerilla savaşları çatışmaları sürekli kılmıştır.

Asya ülkeleri arasında çok belirgin olarak farklılaşan siyasal sistemler, bölgesel çatışmaları bir bakıma koşullandırdı. ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin yönlendirmesiyle özellikle Doğu Asya ülkeleri olarak bilinen Japonya, Güney Kore, Filipinler, Tayvan gibi ülkeler silahlanma yarışını en üst düzeye çıkardılar.³³ Çin, Vietnam, Kore, Laos, Kamboçya gibi ülkelerin uluslararası küresel güçler tarafından gerçekleştirilen işgale karşı geliştirilen ulusal kurtuluş mücadeleleri nedeniyle, kıtanın önemli bir kesiminde süreklileşen bir savaş süreci, bölgesel silahlanmayı bir bakıma zorunlu hale getirdi.

Başını ABD'nin çektiği dünya kapitalist sistemi, Çin ve Sovyetler Birliğini kuşatmak için bölgenin askerileştirilmesini esas aldılar. Dünya kapitalist sisteminin yeni bir tarihsel evresi olarak tanımlanan kapitalist küreselleşme dönemine giriş ve özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasına paralel olarak Asya kıtasının bölgesel güç

³²https://www.msu.edu.tr/duyurular/2021_GuvenlikTeorileriBolgeselTehditAnalizi/GuvenlikTeorileriVeBolgeselTehditAnalizi.pdf. Erişim Tarihi: 29.09.2023.

³³ <https://www.sipri.org>. Erişim Tarihi: 29.09.2023.

ilişkileri yeniden şekillenmeye başladı. Kıta ülkeleri arasındaki dengeler yeniden belirlenirken, bölgenin silahlanması bütün hızıyla devam etti. Kıta coğrafyasında bulunan ancak uluslararası ve bölgesel ilişkilerde küresel bir güç olan ülkelerin askeri harcamalarındaki artış sürekli artmaya devam ediyor. Milyarlarca doların silahlanmaya ayrıldığı kıtada askeri ilişkileri ekonomik ve politik ilişkilerin önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

Ülke	Asker Sayısı	Nüfus Başına Askeri Harcama	Asker Başına Askeri Harcama
Rusya	1.210.000	132	15.702
Hindistan	1.325.000	18	14.415
Pakistan	580.000	22	5.690
Çin	2.250.000	19	11.111
Japonya	240.000	355	187.917
Kore-Güney	687.000	342	23.827
Kore-Kuzey	1.106.000	80	1.627

Tablo-7: Nüfus Ve Asker Sayısına Göre Askeri Harcama/Dolar.

4,1 milyar nüfusuyla dünya nüfusunun yaklaşık olarak üçte ikisinin Asya kıtası aynı zamanda dünyanın en çok askeri potansiyeline sahiptir. Bölgede 10,7 milyon asker bulunuyor. Bu dünyadaki askeri sayısının çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Özellikle Çin, Hindistan, Rusya, Japonya, Kuzey Kore, Güne

Kore ve Pakistan gibi 7 ülkenin asker sayısı 7,1 milyon olup Asya kıtasındaki asker sayısının yaklaşık olarak %70'ini oluşturmaktadır.

Güney Asya bölgesinin politik krizi askeri çatışmaları bir bakıma koşullandırmış bulunuyor. Daha önce vurguladığımız gibi Afganistan işgali, Asya kıtasının bütününü etkileyen bir politik ve askeri kriz olarak bütün uluslararası ilişkileri etkileyecek bir düzeye geldi. Buna paralel olarak Hindistan-Pakistan-Bangladeş ilişkileri bütün Asya kıtasını etkileyecek bir düzeyde bulunuyor. Askeri güç ilişkilerinin sürekli aktif halde tutulduğu Güney Asya bölgesindeki dengeler her an değişebilecek bir düzeydedir. Bu bakımdan özellikle ABD, Çin ve Rusya bölgedeki dengeleri hem kontrol etmeye

çalışmaktadırlar, hem de kendi bölgesel çıkarları için kullanılmaktadırlar (Coşar, 2021).

19 ülkeden oluşan Doğu Asya bölgesi nüfus yoğunluğu bakımından dünyanın en kalabalık bölgesi olduğu gibi aynı zamanda asker sayısı en fazla bölgedir. Kıtadaki asker sayısının % 65 Doğu Asya'dadır. Çin hem nüfus hem de asker sayısı bakımından da dünya çapında birinci sırayı almaktadır. Bölgedeki 6,5 milyon askerden % 33'ü Çinlidir. Kuzey Kore yaklaşık olarak 1 milyon, Güney Kore ise 687 bin askeri sahiptir. Dünyanın en büyük küresel ekonomilerinden birine sahip Japonya'nın 240 bin askeri bulunuyor. Askeri sayısına göre yaptığı yıllık harcama 187.917 dolar olup. Asya kıtasında ilk sıraya oluşturuyor. Singapur 69 bin dolar ile ikinci, Tayvan 69 bin dolar ile üçüncü ve Güney Kore 24 bin dolar ile dördüncü sıradadır. Dünyanın önemli askeri güçlerinden biri olarak ön plana çıkan Çin'in her asker için yaptığı harcaması ise 11 bin dolar civarındadır.³⁴

Kişi başına 1.176 dolar harcayan Singapur ilk sırayı alırken, 355 dolar ile Japonya ikinci, 342 dolar ile Güney Kore üçüncü sırada bulunuyor. 1,3 milyar nüfusa sahip olan Çin'in kişi başına askeri harcaması ise 19 dolardır.

Ülke	Tank ve Diğer Zırhlı Araçlar	Hava Kuv. Savaş Uçak Sayısı ve helikopter	Savaş Gemilerinin Genel Toplamı	Nükleer Gücü
Rusya	162.075	4.271	736	Nükleer gücü var
Hindistan	13.570	1.398	292	Nükleer gücü var
Pakistan	4.947	567	53	Nükleer gücü var
Çin	45.800	3.362	424	Nükleer gücü var
Japonya	5.179	1.312	183	Nükleer gücü potansiyeli var
G.Kore	8.617	1.087	150	Nükleer gücü potansiyeli var

³⁴<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2020%20WNF.pdf>. Erişim Tarihi: 29.09.2023.

Kore- Kuzey	10.225	461	359	Nükleer gücü potansiyeli var
----------------	--------	-----	-----	---------------------------------

Tablo-8: Askeri Savaş Araçları.

Genel olarak Asya kıtasının askerileştirilmesinin en tipik özelliklerinden biri de askeri araç sayısındaki artıştır. Son yıllarda dünya genelinde modern teknolojinin askeri alanlarda çok yoğun kullanılması nedeniyle asker ve araç sayısı bakımından belirgin bir düşüşe gidilmesine rağmen halen bölge askerileştirilmiş bir alan olarak dünya genelinde öncelikli bir konumda bulunuyor. NATO'ya bağlı ülkelerin kara kuvvetlerinde tank, top gibi askeri araçları dâhil olmak üzere 135 bin civarında askeri araç bulunurken, Asya Kıtasında 306 bindir. NATO üyesi ülkelerde 12.800 savaş uçağı ve helikopter bulunurken, Asya kıtası ülkelerde 19.214 adet bulunuyor. Aynı şekilde yine NATO üyesi ülkelerde 1.930 adet savaş gemisi bulunurken, Asya ülkelerinde 3.448 adet deniz savaş aracı bulunuyor.

Çin dünyanın en çok asker sayısına sahip olan ülkedir ve askeri araç sayısı bakımından da dünyanın üçüncü gücünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda Çin askeri hava gücü bakımından da dünyanın üçüncü gücünü oluşturmaktadır. Çin bölgedeki hava gücünün % 38,5'ini, deniz gücünün ise % 20,5'ini oluşturuyor. Çin, son yıllarda deniz gücüne çok önem veriyor. Deniz altı nükleer savaş gemilerini geliştirmesi, savaş gemilerinin gücünün artırılması okyanuslara açılan ve uçak taşıyan savaş gemilerini yapmaya başlaması, Rusya'da uçak gemisi satın alması, uluslararası ekonomik ve politik gücünün artmasına paralel olarak gelişen bir durumdur.³⁵

Dünya nüfusunun önemli bir gücünü temsil eden, ekonomik olarak dünya ekonomisinin en hızlı gelişen ülkesi konumunda olan Çin, hem uluslararası, hem de bölgesel alanda askeri olarak en önemli güçtür. Çin, Japonya, Kuzey ve Güney Kore belirleyici bir öneme sahiptir. Japonya, Güney Kore, Filipinler Tayvan gibi ülkelerin askeri teknolojisi esas olarak ABD patentlidir. ABD'nin bölgedeki askeri üsleri dışında askeri gücünü daha çok söz konusu ülkelerle korumaya çalışmaktadır. Son yıllarda özellikle Japonya ve Güney Kore kendi

³⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-5974091>. Erişim Tarihi: 29.09.2023.

askeri teknolojisini geliştirirken, Doğu Asya kıtasında Çin ve Rusya'nın da önemli bir ağırlığı söz konusudur (Oba, 2019).

Bölgesel ilişkiler bakımından dikkat çekilmesi gereken bir nokta, Çin ile önemli bir sorun oluşturan Tayvan'ın askeri gücündeki artış bölgenin askeri istikrarsızlığının en önemli halkasını oluşturmaktadır. Çin yönetimi, 'Milliyetçi Çin' olarak da adlandırılan Tayvan'ı kendi toprakları olarak görmektedir. Bu ülkeye ciddi askeri destek sunan ABD ile Çin arasındaki en önemli anlaşmazlık alanını burası oluşturmaktadır. Bu özgün durumun, bölgesel askeri ilişkileri ciddi oranda etkilemektedir (Özmen, 2022).

Çin, Japonya, Hindistan, Kuzey ve Güney Kore gibi ülkelerin askeri yönelimlerini somut verilerle ortaya koyduk. Örneğin Çin ve Hindistan, Rusya tarafından kullanılan ancak ekonomik koşulları nedeniyle yenileyemediği büyük uçak gemilerini satın alarak modernize ederek okyanuslarda görev alabilecek filolar oluşturmada önemli adımlar attılar. Öncelikli olarak Asya kıtasının kontrolü, ama uzun vadede küresel sistem içerisindeki gelişebilecek etki gücüne bağlı olarak açık denizlerde kullanılması hedeflenen donanma için Brzezinski (2005 :142-143) şunları belirtiyor : “Her ikisi de (Rusya'dan aldıkları ileri modeller de dâhil) küçük muhrip filolarını modernleştiriyor ve denizaltı filolarını anahtar bir caydırıcı deniz kuvveti olarak genişletiyorlar.”

4.3. Dünyanın Nükleer silah Gerçeği ve Çin

Dünyanın önemli güçleri arasındaki en tehlikeli rekabet nükleer silahlanmada yaşanmaktadır. Bugün dünyayı yüzlerce kez yerle bir edebilecek nükleer silahlar aktif haline getirilmiş olup her an kullanılabilir durumdadır. Nükleer silahların caydırıcılığı ön plana çıkartmakla birlikte, dünyanın yok edilmesi gibi ciddi riskler taşıdığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Nükleer silahlanma rekabeti ikinci dünya savaşından sonra, iki kutuplu dünyanın oluşmasından sonra çok daha fazla gelişti.

21. Yüzyılda nükleer silahların giderek yayılması, uluslararası ilişkilerdeki politik krizin en önemli unsurlarından biridir. Küresel dünya kapitalist sistem ülkelerinin dışında özellikle gelişmekte olan bölgesel güç ilişkilerdeki dengeleri değiştirebilecek ülkelerin nükleer silahlara sahip olunması istenmiyor.

Ülke	Koşullandırılmış savaş başlıkları	Deppolanan savaş başlıkları	Diğer savaş başlıkları	Toplam Oran
ABD	1750	2 050	2000	5 800
Rusya	1570	2 745	2060	6 375
İngiltere	120	95	---	215
France	280	10	---	290
Çin	---	320	---	320
Hindistan	---	150	---	150
Pakistan	---	160	---	160
İsrail	---	90	---	90
Kuzey Kore	---	---	40	40
Toplam	3 720	5 620	4 060	13 440

Tablo-9: Dünya’da Nükleer Silah Gücü ve Asya /2020.

Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Atom Enerjisi Denetleme Kurumu tarafından yapılan araştırmalara göre dünyanın 8 ülkesi nükleer silahlara sahip bulunuyor. Kuzey Kore, İran gibi ülkelerin durumunda bir netlik olmadığından kaynaklı somut bir belirleme söz konusu değildir. İlgili devletlerin, Birleşmiş Milletlere sunduğu resmi rakamlara göre, dünya’yı belki bin kez yok edecek potansiyele sahip 13 440 nükleer başlık bulunuyor. Dünya genelinde ABD ve Rusya arasındaki nükleer silah rekabeti ön plana çıkarken Çin’in üçüncü büyük ülke olarak nükleer silahlanmaya önem verdiği ve sürekli gelişme eğilimi içinde olduğu görülüyor. Uluslararası kurumlara verilen bilgiler içerisinde ABD’nin 5800, Rusya’nın 6375, Çin’in 320 nükleer başlıklı silaha sahip olduğu belirtiliyor. Çin’in askeri harcamaları konusunda şeffaf olmadığı ve belirlenen rakamların çok daha yüksek olduğu ayrıca sıklıkla dile getirilmektedir. Çin, artan ekonomik gücüne paralel olarak askeri ve özellikle nükleer silahlanmaya çok daha fazla önem veriyor. Yine resmi düzeyde nükleer silaha sahip olan 9 ülkeden 5’nin Asya kıtasında olması da gelişme eğilimini ortaya koymaktadır. Çin’in Rusya’dan sonra hem dünyanın hem

de Asya'nın nükleer askeri gücü haline gelmesi de Çin askeri stratejisinin önemli bir halkasını oluşturuyor.

Nükleer Silah Tipleri	Adet	Yılı	Km Menzil	Özellikler	Toplam savaş başlığı Adet
Stratejik Silahlar					
Kara tabanlı balistik füzeler	188				172
DF-4(CSS-3)	---	1981	5500	1X3.3Mt	10
DF-5A(CSS-4 MOD 1)	10	1981	12 000	1X4-5 MT	30
DF-5B(CSS-4 MOD 2)	10	1981	---	1X4-5 MT	---
DF-5(CSS-4 MOD 3)	---	1981	12 000	1X4-5 MT	---
DF-21(CSS-5 MOD 2/6)	40	1991	2 100	1-200-300kt	40
DF-26(CSS-5)	72		4 100	1-200-300kt	36
DF-31(CSS-10 MOD1)	8	2007	7 200	1x..	8
DF-31A/AG (CSS-10 Mod 2)	48	2008-10	11 200	1x..	48
DF-41 (CSS-X-20)	--	2020	12000		
<i>Denize dayalı balistik füzeler</i>	48				48
JL-2 (CSS-NX-14)	48	2016	7000		48
<i>Havaya dayalı füzeler</i>	20				20
H-6K(B-6)	20	2009	3 100	1x bomb	20
H-6N(B-6)	--	2025			--
H-6K(B-20)	--	2020			--
Cruise missiles					
Diğerleri					80

Total	256		320
--------------	------------	--	------------

Tablo 10: Çin Nükleer Gücü.

Çin, son on yılda nükleer hem silah stokunun boyutunu artırıyor hem de yeni silah sistemlerini sahaya sürüyor. 2015 yılında Çin'in 260 nükleer savaş başlığına sahipken 2020 yılında 320 nükleer savaş başlığına sahip olduğu tahmin ediliyor. Çin'in operasyonel kara ve deniz tabanlı balistik füzelerine ve uçaklara entegre edilmiş 240 savaş başlığı bulunuyor.³⁶ SIPRI tarafından yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında “Çin, nükleer garantili misilleme stratejisiyle tutarlı, daha sürdürülebilir ve sağlam bir caydırıcı duruş geliştirmek için uzun vadeli bir programın parçası olarak nükleer kuvvetlerini modernize ediyor ve çeşitlendiriyor. Çin Hükümeti'nin beyan edilen amacı, nükleer yeteneklerini ulusal güvenliği korumak için gereken minimum düzeyde sürdürmektir. Çin, amacını 'diğer ülkeleri nükleer silah kullanmaktan veya kullanmakla tehdit etmekten caydırmak' olan bir nükleer kendini savunma stratejisi benimsediğini iddia etmektedir. Bu bağlamda Çin, diğer ülkelerin gelişen nükleer stratejilerine yanıt olarak nükleer caydırıcılığı ve karşı saldırı yeteneklerini güçlendirmek için operasyonel bir kara, deniz ve hava tabanlı nükleer kuvvetler üçlüsü oluşturmaya öncelik verdi. Nükleer cephaneliğinde önemli bir güç haline gelen Çin'in nükleer modernizasyon programlarını kesintisizce devam edeceği açıklandı. 2019'da Çin Hükümeti, ‘nükleer silahların hiçbir zaman ve hiçbir koşulda ilk kez kullanılmaması ve nükleer silaha sahip olmayan ülkelere veya nükleer silahlardan arındırılmış bölgelere koşulsuz olarak nükleer silah kullanmama veya kullanma tehdidinde bulunmama" nükleer politikasına olan bağlılığını yeniden teyit etti.’ Çin Hükümeti, modern bir komuta sistemi altında orduyu yeniden yapılandırma ve modernize etme hamlesinin bir parçası olarak, 2016 yılında Halk Kurtuluş Ordusu (PLA) Roket Gücünü (PLARF) dördüncü hizmet olarak kurdu. Çin Silahlı Kuvvetleri.'Stratejik caydırıcılığın temel gücü' olarak PLARF, Çin'in tüm nükleer kuvvetlerinin komuta sorumluluğunu üstlenmiştir ve ülkenin nükleer savaş başlıkları üzerinde gözetim ve operasyonel kontrol uygulamaktadır. Ayrıca, PLARF konvansiyonel füzeler ve destek kuvvetleri ve Çin'in orta ve uzun menzilli saldırı yeteneklerini 'tam alan savaş caydırıcılığı' gerekliliklerine uygun olarak güçlendirmekle görevlendirildi.” Çin, küresel çaptaki güç ilişkileri içerisinde

³⁶ <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2018%20WNF.pdf>. Erişim Tarihi: 25.11.2023.

dünyanın üçüncü nükleer gücü haline gelmesine rağmen özellikle uzay nükleer silahlanma yarışında önemli mesafeler kat ettiği, ABD ve Rusya ile rekabet edebilecek her türlü askeri teknolojiye sahip olduğu belirtiliyor.

Dünyanın nükleer askeri gücünün yoğunlaştığı bölge Asya kıtasıdır. Asya'nın ekonomik lideri olarak giderek ön plana çıkan ve dünya ekonomik sistemi içerisinde önemli bir güç haline gelen Çin'in askeri gücündeki çok yönlü artış devam ediyor. Dünya politikasını belirlemede askeri politikalar içerisinde özellikle nükleer askeri gücün büyük bir oranda etkisi söz konusudur. Büyük küresel kapitalist devletlerin uluslararası dengeleri sağlamada ciddi bir etkiye sahip olan nükleer askeri güç, aynı zamanda politikaları ve ekonomik ilişkileri etkileyen bir faktör olarak da ön plana çıkmaktadır. Çin dünya nükleer gücü bakımından önemli bir potansiyeli oluşturuyor. ABD ve Rusya'dan sonra İngiltere ve Fransa ile eş değerde bir nükleer askeri gücü olması, Asya kıtasında ise Rusya'dan sonra ikinci bir güç olarak konumlanması Çin'in etki alanını genişletmektedir. Çin'in 1981 yapımı olan 20 adet DF-5(CSS-4) Stratejik nükleer başlıklı silahların menzili 13 bin km'dir. Fakat bunların teknolojik açıdan eski model olmaları sebebiyle, Çin hükümeti, özellikle ABD'nin stratejik uzun menzilli nükleer savaş başlıkları karşısında yeterli bir etki yaratmayacağını düşünerek askeri dengeleri korumak ve ilerlemenin aracı haline getirmek için, 2007 yılında 7200 km menzilli (DF-31(CSS-X-10) nükleer başlıklı füzelerden 10 adet geliştirerek ordunun denetimine sundu. Ayrıca 2008 yılından sonra geliştirilen 11.200 km menzilli DF-31A nükleer füze sisteminden 10 adet, 7200 km menzilli JL-2(CSS-N-5) nükleer başlıklı füze sisteminde 24 adet aktif hale getirildi. Çin, son derece gelişmiş bir teknoloji ile donatılmış bu askeri nükleer savaş başlıkları ile uluslararası askeri ilişkilerde dengelerini korumak ve özellikle Asya kıtasındaki askeri gücünü süreklileştirmeyi amaçlamaktadır.

Çin'in Asya'da küresel bir güç olarak ekonomik alanda olduğu gibi askeri alanda da önemli bir aktör haline gelmesi, hem Asya'nın hem dünyanın geleceği üzerinde söz sahibi olmaya doğru ilerlediğini gösteriyor.

5. ÇİN'İN DÜNYA EKONOMİSİNDE ARTAN GÜCÜ

Sermaye Asya bölgesinde merkezileşmektedir. Kıta içerisinde Çin'in ekonomik gelişme düzeyi, yatırım yapan uluslar üstü tekeller dâhil binlerce şirket, aktif sermayenin her yıl giderek artan yoğunluğu gibi faktörle küresel devletlerarasındaki güç ilişkilerini etkileyecek durumdadır. Asya kıtasının genel ekonomik gelişmesi dikkate alındığında, küresel üretken sermayenin çok büyük bir miktarının bu kıtada olduğu hemen görülür.

5.1. Çin'in Ekonomik Gelişme Stratejisi

Çin, son 20 yıldır üretken sermayenin merkezi haline gelmiş bulunuyor. Üretken sermayenin Çin'de yoğunlaşmasının temel nedenlerinden biri ucuz iş gücüne dayanan artı-değerin, ikincisi ise azami kar oranının oldukça yüksek olmasından ileri gelmektedir. New York Times dergisinde yayınlanan bir makede Çin'deki ucuz iş gücünün düzeyini çok çarpıcı bir şekilde açıklıyor. “Çin'in muazzam bir biçimde büyüme olgusu, Çin'deki ucuz emeğin sırtında yükselmektedir. Bu bölgeye yatırım yapmakta olan pek çok ulusötesi şirketin üretim merkezlerinin de aralarında bulunduğu yabancı şirketlerin karlılığı her geçen yıl daha da ucuzlayan esnek işgücüyle bağlantılıdır. Bununla beraber Guangdong kenti son on yıldan bu yana her yıl yaklaşık %10 civarında büyüdü. Fakat bu kentte çalışan ve çoğunluğu ülkenin iç kesimlerinden göç etmiş işçilerin ücreti, 1993 yılında ellerine geçen ücretlerden daha yüksek değil. Çin, günümüzde en uzun ve en hızlı büyüyen ekonomiye sahip olsa da, Çin'li işçiler her geçen gün ellerinde olanı da yitirmekte ve hergün daha da yoksullaşmaktalar. Bu durum bir nevi küreselleşmeden kaynaklanan bir paradokstur. Çin, gelişmekte olan her hangi bir ülkeden çok daha fazla miktarlarda yabancı sermaye çekebilen bir ülkedir. Fakat unutulmamalı ki sermayenin bu denli cazip olmasının başlıca nedeni, ülkenin, işçileri git gide azalan ücretler karşılığında kiralama arzusu göstermesidir.”³⁷

Küresel sermayenin Çin'e akmasının en önemli nedenlerinden biri de budur. Ayrıca sermayenin uluslararası boyutu aşarak uluslar üstü bir pozisyona gelmesi, stratejik çıkarları nerdeyse oraya doğru akması, özellikle kapitalist ulusların düzeyini

³⁷Aktaran www.antimai.org/bn/bncin1106.htm. Erişim Tarihi: 25.11.2023.

aşan yeni bir durumu ifade ediyor. Çin, kapitalist sistemdeki niteliksel değişimleri en erken gören ve kendi ekonomisini ona göre çok yeniden düzenleyen belki de tek ülkedir denebilir. Özellikle kapitalist gelişmenin en temel unsuru olan küresel sermayeyi çekmek için 1980’li yılların itibaren stratejik değişikliklere yöneldi. Mali politikalarına, yeniden oluşturdu, sermayenin akışını süreklileştirmek için hem yasal değişikliklere yöneldi hem de mali alt yapısını çok daha kapsamlı olarak yeniden örgütledi (Yorga, 2020).

Küresel sermaye bakımından en önemli konularından biri maliye hukuku güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu gerçeği bilen Çin’in ‘sosyalist’ kapitalist yöneticileri, ekonomi hukukunu içiren yüzlerce yasaı değiştirdiler ve yeni yasalar çıkarttılar. Çin, Özellikle 1997 yılında yürürlüğe giren “Yabancı Sermayeli Sektörler Yönetmeliği” ile küresel sermayenin tarımdan sanayiye kadar bütün alanlarda faaliyet yürütülmesine olanak tanıdı. Özellikle Çin ekonomisi bakımından önemli olarak görülen ‘enerji kaynakları, ulaştırma, stratejik ham maddeler, yüksek ve yeni teknolojiler, doğal kaynaklardan işletilmesi gibi alanlara yatırım yapmaları için özel kararlar alındı ve teşvik edilerek desteklendi.

Çin küresel ekonomiyi çekebilmek için uluslararası güvencenin son derece önemli olduğunu farkındaydı. Bu nedenle Dünya Ticaret Örgütü’ne üye oldu. Küresel sermayenin ekonomik ve hukuki güvenliğini sağlamak için ekonomik yasalarını bütünlüklü olarak değiştirmeye yöneldi ve yaklaşık olarak 830 yasa yürürlükten kaldırıldı, 325’i değiştirildi ve 735’tane yeni yasa çıkartıldı.³⁸

Küresel sermayenin genel çıkarları esas alınarak yapılan düzenlemelerde özellikle Çin şirketleriyle küresel şirketlerin ekonomi iş hukuku düzenlemelerine özel bir önem verildi. Dışarıdan yatırım yapmaya gelen şirketlerin hem tek başına hem de Çinli şirketlerle ortak yatırımlara yönlendirilmesi bir bakıma hukuksal güvenceye kazandırıldı. Çok sayıda yasa çıkartılarak ‘Çinli ve yabancı sermayeli işletmeler hukuku, Çinliler ve yabancıların müesseseyi ortaklaşa işletmelerine ilişkin hukuk ve yabancı sermayeli işletmeler hukuku’ olmak üzere 3 temel yasa ve bunları destekleyen küresel sermayeye önemli olanaklar sundular. Böylelikle küresel sermaye de bütün tereddütlerini aşarak, çok hızlı bir şekilde Çin pazarına yöneldi.

³⁸https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profili_18_nisan_2021.pdf. Erişim Tarihi: 25.11.2023.

2003'lerin sonuna gelindiğinde 170'ten fazla ülke ve bölgeden gelen yabancı iş adamları Çin'de yatırım yaptı. Çin'de yatırım yapan yabancı sermayeli işletmelerin sayısı 400 bini aştı. Bölgeye yönelen büyük uluslararası finans kuruluşları ve çokuluslu şirketler Çin piyasasına büyük önem verdiler. Dünya sıralamasında ilk 500 de yer alan büyük çokuluslu şirketlerin hepsi Çin'e yatırım yaptılar ve Çin dünyadaki yatırımcılar ve finans çevreleri tarafından yatırım ortamı en iyi olan ülke olarak değerlendirildi (Yılmaz, 2017).

Dünya kapitalist sistemi, küresel bir finans kriziyle karşı karşıya olmasına rağmen, Çin tersine finans gücü artan ve kapitalist sistemin finans krizini çözmeye aktif bir rol üstlenen, belki de tek ülke oldu. Çin'in ekonomik gelişme düzeyi ve hareket halindeki aktif sermayenin de merkezi haline gelmesi, ABD'den sonra en çok doğrudan sermaye akışının olduğu ikinci ülke olması, bir tesadüfi olmadığı biliniyor. Bu gelişme Çinli 'sosyalist' kapitalist yöneticilerinin uzun yıllara dayanan ekonomik-politik stratejileriyle ilişkilidir. Çin'in dışa açılması politikası esasen 1977'li yıllara dayanır. Üç yıllık bir çalışmadan sonra 1980 yılında Guangdong eyaletinin Zhuhai, Shenzhen ve Shantou kentleri, Fujian eyaletinin Xiamen kenti ve Hainan eyaletlerini kapsayan beş bölge, uluslararası sermayeye açılması ve bir bakıma serbest bölgelere benzer 'ekonomik pilot bölgeler' oluşturuldu. 1984 yılında bu sayıyı 14'e çıkarıldı. Qinhuang Dao, Dalian, Yantai, Tianjing, Qingdao, Lianyungang, Nantong, Shanghai, Ningbo, Wenzhou, Fuzhou, Guangzhou, Zhanjiang ve Beihai bölgeleri, 1985'te Zhujiang Deltası, Yangzi Deltası, Fujian eyaletinin güneyindeki delta bölgesi, Shandong Yarımadası, Doğu Liaoning Yarımadası, Hebei ve Guangxi eyaletleri küresel sermayeye açıldı. Denize ve nehirlere yakın bölgelerde başlatılan 'serbest bölge uygulaması kısa süreden çok hızla yaygınlaştırıldı. 1992 yılında büyük ve orta ölçekli şehirlerde '15 Serbest Ticaret Bölgesi, 53 yüksek ve yeni teknoloji sektörlerini kalkındırma bölgesi' ve devlet düzeyindeki '49 ekonomi ve teknoloji kalkındırılması bölgesi' kuruldu. Çok hızlı bir şekilde alınan ve durmaksızın uygulamaya konulan bu kararlar, küresel sermayenin Çin'e akmasında çok önemli bir rol oynadı. Buna paralel olarak Çin'in çok kısa sürede küresel sistemin stratejik ekonomik kurumlarına üye olması. Birbirini tamamlayan bir süreç oldu. Çin ekonomik olarak kendisini, küresel sistemin gelişen yeni koşullarına uyarlayarak, gelişmenin temel dinamiğini yakaladı. Küresel

sermayede Çin'in açılan alanlarına hızlı yönelerek kendi evrensel çıkarlarını geliştirdi (Peköz, 2014:161).

Çin, sadece, aktif ve hareket halinde olan küresel sermaye üzerine kendi stratejik dengesini kurmadı. Aktif sermayeye paralel olarak, esasen yatırımlara dayanan üretken sermayenin gelmesine çok özel bir önem verdi. Özellikle teknolojik gelişmelere çok özel olarak yöneldi. Bu bakımdan, küresel sermayeye Çin'in muazzam olanaklarını sunarken, yüksek ve yeni teknolojik sektöre yöneldi, 21'inci yüzyılın gelişmiş modern sanayisini kullanarak veya kullanımını sağlayarak, kapitalist sanayinin aşamalı gelişmesi yerine sıçramalı bir şekilde aşmaya yöneldi. Böylece Batı'nın 150-200 yıllık süreçte gelişip geldiği bugünkü teknolojik gelişmeyi 15-20 yılda tamamladı denilebilir. Çin, kalıcı bir ekonomik büyümenin özellikle yüksek teknolojide geçtiğinin farkındadır. Bu bakımdan ABD ve Japonya'yı örnek alıyor. Bunun temel unsuru da teknolojik alanlara çok kapsamlı yatırımlar yapmasıdır. Bilişim aygıtların dünya ekonomik sisteminin çan damarı haline geldikleri bir dönemde bu alanda ilerlemek, küresel rekabetin en önemli halkasını oluşturuyor. Bu yönelim devletin belkide en stratejik yönelimi haline geldi. Bugün Çin'de 50'den fazla bölge, doğrudan devletin kararları ve destekleriyle Çin, 'yüksek ve yeni teknoloji sektörü kalkınma bölgesi' haline getirildi. Bu bölgelerin son 10 yıldaki ekonomik büyüme ortalaması %70 civarındadır (Sandıklı, 2009).

Çin'in başkenti olan Pekin'deki Zhongguan Cun Silikon Vadisi ile Tianjin, Shanghai, Heilongjiang, Jingsu, Anhui, Shandong, Hubei, Guangdong, Shanxi, Dalian, Xiamen, Qingdao ve Shengzhen gibi eyaletler ve kentlerdeki yüksek ve yeni teknoloji kalkınma bölgeleri, genel gelişme durumunun hızlı, altyapı tesisleri ve hizmet ortamlarının iyi olması nedeniyle yüksek ve yeni teknoloji ürünlerinin ihracatının hızlı artışını sağladılar ve devletin öncelikli ihracat ürünleri üssü olarak onaylandılar. Özellikle Zhujiang ve Yangtze deltaları ile Pekin ve Tianjin bölgeleri, ABD'nin 'Silikon Vadisi' olarak tanımlanmaktadır. Bugün bu bölgeler yüksek ve yeni teknoloji sektörünün merkezi haline gelmesiyle, bu bölgeler yüksek ve yeni teknoloji ürünlerinin toplam ihracatının yüzde 80'ini karşılamaktadır. Bugün Çin, küresel dünyaya ileri teknoloji ihraç eden bir ülke düzeyindedir. Elektronik, otomotivi, telekomünikasyon-bilişim teknolojisi gibi alanlarda ihracat yapan bir ülke konumuna gelmiş bulunuyor. Çin'in ihracatının %27'sini yüksek teknolojik ürünler

oluşturmaktadır. Yüksek teknolojik ürünlerin üretilmesi Çin'e atıf ve üretken sermaye akışını çok büyük oranda arttırmaktadır (Baylan ve Eskimeren, 2020).

Bugün dünyanın en büyük uluslar üstü şirketlerinin hemen hemen tamamının Çin'e çok yoğun bir sermaye aktarmaları ve meta üretiminde merkez üs olarak seçmeleri, küresel kapitalist sistemin stratejik ülkelerini doğrudan etkileyen bir noktadır. Küresel sermayenin akışı iki temelde olmaktadır. Birincisi doğrudan sermaye aktarımı, ikincisi doğrudan sabit sermaye biçimindeki yatırımlardır. ABD'den sonra, aktif sermayenin aktığı ikinci ülke Çin'dir. ABD birinci sırada olmasına rağmen sürekli bir gerileme, tersine Çin ise sürekli bir yükselme içindedir.

5.2. Ülkelerin Ekonomik Gücü ve Çin'in Yükselişi

Dünyadaki ekonomik gelişmeler kıtalara göre önemli farklılıklar gösteriyor. Küresel sermayenin gelişmiş ülkelere yoğun bir biçimde yayılmasında Asya kıtası ama özellikle Çin çok ciddi olarak ön plana çıkmaktadır. Çin'in dünya sistemi üzerinde artan gücünün arka planında devasa düzeydeki ekonomik gelişme eğilimidir. Bu nedenle Çin'in küresel dünya sistemi arasındaki mutlak gücünün kabul edilmesi esasen Çin'in ekonomik alanda ele geçirdiği üstünlükle doğrudan ilişkilidir. Gelişmiş ülkelere hizmet sektörü ön plana çıkarken, Çin'de endüstriyel tarımsal ve elektrik/bilişim/telekomünikasyon sanayiye özel bir önem vermektedir. Bu nedenle küresel dünya ekonomisine uyum sağlama kararı alan Çin özellikle 2000'li yıllardan itibaren beklenilenin üstündü bir gelişme eğilimi gösterdi. Bu da dünyanın ekonomik ilişkilerinin yeniden tanımlanmasında ve rollerin yeniden belirlenmesinden etkili olmaya başladı.

Ülke	Bölge	IMF		Birleşmiş Milletler		Dünya Bankası	
		Tahmini	Yıl	Tahmini	Yıl	Tahmini	Yıl
<u>1- ABD</u>	<u>Amerika</u>	22,675,271	2021	21,433,226	2019	20,936,600	2020
<u>2-Çin</u>	<u>Asya</u>	16,642,318	2021	14,342,933	2019	14,722,731	2020
<u>3- Japonya</u>	<u>Asya</u>	5,378,136	2021	5,082,465	2019	4,975,415	2020
<u>4- Almanya</u>	<u>Avrupa</u>	4,319,286	2021	3,861,123	2019	3,806,060	2020
<u>5- İngiltere</u>	<u>Avrupa</u>	3,124,650	2021	2,826,441	2019	2,707,744	2020

Ülke	Bölge	IMF		Birleşmiş Milletler		Dünya Bankası	
		Tahmini	Yıl	Tahmini	Yıl	Tahmini	Yıl
<u>6- Hindistan</u>	<u>Asya</u>	3,049,704	2021	2,891,582	2019	2,622,984	2020
<u>7- Fransa</u>	<u>Avrupa</u>	2,938,271	2021	2,715,518	2019	2,603,004	2020
<u>8- İtalya</u>	<u>Europe</u>	2,106,287	2021	2,003,576	2019	1,886,445	2020
<u>9- Kanada</u>	<u>Amerika</u>	1,883,487	2021	1,741,496	2019	1,643,408	2020
<u>10- Güney Kore</u>	<u>Asya</u>	1,806,707	2021	1,646,539	2019	1,630,525	2020

Tablo-11: Dünyanın ilk 10 ülkesinin GSMH/ Trilyon dolar.

Dünya genelinde belirlenen GSMH toplamı yaklaşık 90,1 trilyon dolar civarındadır. Dünyanın ilk 10 ülkesinin GSYİH oranları aynı zamanda dünya ekonomisi içerisindeki yerlerini anlamamız hakkında bir fikir edinmemizi sağlar. Dünyanın en büyük 10 ekonomisi içerisinde 4 tanesi (Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore) Asya kıtasında Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya ülkeleri Avrupa kıtasında ABD ve Kanada ise Amerika kıtasında bulunuyor. 26,9 trilyon dolar ile Asya kıtası esasen küresel sermayenin merkez üssü haline geldiğini gösteren bir veri olarak değerlendirilebilir. Ancak GSYİH ve GSMH, dünya ekonomisi içerisinde tek başına belirleyici bir rol oynamaz. Ülkelerin uluslararası ilişkileri, nüfus yoğunluğu, coğrafik konumu, ekonomik sektörleri, ülkenin stratejik kaynakları, uluslararası sermaye ile olan ilişkiler gibi birçok faktörle birlikte ele alındığında kişi başına düşen GSYİH ve GSMH bir ülkenin ekonomik gücünü ortaya koyar.

GSMH'daki artışta ABD ve Çin çok belirgin olarak ön plana çıkıyor. ABD'nin GSMH belirli bir periyotta yükselirken Çin'in yıllık GSMH oranlarında önemli bir yükseliş yaşanıyor. Çin'in ekonomik büyüme eğilimi göz önüne alındığında 2025 yıllarında Çin'in yıllık toplam GSMH'nı ABD'ye geçeceği var sayılmaktadır.

Ülke	Kişi Başı Milli Gelir
1- ABD	36 051
2-Çin	10 839
3- Japonya	39 038
4- Almanya	45 466
5- İngiltere	39 229
6- Hindistan	1 877
7- Fransa	39 257
8- İtalya	30 657
9- Kanada	42 080
10- Güney Kore	30 644

Tablo-12: Kişi başına Milli Gelir/2020- Bin dolar.

Dünya ekonomisinin en büyük 10 ülkesinin kişi başına düşen milli gelir değerlendirmesi aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeyleri bakımından bir fikir vermektedir. Kişi başına düşen milli gelirin yüksek olması gelişmiş ülke kategorisini oluşturmaz. Söz konusu 10 ülke dikkate alındığında Çin ve Hindistan dünya ekonomisinde belirleyici birer güç olmalarına rağmen halen gelişmiş ülke kategorisinde yer almamaktadırlar. Dünyanın en büyük ekonomik gücü olan ABD’de Kişi Başına düşen milli gelir yaklaşık 36 bin dolardır. İkinci büyük ekonomi ise Çin olup kişi başına düşen milli gelir yaklaşık 11 bin dolardır. Dünyanın 6. büyük ekonomisi olan ve 2040’lı yıllarda dünyanın birinci gücü olan Hindistan’da kişi başına düşen milli gelir ise 1,8 bin dolardır. Asya kıtasının dört ülkesinde gelişmekte olan ve dünya ekonomisinin belirleyici gücü haline gelecek olan Çin, kişi başına

düşen milli gelir artışının 2030'lu yıllarda 22 bin dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bu durum aynı zamanda Çin'in dünyanın birinci ekonomisi olmasının ötesinde ara farkla ekonomik alanda bir hegemonya alanı yaratacaktır. Çin'e ait olan ama ekonomik alanda çok daha özerk tutulan Hong Kong ve Tayvan'da kişi başına düşen GSMH dünya ortalamasının çok üstündedir. Bu iki bölge özel olarak hesaplandığı için Çin'in GSMH eklenmiyor. Kişi başına düşen milli gelirden bakıldığında çok düşük görünen Çin ve Hindistan'ın toplam nüfusu dünya nüfusunun % 35'ini temsil ediyor. Nüfus yoğunluğu ve toprak genişliği, sermayenin bu bölgelerde merkezileşmeye başlamasıyla, önümüzdeki yıllarda özellikle Çin'in kişi başına düşen GSMH oranlarında belirgin bir artışı yaşanacağı ve dünya ortalamasının üzerine çıkacağı vurgulanmaktadır.

5.3. Asya Küresel Ekonomisinin Gelişmesinin Üç Temel Unsuru

GSYİH'nın sektörel dağılımı, küresel ekonomik sistemin hangi alanlara kaydığı konusunda bize bir fikir vereceği gibi, aynı zamanda, dünya ekonomik sistemin tarımsal ve endüstriyel üretimi, ucuz iş gücünün yoğunluklu olduğu ülkelere kaydırarak daha çok hizmet sektörüne yönelmiş bulunuyorlar. Kapsamı oldukça geliştirilen hizmet sektörel alanlar ise söz konusu ülkelerin GSYİH'nın çok önemli bir payını oluşturmaktadır.

Ülke	Tarımsal	Endüstri	Servise Hizmetleri
Asya Ülkelerinin Sektörel Dağılımı			
<u>Japonya</u>	4,40	27,40	68,20
<u>Çin</u>	40,20	27,70	32,10
Rusya	9,30	30,40	60,30
<u>Hindistan</u>	53,00	15,00	32,00
<u>Güney Kore</u>	7,70	26,70	65,60
Endonezya	42,06	18,59	39,35
Avustralya	3,60	21,10	75,30
	39,30	12,10	48,60

Tablo-13: Asya'nın Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelerinde Çalışabilir Nüfusun Sektörel Yüzde Dağılımı/2018.

Dünyanın hemen her ülkesinde ekonomik gelişme düzeyi ve gücünü belirleyen en önemli faktörlerden biri ekonominin yoğunlaştığı sektörlerdir. Tarım, endüstri ve hizmet sektörü olmak üzere 3 ana başlıkta toplanmış. Ülkelerin ekonomik gelişme düzeyi bu üç alandaki faaliyetlerin yoğunluğuna göre belirlenmektedir. Ülkenin gelişme düzeyini belirleyen bu üç alandaki faaliyet aynı zamanda o ülkenin ekonomik gelişmesinin hangi alanlarda olduğunu ve diğer bazı temel faktörlerle birlikte uluslar arası alandaki ekonomik gücünü ortaya koymaktadır. Bunun öncelikli yönü, çalışabilir nüfusun hangi sektörlerde yoğunlaştığıyla ilgilidir. Tarımsal gelişmeye dayanan ekonomi kendi içerisinde bir kısım farklılıklar gösterse de daha çok alt ve orta düzeyde gelişen ekonomiler bakımından önemlidir. Çalışabilir nüfusun ağırlıklı olarak tarımsal alanda olması gelişmekte olan ülkeler bakımından daha çok endüstriyel tarım olarak ön plana çıkmakla birlikte ülke ekonomisinin tarımsal ağırlıklı olması dünya ve bölgesel ekonomilerdeki gücü etkilemektedir. Çalışabilir nüfusun ağırlıklı tarımsal alanda olması aynı zamanda ülkenin nüfus yoğunluğuyla da ilişkilidir.

Asya kıtasında olup ta dünya küresel sistemin merkez ülkesi Japonya'da çalışabilir tarımsal nüfus ancak % 4,4, endüstride bu oran % 27,4 ve hizmet sektörü de % 68,2'dir. Aynı durum Rusya için geçerlidir. Rusya'da tarımsal nüfus % 9,3, endüstri de % 30,4, hizmet sektöründe ise % 60,3'tür. Asya ülkeleri olan Avustralya, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi ülkeler küresel kapitalizmin yeniden yapılandırma sistemi içerisinde sektörel dağılıma uyumlu hale geldikleri söylenebilir.

En çok dikkat çeken ülke Çin'dir. 1949 yılında Mao Zedung önderliğinde Komünist Partisi tarafından Çin devrimi gerçekleştirilirken, ülke ekonomisi çok büyük bir oranda geri bir yapıya sahipti. Arada geçen zaman diliminde Çin ekonomisindeki muazzam gelişme, bugün, dünya küresel sisteminin en önemli ülkesi haline getirdi. Bu bakımdan çalışan nüfusun sektörel dağılımı oldukça önemlidir. Diğer merkezileşmiş küresel ekonomilerden farklı olarak sektörel dağılımda tarımsal nüfus % 40,2 ile en büyük gücü oluşturuyor. Endüstriyel nüfus % 27,7 ve hizmet sektörü de % 32,1 oranına sahiptir. Hizmet sektörü bağlamında toptan ve perakende ticaret, ülkede alışveriş merkezlerinin yaygınlığı, küçük dükkanların, restoran ve otel zincirlerinin açılması ile gelişmiştir. Çin'de Guangdong, Jiangsu,

Zhejiang, Shandong, Fujian, Şanhay ve diğer başlıca bölgelerdeki üretim, toplam üretimin % 80'inden fazlasını kapsamaktadır. Üretimin % 90'ından fazlası ise Çin anakarasında yapılmaktadır. İç pazardaki talep taşrada üretim yapmakta olan firmalarla karşılanmaya çalışılırken, şehirlerdeki küresel firmalar ise genellikle dış ticarete yönelik üretim yapmaktadır.³⁹

Çin'de tarımsal çalışan nüfusun önemli bir potansiyeli oluşturmasının birkaç önemli nedenden bahsetmek mümkündür. Birincisi, 1,3 milyar nüfusu ile Çin, dünyanın en ülkesi olup tarımsal alanlarda önemli bir nüfus yoğunluğu söz konusudur. İkincisi, Tarımsal sanayi ürünleri bakımından dünyanın önde gelen bir kaç ülkesinden biridir. Ancak nüfus çok ciddi oranda kentsel bölgelere doğru kaymaktadır. Üçüncüsü ise Çin gelişmekte olan küresel bir güç olarak endüstriyel ve hizmet sektörler de devlet endeksi gelişmektedir. Küresel sistemle bütünleşme sürecinde nispeten farklı bir yol izleyen Çin, uluslar üstü sermaye ve uluslar arası küresel kurumlarla kurduğu ilişkiler sonucunda hizmet sektöründe ciddi bir artış yaşanmakla birlikte, diğer küresel kapitalist ülkelerdeki gibi henüz hizmet sektörünün alt dallarlı oluşturulmuş değil. Son 15 yılın verilerine dikkate alındığında gelişme eğiliminde % 550 gibi bir artış söz konusudur.

Dünyanın iki büyük gücü tarımsal ürünleri bakımından karşılaştırıldığında Çin'in büyüyen büyük bir potansiyele sahip olduğunu gösteriyor. 2018 yılı verileri dikkate alındığında Çin'in bütün tarımsal ürünlerde dünya sıralamasında birinci olduğu görülüyor. Örneğin Çin'in yıllık buğday üretimi ABD'nin iki katı olup yaklaşık olarak 143 milyon tondur. Pamuk'ta 43 milyon ton, patatesten 87 milyon ton, pirinçte 204 milyon ton, çayda 1,3 milyon ton üretim ile dünya sıralamasında birinci olurken, ayrıca 148 milyon adet koyun, 444 milyon adet domuzla birinci, 83 milyon edit öküz-sığırla dördüncü ve 58 bin ton balık üretimi ile yine birinci sırada bulunmaktadır. 165 milyon ton Mısırdan ikinci, 110 milyon tonla şeker kamışında, 293 milyon metre küp ağaç işlerinde üçüncü sırada bulunuyor. Turunçgillerde ise dünya genelinde beşinci sırada bulunmaktadır. Tarımsal ürünlerin üretiminde Örneği, buğday, pamuk, ağaç ürünleri, meyve-sebze ürünleri, mısır, pirinç, büyük ve küçük baş hayvanlarda Çin'den sonra ikinci sırayı almış bulunuyor.⁴⁰

³⁹https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profili_18_nisan_2021.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2023.

⁴⁰<https://turkish.cri.cn/2023/02/28/ARTIU30G0iVLVDUWYQxqLVBP230228.shtml>. E.T.11.11.2023.

ABD ise mısır ve ağaç ürünlerinde birinci, turunçgillerde ikinci, buğday ve pamukta ise üçüncü sırada bulunuyor. Çin ve Hindistan'ın tarımsal ürünlerde dünya sıralamasında büyük bir oranla birinci ve ikinci sırada bulunmalarının birkaç nedenini şöyle sıralayabiliriz. Birincisi, nüfus yoğunluğu bakımından dünyanın en kalabalık ülkesidir ve nüfusun beslenme ihtiyacının karşılanması bakımından, tarımsal ürünlere özel bir önem verilmektedir. Tarımsal ürünlerde bu düzeyde bir artışın olması da tarımsal kapitalist gelişmeyle ilişkilidir. Çin tarımsal üretiminin modernizasyonuna önem veriyor. Teknolojik gelişmenin en somut olarak hissedildiği alanlardan biri de tarımsal sanayinin geliştirilmesidir. Başka ülkelere oranla Çin'in buna zorunlu bir ihtiyacı var. Çünkü bu düzeyde bir nüfusun beslenmesi için ithalata yönelmesi ülke ekonomisi bakımından ciddi sorunlar oluşturacağı biliniyor. Ayrıca endüstriyel tarımsal ürünlerin ek sanayi kollarının oluşması ve istihdam olanakları da arttırmaktadır. Ayrıca, Çin ve Hindistan dünya genelinde tarımsal ürünlerin önemli bir kesiminde birinci ve ikinci sırayı paylaşmaları sadece kendi ihtiyacını değil, aynı zamanda, Asya kıtasının da ihtiyacının bir kısmını karşılamaktadır. Bu bakımdan Çin ve Hindistan'ın tarımsal liderliği önümüzdeki yıllarda artarak devam edeceği gibi bu iki ülke önümüzdeki yıllarda tarımsal sanayi ürünlerinin merkezi haline geleceğine dair önemli veriler bulunuyor. ABD'nin GSYİH'da tarımsal gelişmenin ciddi bir etkisi olmadığı gibi gelecekte çok daha fazla düşecektir. Bu bakımdan Asya'nın iki büyük ülkesi, tarımsal gelişmede giderek merkez haline geleceklerine dair önemli işaretler-veriler bulunuyor (Çetinbaşı ve Yalın, 2019).

5.4. Çin'in Sanayi / Endüstriyel Ürünlerde Artan Rolü

Çin dünyanın sanayi merkezi olması aynı zamanda sanayi ürünlerine çok yoğun olarak ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle sanayi ürünleri hammaddesinin birinci derecede müşterisidir. Dünyanın dört bir yanında sanayi ham madde ürünleri satın almaktadır. Bir çok ülkenin yer altı zenginliklerinin tamamını kontrol etmeye başladı.

Ürünler	ÇİN	Dünya sıralaması	ABD	Dünya Sıralaması	Hindistan	Dünya Sıralaması
Gümüş	2 600,0	3	1 120,0	7	94,3	18

Boksit	32,000	2	0,168	25	20,000	4
Kömür- Linyit	781,960	1	062,751	2	512,339	3
Bakır	1.000	4	1,310	2	0,053	24
Elmas- Diamant	1,78	10	--	-	--	--
Kalay-Etain	150.000	1	--	-	--	--
Demir	770,000	1	54,000	7	200,000	4
Doğal Gaz	76,100	9	582,200	2	30,600	25
Nikel	0,085	8	--	-	--	--
Altın	295,0	1	230,0	4	3,3	--
Petrol	197,700	5	305,100	3	36,100	23
Fosfat	50,000	1	30,900	2	1.240	14
Kurşun- plomb	1,540	1	0,440	3	0,085	9
Potas	2.100	6	1.200	7	--	--
Uranyum	769,0	10	1.430	8	271,0	14
Çinko	3.200	1	0,770	4	--	--
Doğal Gaz Rezervi	2.460	16	6 730	5	1.090	25
Petrol Rezervi	2.100	13	3 700	11	800	23

Tablo-14: Sanayi/Endüstriyel Ürünler, (doğal gaz milyar m³, gümüş, altın ve uranyum ton, değerleri milyon).

Tarımsal ürünlerde olduğu gibi sanayi ürünlerinde de Çin, çok ciddi bir gelişme trendi yakaladı. Son 20 yılın verilerine bakıldığında Kömür-Linyit, Kalay, Demir, Altın, Fosfat, Kurşun, Çinko gibi önemli ham maddelerde birinci, Boksit ikinci, Gümüşte üçüncü, Bakır'da dördüncü sırada bulunuyor. Hatta yıllık 197 milyon varil petrol üretimi ile dünya sıralamasında beşinci, doğal gazda 97milyar m³ ile dokuzuncu sırada bulunuyor. Petrol rezervleri bakımından ise on üç, doğal gaz rezervleri bakımından da on altıncı sıradadır. Hindistan endüstri ham maddesi ürünlerinde ciddi bir gelişme içerisinde olmasına rağmen Asya kıtasında Çin'in çok

gerisinde bulunuyor. Ancak genel olarak gelişme eğilimi dikkate alındığında bu günkü büyüme süreci, önümüzdeki yıllarda Hindistan'ın endüstriyel ürünlerin üretimi ve kullanımında çok önemli bir Pazar alanı haline geleceğini gösteriyor.

Sanayi ürünleri konusunda dünya genelinde en üst sıralarda bulunan Çin'in gelişmesi, küresel kapitalist ekonominin büyümesiyle de orantılıdır. ABD gibi küresel güçlerin büyüme sürecinin limitine varmalarına karşılık, Çin ve Hindistan gibi ülkeler ise, tersine kapitalist gelişme sürecini büyük bir hızla tamamlamaktadırlar. Çin yüksek düzeyde sanayi yatırımları nedeniyle endüstri hammadde ürünlerine çok düzeyde ihtiyaç duymaktadır. Küresel sisteme adapte olmuş, uluslar arası rekabete dayanaklı güçlü kapitalist bir ülke yaratmak için sanayi ağırlıklı bir gelişmeye özel bir önem vermektedir. Nitelikle sermayenin aynı zamanda nitelikli güçlü bir kapitalizme ihtiyaç duymasının anlamı budur.

Özellikle metalürji sanayisindeki gelişme Çin'i dünya sıralamasında üst noktalara doğru çıkarmaktadır. Endüstriyel gelişmenin en önemli yanı metalürji sektörünün gelişmesidir. Küresel bir güç olan Çin birkaç yıl içinde, alüminyum, bakır, kurşun, çinko ve nikel gibi 42 stratejik mineralden 36'sına çok acil olarak ihtiyaç duymaktadır. Çin bunların büyük bir kısmını kendi topraklarında çıkarırken, yeterli olmayan madenleri ithal etmektedir. Örneğin Çin ve Şili arasında son serbest ticaret anlaşmasının en önemli bölümün metalürji ham maddeleridir. Örneğin Şili bakır ihracatının yaklaşık 50'sini Çin'e yapmaktadır.

Elektrik, otomotiv ve havacılık alanında kullanılan Alüminyum Çin sanayisinde tüketilen maddelerden biridir. "Çin'de alüminyum işleme sektöründe 25 yıldır hızlı yükselişi yaşadı. 1980 yılında, Çin alüminyum sadece 300 000 ton üretti. 2005 yılında üretim 7.12 milyon ton 2007 yılında 10.1 milyon ton, ve 2017'de 19.8 milyon ton olarak gerçekleşmiş. Çin kendi iç kaynaklarını ve üretimini dikkate alarak aynı zamanda alüminyumun %25'ni ithal ediyor. 2007 yılında Brezilya'da 1milyon, 2016'de 2,7 milyon ton alüminyum ithal etti.

Çin ve Hindistan, İngiltere, Almanya ve ABD'nin 19. ve 20.yüzyıldaki gelişme sürecini gelişmiş modern teknolojik araçları kullanarak daha hızlı tamamlamaktadırlar. Bu nedenle dünya ekonomik krizlerden beklenen düzeyde etkilenmemektedirler. Çin ve Hindistan gibi ülkelerin gelişme potansiyelleri aynı zamanda dünya küresel sisteminin de nefes borusu işlevini görmektedirler. Çin ve

Hindistan, henüz doyuma ulaşmamış çok büyük bir iç pazara sahiptirler. Hemen her alanda ciddi bir boşluk olması ve dünyanın başka ülkelerinden çok farklı olarak dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 40'ını barındıran iki ülkenin iç pazar ihtiyacının karşılanması dahi ekonomik büyümenin önemini ortaya koymaktadır.

Ürünler	ABD	Çin	Japonya	Rusya	Hindistan
Toplam Enerji Üretim	1673,499	1548,520	102,356	1269,279	485,413
Toplam Enerji Tüketim	2371,909	2164,479	529,160	706,426	590,301
Kişi başına Enerji Tüketim	7,794	1,633	4,141	4,985	0,518
Elektrik enerjisi Üretim	4324,081	3433,400	1104,470	11034,031	817,109
Hidrolik enerjisi üretimi	% 6,80	% 14,20	% 7,20	% 18,36	% 21,6
Nükleer enerjisi üretimi	% 19,50	% 2,21	% 20,90	% 15,33	% 2,45
Kişi başına elektrik Enerji Üretim	13,722	2,446	8,325	6,639	0,552

Tablo-15: Enerji üretimi ve Tüketimi

Enerji üretimi ve tüketimi, ekonominin gelişme düzeyi bakımından önemli bir halkayı oluşturur. Kapitalist endüstriyel gelişmeye paralel olarak elektrik enerjisi kullanımında sürekli bir artış yaşanır. Özellikle küresel dünya güçlerinin ekonomik gücün yansıtılmasında enerji üretiminin ve tüketiminin çok önemli bir etkisi var. Teknolojik gelişmenin çok yönlü artmasına paralel olarak enerji tüketimi sürekli bir artma eğilimi içerisinde olur. Örneğin otomobil teknolojisinin gelişmesinin ana motoru enerjidir. Demiryolu ulaşımının modernizasyonunda elektrik enerjisi çok önemli bir rol oynar. Sadece modern teknoloji ile donatılmış demiryolu araçlarının yapımı değil aynı zamanda bunların kullanılmasında çok büyük miktarda enerji

üretimi gereklidir. Elektronik sanayinin gelişmesinde elektrik enerjisi temel bir güçtür. Günlük yaşamda kullanılan bütün elektrik aletleri büyük oranda enerji tüketmektedir. Uzay teknolojisinin geliştirilmesinde, örneğin nükleer silahların üretiminde bütün dünyaya yıllarca yetebilecek enerji kullanılmaktadır. Tarımsal sanayinin geliştirilmesinde yine yüksek miktarda enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Hem endüstriyel ve bilişim teknolojisinin geliştirilmesinde, hem de günlük toplumsal yaşamın hemen her alanında enerji üretimi çok kapsamlı olarak kullanılmaktadır.

Dünya küresel kapitalist sistemin lider ülkelerinin enerji üretimi ve tüketimi ile onların dünya ekonomik sistemindeki gücü arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisi içerisinde artan yerine bağlı olarak enerji üretimi ve tüketimindeki artış her zaman önemli bir rol yonar.

Enerji üretimi ve tüketimi iki temel ana unsur üzerinde hesaplanmaktadır. Birincisi enerjinin petrole eşdeğer miktarı ve ikincisi ise toplam elektrik enerjisinin değeri ve üretildiği alanlar. Dünya küresel kapitalist sistemin lideri ABD, enerji üretiminde ve tüketiminde ilk sırayı almaktadır. Enerji üretimi 1,6 milyar ton petrole, tüketimi ise 2,3 milyar ton petrole eşittir. Enerji bazında kişi başına enerji bazında düşen petrol 7.800 tondur. ABD’de yıllık elektrik enerji üretimi 4,3 trilyon kWh civarındadır. Bunun % 14,3 hidrolik, % 1,9 nükleer elde edilirken önemli bir kesimi de termik santrallerden, güneş enerjisinde vs elde edilmektedir. ABD’de kişi başına düşen elektrik enerjisi üretimi 13,7 bin kWh.

Dünya’nın ikinci büyük enerjisine sahip ülke ise Çin’dir. Enerji üretimi 1,5 milyar ton petrole, tüketimi ise 2,1 milyar ton petrole eşittir. Enerji bazında kişi başına enerji bazında düşen petrol 1,600 tondur. Çin’de yıllık elektrik enerji üretimi ise 3,4 trilyon kWh civarındadır. Bunun % 14,2 hidrolik, % 2,1 nükleer elde edilirken önemli bir kesimi de termik santraller gibi yerlerden karşılanmaktadır. Çin’de kişi başına düşen elektrik enerjisi üretimi 2,466 kWh.

Çin ile ABD arasındaki kıyaslanma dikkate alındığında ABD’nin enerji üretimi genelde sabittir. Örneğin 2005 yılında elektrik enerjisi üretimi 4,2 trilyon kWh olarak gerçekleşmişken 2018 yılında bu miktar yaklaşık olarak 6,3 trilyon kWh’dir. Çin’de ise 2005 yılında 2,4 trilyon civarındayken 2018 yılında bu oran 7,4 trilyon kWh çıkmış bulunuyor. Enerji üretimindeki bu çok büyük artış, aynı zamanda

Çin'in küresel kapitalist gelişimi açısından bize somut bir fikir vermektedir. Ayrıca Rusya 1,1 trilyon kWh enerji üretimi ile Çin'den sonra dünyanın üçüncü, Asya'nın ise ikinci ülkesidir. Çin enerji ihtiyacını gidermek için Rusya ile stratejik düzeyde işbirliği anlaşmaları imzaladı. Dünyanın iki büyük enerji Tüketiciler ve Üreticileri olarak, Çin ve Rusya arasında güç elektrik iletim hatları inşa etmesi kararı aldılar. Milyarlarca dolar yatırım değerindeki bu proje aynı zamanda iki ülke arasındaki yıllara dayanan bölgesel işbirliğini de güçlendirilmesine örnek olarak gösterilmektedir. Çin Elektrik Enerjisi Araştırma Enstitüsü'nün açıklamasına göre Çin, 2005-2007 yılları arasında Çin, Rusya'dan 2008-10 yılı arasında Çin'e güç Anlaşmaya göre, Rusya Wills Transfer 3,6-4,3 bir milyar kWh, 2008-2010 yılları arasında 18 bir milyar kWh, ve 2010-2018 yılları arasında ise 75 bir milyar kWh enerji satın alacaktır.⁴¹

Çin'in enerji ve değerli madenler açısından gelişmesi değerlendirilirken şu tespitler yapılmış : Çin maden ve mineraller bakımından son derece zengin bir ülkedir. Dünyanın 1. Büyük altın üreticisidir ve aralarında demir cevheri, demir alaşımlı metal cevherleri kömür, kalay, doğal gaz, civa, manganez, vanadyum, kurşun, çinko, alüminyumun fosfat, tungsten, uranyum, manyetit molibden, titanyum, az bulunan toprak elementlerini olmak üzere yaklaşık 17 maden ve mineral türün ve madene sahip olması ile lider konumundaki ülkedir.

Su kaynakları çok kritik bir öneme sahiptir. Çünkü hem tarımda sulama hem de elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Ülkedeki ekilebilir arazi büyüklüğü dünyadaki ekilebilir arazinin %7'sine, kendi yüz ölçümünün ise %12,7sine mukabil gelmektedir. Diğer yandan dünyada en büyük hidroelektrik enerji üretimi yapılan ülkedir ve dünyanın en büyük hidroelektrik santrali Three Gorges Barajı 22500 mega watt enerji üretimi ile küresel anlamda en büyük kapasiteye sahip barajdır.

Çin kömür rezervleri bakımından dünyanın birincisidir. Aynı zamanda Çin dünyanın en büyük kömür üreticisi ve tüketicisidir. Hali hazırda toplam enerji ihtiyacının %70'ini kömürden elde etmektedir. Ayrıca ülkenin petrol, doğal gaz kaynakları mevcuttur ancak önemli bir ham petrol ithalatçısıdır. Bunlara ek olarak

⁴¹http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=fr&langpair=en|fr&u=http://en.ec.com.cn/article/newsroom/newsroomtrade/200906/884130_1.html&rurl=translate.google.fr&usg=ALkJrhhuNO_KNOCOY9hxdNtEID3yoesjaw. Erişim Tarihi: 11.11.2023.

uzay teknolojisi ve elektronik alanında kullanılan bazı ender bulunan madenlerin artan orandaki üretici ve ihracatçısıdır.⁴²

Uluslararası ve bölgesel ilişkiler bakımından dünya hâkimiyeti bakımından ABD'nin enerji alanında çok önemli bir ağırlığı söz konusu olmakla birlikte enerji üretiminde bir sabitlik var. Buna karşılık Çin'in enerji üretimi ve tüketiminde çok ciddi bir artış var. Çin'in enerji üretimi ve kullanımı aynı zamanda, yükselen küresel bir güç olarak, tarım ve sanayi alanında olduğu gibi bilişim teknolojisi alanındaki kapasite artışının önemli faktörlerinden biri enerji üretiminin sürekli bir artma eğilimi içerisinde olmasıdır. Örneğin Çin'in sadece 2008 yılında 75 bin km, 2018 yılında ise 119 bin km uzunluğunda elektrik hattı döşemesi, gelişme potansiyeli ile ilişkilidir. Çin'in coğrafik durumuna, nüfus yapısına bölgesel ve uluslararası ilişkilerinin gelişme potansiyeline göre enerji üretimi beklenen düzeye henüz gelmemiş olsa, çok ciddi bir artış yaşanmaktadır. Çin ekonomisinin gelişmesindeki önemli faktörlerinden biri olan enerji üretiminin çok yönlü artması, aynı zamanda dünya küresel ekonomisi içerisindeki ağırlığının da artması anlamına gelir.

5.5. Küresel Şirketlerde Çin'in Artan Gücü

Dünya çapında faaliyet yürüten küresel sermaye iki noktaya özellikle önem vermektedir. Birincisi enerji sektörü azami karın en yüksek olduğu alan olması nedeniyle enerji sektörleri hala etkinliğini korumaktadırlar. İkincisi ise bilişim teknolojisine yönelen şirketlerin giderek ön plana çıkmasıdır.

Çin patentli şirketler, Asya kıtasında çok önemli bir etkinlik alanı yaratmalarının ötesinde Amerika, Avrupa, Afrika kıtasında da tahmin edilen oranların üzerinde yatırımlara yönelmektedir. Son 10 yılın verileri dikkate alındığında Çin merkezli şirketlerin gelişme eğilimi oldukça yüksektir.

Sıralama	Şirket	Kökeni	Geliri (\$ Mil.)	(Gelir % değişim Oran)	Net Kar (\$ Mil.)	(Kar % Değişim Change)
----------	--------	--------	---------------------	-------------------------------	-------------------------	------------------------------

⁴²https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profili_18_nisan_2021.pdf. ErişimTarihi: 11.11.2023.

1	Walmart	U.S.	559,151	6.7	13,510	-9.2
2	State Grid	China	386,618	0.7	5,580	-30
3	Amazon	U.S.	386,064	37.6	21,331	84.1
4	China National Petroleum	China	283,958	-25.1	4,575	3
5	Sinopec Group	China	283,728	-30.3	6,205	-8.7
6	Apple	U.S.	274,515	5.5	57,411	3.9
7	CVC Health	U.S.	268,706	4.6	7,179	8.2
8	United Health Group	U.S.	257,141	6.2	15,403	11.3
9	Toyota Motor	U.S.	256,722	-6.5	21,180	13.1
10	Volkswagen	Germany	253,965	-10.2	10,103	-35

Tablo-16: Dünyanın en büyük ilk 10 küresel şirket/2021

Serveti en fazla olan dünyanın ilk 10 şirketinin 6 tanesi ABD, 3 tanesi Çin ve 1 tanesi de Almanya patentlidir. İlk 5 şirketin 3 tanesi Çin, iki tanesi ise ABD patentli olması da Çin'in küresel şirketlerde artan rolü bakımından bir fikir vermektedir. Burada belirleyici olan ve ön plana çıkan husus Çin şirketlerinin dünya çapında bir güce ulaşmış olmalarıdır. ABD ve Almanya gibi 200 yıllık bir sanayi birikimine sahip olmalarına rağmen Çin merkezli şirketlerin son 40 yıllık bir sürede küresel ekonomi içerisinde önemli bir güç haline gelmeleri Çin'in gelişme eğilimi bakımından bize bir fikir vermektedir.

Rank	Company	Country	Revenues (\$ Bil.)	Profits (\$ Bil.)	Assets (\$ Bil.)	Market Value (\$ Bil.)
1	ICBC	China	191	46	4,915	250
2	JPMorgan Chase	China	136	40	3,689	465
3	Berkshire	U.S.	246	43	874	624

	Hathaway					
4	China Construction Bank	China	174	39	4,302	210
5	Saudi Aramco	Saudi Arabia	230	49	510	1,897
6	Apple	U.S.	294	64	354	2,252
7	Bank of America	U.S.	99	18	2,832	336
8	Ping An Insurance Group	China	169	21	1,454	211
9	Agricultural Bank of China	China	154	31	4,160	140
10	Amazon	U.S.	386	21	321	1,712

Tablo-17: Küresel Geliri En yüksek 10 şirket

Küresel şirketler içerisinde net karı en yüksek olan 10 şirketin 5 tanesi yani %50'sinin Çin merkezli olduğu dikkat çekiyor. İlk 4 küresel şirketin 3 tanesi yine Çin patentlidir. Örneğin Çin'in ICBC şirketinin net karı 46 milyar dolar, JPMorgan Chase şirketinin net yıllık geliri 40 milyar dolar, 4.sırada bulunan Chine Construction Bank'ın geliri ise 39 milyar dolar olarak verilmiş. Özellikle 2000 yılından bu yana Çin merkezli küresel şirketlerin dünya ekonomisi içindeki etki alanları hızla artmaktadır

Bugün dünyadaki ilk 100 şirketin ülkelere göre dağılımı dikkate alındığında 54 şirket ABD, 21 şirketin Çin patentli olması dikkat çekiyor.⁴³ Çin merkezli şirketlerin dünya piyasasındaki etkinlikleri ciddi oranda arttığı görülüyor. ABD gibi Çin şirketlerinin çok önemli bir kısmı teknolojik ve bilimsel araştırma yapmaktadırlar. İlk 100 şirketin kar oranlarına bakıldığında Çin kökenli şirketlerin karlarının oldukça yüksek olduğu görülüyor. Bunun temel nedeni ise Çin'in sahip

⁴³<https://www.visualcapitalist.com/the-top-100-companies-of-the-world-the-u-s-vs-everyone-else/>. Erişim Tarihi: 11.11.2023.

olduğu ucuz iş gúcüdür. Böylelikle dünya piyasasında rekabet güçleri artmakta ve Çin'in devlet olarak büyük destek sunması bu şirketlere rekabette önemli avantajlar elde etmektedirler.

Çin'in dünya ekonomisini belirlemede artan gücü küresel ilişkileri önemli oranda etkilemektedir. ABD'nin Çin ile ekonomik alanda yaratmaya çalıştığı rekabetin ne kadar etkili olacağı sürekli tartişılmaktadır. Çünkü ABD merkezli küresel şirketlerin yatırımlarının önemli bir kısmı Çin'e yönelmiş bulunuyorlar. ABD'nin Çin devlet politikasında belirli istikrarsızlıklar bulunmakla birlikte, Çin ile askeri bir çatışmaya girilmemesi noktası ortak bir fikir oluşmuş görünüyor. Bu nedenle Çin'in ekonomik olarak durdurulması için belirlenen politikalar uygulanmaya çalışılsa da Çin geleceğin küresel dünya ekonomisinin belirleyici gücü haline geleceği ve bunun da önümüzdeki yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkeler tarafından kabul edileceği kabul gören bir bakış açısıdır.

6. SONUÇ

Asya'nın kendine özgü bir tarihi bulunuyor. Geçmişten günümüze gelen bütün tarihsel süreçlerde Asya kıtası sürekli çatışmaların merkezi olarak görüldü. Bir bakıma Doğudan Batıya yayılma stratejisi Asya kıtasında artarak devam etti. Binlerce yıl süren savaş ve çatışmalar sürekli Asya'dan Avrupa'ya doğru yayıldığını biliyoruz. Özellikle 1800'li yıllardan sonra ağırlıklı olarak Avrupa'dan Asya'ya bir yayılmacılık yaşandı. Bölgesel işgaller güncelleşti. Asyatik ülkeler kendi içlerinde savaşlar ve işgaller yaşadılar. Bunun en somut örneği Avrupa-Asya sınırında olan Sovyetler Birliği'nin Almanya tarafından işgali ve Japonya'nın Çin'i işgal etmesiydi. Böylelikle ikinci dünya savaşı sadece Avrupa merkezli olmadı aynı zamanda Asya merkezli bir savaş haline geldi.

İkinci dünya savaşı, uluslararası ilişkilerde tam bir kırılma noktası oldu. İşgalci iki güç Almanya ve Japonya yenildi. Sovyetler birliği büyük bir yıkıma rağmen kazananlar grubunda yer aldı. Çin, Japonya işgaline son verdi ve Ekim 1949 tarihinde Mao Zedung önderliğindeki Çin Komünist Partisi önderliğindeki devrimle iktidarı ele geçirdi ve kazananlar grubunda yer aldı, İkinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan politik durum uluslararası güç dengelerini yeniden belirledi. ABD, İngiltere ve Fransa üçlüsüne karşılık Sovyetler Birliği ve Çin dengesi oluştu. Böylelikle bu 5 ülke Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini oluşturdu. Veto yetkisine sahip bu 5 üye küresel dünyanın geleceğini belirlemedi önemli bir rol üstlendiler.

1949 yılında gerçekleşen 300 milyon nüfusa sahip Çin'de komünist partisinin devrim yaparak iktidarı ele alması Asya'nın ve dünyanın geleceğini belirlemede önemli bir hamle olarak görüldü. Ekonomik bakımdan geri özellikle 1960 yıllarından sonra başlattığı ve kesintisizce uyguladığı sanayiyeleşme programlarıyla önemli sonuçlar almaya başladı. Sovyetler Birliğiyle aynı ideolojik çizgiye sahip olmasına rağmen ekonomik gelişme çizgisini kendisine özgü bir politikayla yürüttü. Uluslararası sermaye ile ilişkilenevmekten çekinmedi ve diplomasi de daha esnek bir politika izledi. 1970'lerden sonra sanayileşmede önemli gelişmeler kaydetti. 1976 yılında Çin lideri Mao Zedung'un ölümünden sonra yerine geçen Deng Sioping, ülkeyi aşamalı olarak piyasa ekonomisine geçmesine öncelik etti. Hem sermayenin yoğunlaşmasını sağladı hem de küresel ilişkilerde daha esnek bir strateji izledi.

Küresel sermayenin ülkeye girişi için bütün yasal düzenlemeleri sağladı ve hukuki güvenceler vererek Çin'in küresel dünya ekonomisi içerisinde önemli bir güç haline geldi. İşçi sınıfının kurtuluşu için iktidara gelen ÇKP, bu kez tersten küresel sermayenin ülke girmesine olarak tanıdığı. Çünkü Çin, ucuz iş gücü merkezi olarak işlev gördü. Küresel şirketlerin karılarını en yüksek düzeyde çıkarttığı için dünyanın üretim merkezi haline geldi. Böylelikle Çin, küresel sermayenin de merkezi olarak işlev gördü, ekonomik alanda bir sıçrama yapmasının koşulları oluştu.

Bu bakımdan Çin'in ekonomik ve politik tarihi, aynı zamanda Asya'nın tarihsel sürecini etkileyen ve ilişkileri belirleyen bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 16. ve 17. Yüz yıllarda Çin sadece Asya'nın değil dünya bakımından çok önemli bir etkinliğe sahipti, dünya ekonomisinde önemli bir gücü ve ekinliği vardı. Özellikle 19. Yüzyılda gerileyen ve 20.yüzyılın başlarında işgal edildi edilen Çin, dünya ekonomik ve politik ilişkilerinde geriye düştü. Çin'in bugünkü ekonomik ve politik gücü geçmişten beri kesintisizce devam eden gelişme sürecine bağlıdır. Bu bakımdan 'devrimci' Çin'in gelişme evresi, aynı zamanda bugünkü sürecin anahtarını veriyor.

Küreselleşme, kıtasal güç ilişkilerini yeniden şekillendirirken, Asya bölgesi giderek stratejik merkez olmaya başlamış bulunuyor. Bölgesel küresel ekonomilerin gelişme eğilimi dikkate alındığında 2020-2025 yılları arasında Asya'nın bütünlüklü olarak küresel sistemin merkezi olacağı anlaşılıyor. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi küresel kurumlar tarafından hazırlanan raporlar, Çin'in yakın dönemde ABD'yi çok geride bırakacağını ve dünyanın en büyük ekonomisi haline geleceğini gösteriyor. Kıtasal olarak Asya'nın, ülke olarak Çin'in merkez olması, dünyanın stratejik dengelerini değiştirecektir. Böylelikle Asya ve Çin 300 yıl önceki gücünü yeniden tesis etmeye başladı. Bu küresel dönüşüm sürecinin Asya merkezli gelişmesi, dünya çapındaki değişiklikler bakımından önemli sonuçlar doğuracaktır. Bu bakımdan küresel sistemin gelecekte nasıl bir biçim alacağı ve nasıl bir rotada ilerleyeceği sorusu önümüze gelmiş bulunuyor.

Dünya nüfusunun yaklaşık % 65'inin Asya kıtasında olması küresel sermaye için önemli bir pazarı oluşturuyor. Bu nedenle Çin ve Hindistan merkezli yoğun sermaye akışı ve yatırımı küresel şirketlerin kar oranlarını arttırmasıyla doğrudan

ilişkilidir. Ancak, kar da sınırsız değildir ve belirli bir noktadan sonra tarihsel misyonunu dolduracaktır. Amerika ve Avrupa tarihsel sınırlarına dayandı, Asya'nın da önümüzdeki birkaç on yıl içinde kendi tarihsel sınırlarına dayanması kuvvetle muhtemeldir. Böylece küreselleşme sonsuza kadar kendi varlığını sürdüremeyecektir ve tarihsel işlevini de bir noktadan sonra tamamlayacaktır. Küresel güç dengelerinin Asya ve Çin'e kayması, bir bakıma küresel dünya sisteminin kendi tarihsel sonunu hazırlamasına ve dünya sisteminin yeniden kurgulanmasına doğru gidişin bir başka ifade olarak görmek mümkündür.

21. Yüzyılın ikinci yarısında Çin bir Asya gücü olmaktan tamamen çıkacak, dünyanın belirleyici gücü haline geleceğine dair ekonomik-politik öngörülerin kabul edilebilir bir noktada olduğunu söyleyebiliriz. Bugün Çin'in küresel çaptaki gelişmesinde rahatsız dahası tedirgin olan ABD ve AB tarafından yürütülen rekabet aşamalı olarak Çin gerçeğinin kabulüne tam bir uzlaşmaya dönüşecektir. 2008 yılında yaşanan finans krizinin aşılmasında Çin'in çok önemli bir rolü olduğu ve elindeki birikmiş sermayeyi ABD ve AB bölgesine aktararak krizden çıkmalarına katkıda bulundu. Çağımızda sermaye ilişkilerinin iç içe geçmesi nedeniyle Batı'nın krizden çıkması Çin'in üretiminin ve büyüme hızının kesintisizce devam etmesi anlamına geliyordu. Bu bakımdan küresel güçlerin ekonomik olarak birbirlerine zorunlu bağımlılıkları politik dengelerde önemli bir rol oynamaktadır.

Çin'in küresel rekabette elindeki silahlanmaya önem vermektedir. Özellikle Asya kıtasında askeri gücün halen önemli bir etki alanı olduğu açıktır. Ancak Çin, dünyadaki rekabeti askeri ilişkiler üzerine yürütmeyecektir. Çin yayılmacılığının ana stratejisi ekonomiktir. Asya'nın çok büyük oranda kontrol eden Çin'in Afrika'daki egemenliğinde ekonomik gücünü muazzam şekilde kullanıyor. Ayrıca ABD ve AB sınırları içerisinde de önemli bir güç haline gelmiş bulunuyor. Çin, küresel ilişkilerde başlattığı ekonomik kuşatmayı nüfus ihracıyla daha üst bir noktaya çıkarmaya yönelmiş bulunuyor. Bugünkü gelişme eğilimi dikkate alındığında önümüzdeki 25 yıl içerisinde 250 milyondan fazla Çin'li dünyanın başka ülkelerinde yaşayacak. Çin devletinin belirlediği bu politikanın arka planında nüfus ihracıyla hem politik hem de ekonomik ilişkiler üzerinde ciddi bir etki yaratmaktadır.

Çin, 2020 yılı GSMH 16 trilyon dolarla dünya ekonomisinde önemli bir güç haline gelirken, BM, İMF, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Ticaret

Örgütü gibi kurumlarda da etkinliği ciddi oranda artmaktadır. ABD'den sonra küresel kurumlara en yüksek yardımın Çin tarafından yapılması Çin'in Asya sınırlarına aşarak küresel çapta bir oyuncu olduğunu ortaya koymaktadır. Sanayi ve özellikle bilişim teknolojisindeki devasa gelişmelere rağmen henüz 'gelişmiş' ülke kategorisinden çok 'gelişmekte olan ülkeler' grubunda yer almasına 'Kişi Başına Düşen Milli Gelir' bakımından Batı ülkelerinin çok gerisinde olmasına rağmen ve küresel bir oyuncu olmasını engellemiyor. Çin, uluslararası ilişkileri, ekonomik, politik, sosyal ve askeri bakımdan belirlemeye başlayan küresel bir oyuncudur. Bütün veriler ve gelişme eğilimi bunu doğrular nitelikte olup, Çin'i hesaba katmayan küresel stratejilerin başarılı olma şansı bulunmuyor.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Z. (2019). *Dünya Sistemde Çin'in Yükselişinin Hegemonya Çevrimleri Yönünden Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkurt, M. (2005). *Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*. İstanbul: IQ Yayınları.
- Ahrari, E. M. (2011). *Büyük Güçler Hegemona Karşı: Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi*, (Çev. Erhan Baltacı), İstanbul: Avangart Yayınları.
- Aydın, M. (2005). *Derleme Küresel Politikada Orta Asya*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Aydın, M. (2004). *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, İstanbul: Gündoğan yayınları.
- Arslan, İ. (2019). Şanghay İş Birliği Örgütü: Çıkarlar/Öncelikler ve Bölgesel İş Birliği Arasında Bir Denge Arayışı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(30), 289 – 330.
- Bilgin, M. (2005). *Avrasya-Enerji Savaşları*, İstanbul: IQ Yayınları.
- Barnett T. (2005). *Pentagon'un Yol Haritası-1*, İstanbul: 2001 Kitap yayınları.
- Barnett T. (2005). *Pentagon'un Yol Haritası-2*, İstanbul: 2001 Kitap yayınları.
- Bostanoğlu, B. ve Okur, M. A. (2009). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya – Medeniyetler ve Robert W. Cox*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Brzezinski Z., Gates M. R. (2006). *İran'ın Zamanı Geldi*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Brzezinski Z. (2004). *Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?* İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Brzezinski Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Brzezinski Z. (2007). *İkinci Şans*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Brzezinski Z. & Scowcroft B. (2008). *Amerika ve Dünya*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Bullitt W. C. (1949). *Asıl Büyük Dünya*, (Çev. Halit Çakır). İstanbul: Nebioğlu Yayınları.
- Chin, G. (2017). “Çin'in Parasal Gücünün Yükselişi”, *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset*, Eric Helleiner, Jonathan Kirshner (Ed.), (151-172). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Chomsky N. (2004). *Korsanlar ve İmparatorlar*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- Çakı, C. Fidan, Y. (2020). Çin propagandasında Çin-Tayvan ilişkilerinin sunumu: Mao Zedong dönemi üzerine inceleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 185-202.
- Duğın A. (2003). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Gray Colin S. Ve Sloan G. (2003). *Jeopolitik Strateji ve Coğrafya*, Ankara: Asam Yayınları.

- Hart M. ve Burket P. L. (2006). *Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü, Çin ve Sosyalizm*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Huntingont S. (2006). *Medeniyetler Çatışması*, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Karabulut B. (2005). *Strateji Jeostrateji ve Jeopolitik*, Ankara: Platin Yayınları.
- Karaca R. K. (2004). *Dünya'daki Yeni Güç Çin, Tek Kutuptan, Çok Kutuba*, İstanbul: IQ Yayınları.
- Kennedy, P. (2002). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kırshner, J. (2017). *"Bölgesel Hegemonya ve Bir RMB Bölgesinin Doğuşu", Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset*, Eric Helleiner, Jonathan Kirshner (Ed.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kissinger, H. (2015). *Dünden Bugüne Büyüyen Çin*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Özmen S. (2022). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan Politikası ve Bu Politikanın Dünya Siyasetinde Önemi, *Dergi Park*, 11 (3), 1306-1319.
- Peköz M. (2014). *Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin*, İstanbul: Pale yayınları.
- Yılmaz, S. (2017). *Çin Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Yapısal Dönüşüm*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vogel, E. (2017). *Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü*, (Çev. Mehveş Leliç), İstanbul: Modus Kitap.
- Wasserstrom J. N. (2015). *21. Yüzyılda Çin/Çin Hakkında Bilmek İstedğiniz Her Şey*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Wang, C. (2016). *Tek Bir Çin-Pek Çok Yol*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Yorga, Ö. (2020). *Tekelci Kapitalizm Ve Çin*, (Tezli Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalın, T. ve Çetinbakış M. (2019). Uyanan Dev Çin'in Yapısal Ve Ekonomik Dönüşüm Süreci, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(3), 123-145.
- Zada, M. A. (2023). Şanghay İşbirliği Örgütünün Amacı ve Faaliyeti, *Düşünce Dergisi*. 10 (5), 1845-1855.
- Xi, J. (2017). *Çin'in Yönetimi*, (Çev. Foreign Languages Press), İstanbul: Kaynak Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>.
(Erişim Tarihi: 08.08.2023).

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43531>. (Erişim Tarihi: 08.08.2023)

<https://history.state.gov/milestones/1945-1952/chinese-rev.>(Erişim Tarihi:08.08.2023)

[https://www.dw.com/tr/g%C3%BCneydo%C4%9Fu-asya-uluslar birli%C4%9Fiasean/t-19127557.](https://www.dw.com/tr/g%C3%BCneydo%C4%9Fu-asya-uluslar-birli%C4%9Fiasean/t-19127557.) (Erişim Tarihi: 18.09.2023)

https://www.cfr.org/all-cfr-presents?topics=338®ions=All&sort_by=field_display_date_value&sort_order=DESC&_wrapper_format=html&page=3. (Erişim Tarihi: 18.09.2023.)

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001319.pdf.> (Erişim Tarihi: [https://pressbooks.pub/worldgeo/chapter/east-and-southeast-asia/.](https://pressbooks.pub/worldgeo/chapter/east-and-southeast-asia/)(Erişim Tarihi:10.09.2023)

[https://education.nationalgeographic.org/resource/asia-human/.](https://education.nationalgeographic.org/resource/asia-human/) (Erişim Tarihi:11.09.2023)

https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf. (Erişim Tarihi:15.09.2023)

[https://www.statista.com/statistics/262955/largest-countries-in-the-world/.](https://www.statista.com/statistics/262955/largest-countries-in-the-world/) (Erişim Tarihi: 15.09.2023)

<https://population.un.org/wpp.> (Erişim Tarihi:15.09.2023)

<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-by-density.> (Erişim Tarihi: 19.08.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profil_i_18_Nisan_2021.pdf. (Erişim Tarihi:08.08.2023)

<https://history.state.gov/milestones/1945-1952/chinese-rev.> (Erişim Tarihi:09.08.2023)

<https://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa.> (Erişim Tarihi: 08.08.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profil_i_18_Nisan_2021.pdf. (Erişim Tarihi:08.08.2023)

[https://kureselstrateji.org/asyanin-toplumsal-yapisi/.](https://kureselstrateji.org/asyanin-toplumsal-yapisi/) (Erişim Tarihi:10.09.2023)

[https://kureselstrateji.org/asyanin-toplumsal-yapisi/.](https://kureselstrateji.org/asyanin-toplumsal-yapisi/) (Erişim Tarihi:10.09.2023)

<https://asiasociety.org/buddhism-china.> (Erişim Tarihi:15.09.2023)

<https://gazetekok.com/kuresam-arastirma-raporu-4-eylul-ekim-2021asyanin-toplumsal-yapisi-editor-dr-mustafa-pekoz/%20somut%20emek-soyut%20emek.> (Erişim Tarihi:15.09.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/640162>. (Erişim Tarihi:08.08.2023)

<https://kureselstrateji.org/asyanin-toplumsal-yapisi/>. (Erişim Tarihi:15.09.2023)

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1595424>. (Erişim Tarihi:08.08.2023)

[http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1078396525_09_Ertekin_\(189-222\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1078396525_09_Ertekin_(189-222).pdf)

<https://www.ankasam.org/malakka-bogazinin-guneydogu-asyadaki-stratejik-onemi/> .
(Erişim Tarihi: 15.08.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1049599>. (Erişim Tarihi:17.10.2023)

<https://t24.com.tr/haber/hangi-ulkenin-ne-kadar-abd-tahvili-var,341208>. (Erişim Tarihi:12.09.2023)

https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/cin-abd-ye-neden-borc-veriyor_ID674474/. (Erişim Tarihi:12.09.2023)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-597266>. (Erişim Tarihi:15.09.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/77117/1288185>. (Erişim Tarihi:17.09.2023)

<https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/4651>.
(Erişim Tarihi:17.09.2023)

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001319.pdf>. (Erişim Tarihi:10.08.2023)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61218317>. (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://www.statista.com/chart/14471/china-holds-the-most-foreign-currency-reserves/> . (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3105463>. (Erişim Tarihi:10.08.2023)

<https://www.ankasam.org/orta-asya-japonya-iliskileri-ve-cin/> .
(Erişim Tarihi:11.09.2023)

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinden-abd-ve-japonyanin-nukleer-silahlanma-aciklamasina-tepki>. (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254327>. (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://www.dunyaenerji.org.tr/rusyadan-cine-ikinci-bir-petrol-boru-hatti/>. (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://tr.sputniknews.com/20190225/rusyanin-en-buyuk-ticaret-partneri-cin-oldu-1037862431.html>. (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://www.sde.org.tr/enerji/suudi-arabistan-ve-rusya-cinin-petrol-tedarikcisi-olmak-icin-yarisiyor-haberi-20157>. (Erişim Tarihi:18.09.2023)

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/82932/330302.pdf?sequence=1>. (Erişim Tarihi:11.09.2023)

<https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=14106>. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

<https://www.worlddata.info/alliances/adb-asian-development-bank.php>. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

<https://www.dunya.com/ekonomi/cinin-buyuk-donusumu-yeni-bir-dunya-duzeni-mi-haberi-332678> <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2443328>. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

<https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-asya-ulkeleri-birligi.tr.mfa>(Erişim Tarihi:25.09.2023)

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/guneydogu-asyanin-siyasi-ve-ekonomik-dengesi-asean/875355>. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

<http://www.apec.org> . (Erişim Tarihi:25.09.2023)

<https://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-forumu.tr.mf>. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

https://www.mfa.gov.tr/asya-pasifik-ekonomik-isbirligi-_apec_sanghay-13_uncu-bakanlar-ve-9_ncu-zirve-toplantilari.tr.m. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

http://www.news.cn/english/2021-09/18/c_1310196298.htm. (Erişim Tarihi:25.09.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3517132>. (Erişim Tarihi:27.09.2023)

<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/107664>. (Erişim Tarihi:27.09.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2010%20WNF.pdf>. (Erişim Tarihi:27.09.2023)

https://www.msu.edu.tr/duyurular/2021_GuvenlikTeorileriBolgeselTehditAnalizi/GuvenlikTeorileriveBolgeselTehditAnalizi.pdf. (Erişim Tarihi:29.09.2023)

<https://www.sipri.org>. (Erişim Tarihi:29.09.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2010%20WNF.pdf>. (Erişim Tarihi:29.09.2023)

<https://www.assam.org.tr/index.php/konular/dis-politika/afganistan-ve-orta-asya-bolge-ulkeleri-baglaminda-stratejik-bir-bakis.ht>. (Erişim Tarihi:08.11.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2020%20WNF.pdf>. (Erişim Tarihi:29.09.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2020%20WNF.pdf>. (Erişim Tarihi:29.09.2023)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-5974091>. (Erişim Tarihi:29.09.2023)

https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelece%C4%9Fin_G%C3%BCvenli%C4%9Fi_ve_Asy_a_pdf_83d03b30-ed56-445f-abc2-1daf2d340949.pdf.(Erişim Tarihi:11.10.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2355336>. (Erişim Tarihi:11.10.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2018%20WNF.pdf>.
(Erişim Tarihi:25.11.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2018%20WNF.pdf>.
(Erişim Tarihi:25.11.2023)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2018%20WNF.pdf>.
(Erişim Tarihi:25.11.2023)

www.antimai.org/bn/bncin1106.htm. (Erişim Tarihi:25.11.2023)

[https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/72822/?sequence=](https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/72822/?sequence=1)
(Erişim Tarihi:18.09.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profil_i_18_nisan_2021.pdf. (Erişim Tarihi:25.11.2023)

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?year_high_desc=true.
(Erişim Tarihi:22.10.2023)

<https://globalpeoservices.com/top-15-countries-by-gdp-in-2020/>.
(Erişim Tarihi:22.10.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profil_i_18_Nisan_2021.pdf. (Erişim Tarihi:11.11.2023)

<https://turkish.cri.cn/2023/02/28/ARTIU30G0iVLVDUWYQxqLVBP230228.shtml>

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/830709>. (Erişim Tarihi:11.11.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profil_i_18_nisan_2021.pdf. Le . (Erişim Tarihi:23.11.2023)

http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=fr&langpair=en|fr&u=http://en.ec.com.cn/article/newsroom/newsroomtrade/200906/884130_1.html&rurl=translate.google.fr&usg=ALkJrhhuNO_KNOCOY9hxdNtEID3yoesjaw. (Erişim Tarihi:11.11.2023)

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_%C3%BCIke%20_profil_i_18_Nisan_2021.pdf. (Erişim Tarihi:11.11.2023)

<https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/largest-companies>.
(Erişim Tarihi:12.11.2023)

<https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/largest-companies>.
(Erişim Tarihi:15.11.2023)

<https://www.visualcapitalist.com/the-top-100-companies-of-the-world-the-u-s-vs-everyone-else/>. (Erişim Tarihi:11.11.2023)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/830709>. (Erişim Tarihi:08.10.2023)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : BORAK Gülşen
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Munzur Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2017
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı	2024

Yabancı Dil

İngilizce

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2004	Özel Sektör	Ön Muhasebe

Hobiler

Kitap Okumak, Sinema ve Tiyatroya Gitmek, Gezmek, Kültürel Faaliyetlerde Bulunmak.

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Gülşen BORAK
Öğrenci No	18920022040
Anabilim Dalı	Uluslararası Politik Ekonomi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Statusü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Çin'in Küresel Dünya Sistemi İçerisindeki Yükselişi (Ekonomik-Politik-Askeri Gelişmesinin Arka Planı)

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	103
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	%11
Tarih	11.01.2024

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

	Danışman	Öğrenci
Adı Soyadı	Doç Dr. Abdullah EROL	Gülşen BORAK
İmza		
		Tarih 18.01.2024